

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 4.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BALÁZS GÁBOR**
KIK VOLTAK A GIRONDIÁK, ÉS MIT AKARTAK?
- **RÉTI BALÁZS**
A BRIT-FRANCIA SZÖVETSÉGTŐL A NÉMETBARÁTSÁGIG
- **BÍRÓ LÁSZLÓ**
SZÖVETSÉGESBŐL ELLENSÉG
- **MEZEI TIBOR**
DENUKLEARIZÁCIÓS ILLÚZIÓK
- **VÁRADI NATÁLIA**
EMANCIPÁCIÓ SZOVJET MÓDRA
- **SZEMLE**
SZUROMI KRISTÓF, PRANTNER ZOLTÁN, TAMÁSKA MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

A szövetség ára (Bíró László)	483
<i>Tanulmányok</i>	
Balázs Gábor: Kik voltak a girondiak, és mit akartak?	487
Réti Balázs: A brit–francia szövetségtől a németbarátsáig. A török semlegesség, 1939–1941	543
Bíró László: Szövetségesből ellenség. Geopolitika és a szovjet–jugoszláv viszony, 1941–1948	559
Mezei Tibor: Denuklearizációs illúziók. Az Egyesült Államok KNDK-politikája az 1990-es években	575
Váradi Natália: Emancipáció szovjet módra. A kárpátaljai nők helyzete a szovjet időszakban	595
<i>Műhely</i>	
Keresztes Csaba: „Kérdés nem időszerű.” A <i>Fontes</i> -sorozat újraindításának tervei 1948–1949-ben	613
<i>Szemle</i>	
Islámismeret és oszmánkép a kora újkori Csehországban (Szuromi Kristóf)	627
A frankofónia múltja és jelene Afrikában (Prantner Zoltán)	632
A folyó mint montázs. Dunai narratívák szövegben, filmben és képeken (Tamáska Máté)	638

Kik voltak a girondiak, és mit akartak?

„Girondins: Plus à plaindre qu'à blâmer.”¹

A nagy francia forradalom közismert jellemvonása, hogy történelmi valósága mellett univerzális példatárként, a modern politika laboratóriumaként is használatos: harcai és szereplői máig kortárs politikai disputák, események, ideológiák előzményeként is léteznek. A legtipikusabban a jakobinusokra és a „jakobinus diktatúrára” jellemző mindez, ahol a „jakobinusok” (történelmileg pontosabban: a Hegypárt) minden forradalmi terror előfutárai, a legszélsőségesebb állami centralizáció képviselői, a „totalitáriánus demokrácia” feltalálói, sőt akár a kommunisták (jól tudjuk, elsősorban a bolsevikok) közvetlen előképei is lehetnek. Tulajdonképpen éppen az ilyen értelemben aktualizált „jakobinusellenesség” hozta újra divatba írásunk témáját, a girondiakat is. Utóbbiak lettek a liberális, képviseleti „demokrácia” korai elkötelezettjei, a köztársaság mérsékelt hívei, a decentralizáció, sőt a föderalizmus harcosai, a „terror” ellenfelei és áldozatai, sőt – főleg Condorcet alakja révén – a feminizmus első képviselői és a halálbüntetés ellenzői, egyszóval a forradalom konszenzusos reprezentánsai, sem nem reakcióso, sem nem terroristák, az első francia köztársaság „emberi arcai”.

A girondiak „rehabilitálása”, aktualizálása és reflektorfénybe helyezése mindazonáltal nem hozta el a jakobinusokkal egyenrangú beemelésüket a nemzeti történelmi mitológiába: ebben a képzeletvilágban nincs igazi népszerű és közismert girondi reprezentáció, nem alkotnak valódi politikai kultúrát (ahogy a jakobinizmus tulajdonképpen máig), nincs olyan márványba öntött képviselőjük sem, mint Robespierre, Danton vagy Saint-Just. A jakobinusok esetében is ez az „emlékezetpolitika” (mely immár kétszáz éves, lényegében a forradalom másnapján megkezdődött) egészen bizzar anakronizmusok, történelmi félreértések és aktuális politikai megfontolások keveréke melegágyának bizonyult, a Gironde-ot illetően sincs ez másként. Egy 18. század végi politikai csoport „elhelyezése” a mai politikai mezőben igen hajmeresztő eredményeket hozhat magával: a girondiak „liberálisok” lettek vagy „szociáldemokraták” (a girondi népfelfogásból „civil társadalom” lett,

* A szerző történész-könyvtáros, a Bibliothèque du Saulchoir munkatársa (43 bis, rue de la Glacière, 75013 Paris).

¹ Flaubert, 1913. 42.

a szabadságképekéből „flexibilis, pluralista társadalom”, kormányzati elveikből „minimális állam”, „laissez-faire” és így tovább), és ha ezeknek a jelzőknek a történelmi valóság ellentmondott (ez gyakran megesett), akkor annál rosszabb lett a tényeknek: a girondiak programja „inkoherensnek” bizonyult.² Mondanunk sem kell: tanulmányunkban éppen ennek ellenkezőjére fogunk kísérletet tenni, azaz a forradalom dinamikájában kívánjuk a jelenség és a politikai csoport leírását adni.

A girondiak másik, uralkodó képe inkább irodalmi, drámai és szinte lélek-elemző: a Nodier-től³ és a magyar közönségre is egy időben döntő hatást gyakorló Lamartine-től⁴ eredeztethető imázs „a girondiak utolsó vacsorájáról”, a vérpadra a Marseillaise-t énekelve fellépő „infortunée Gironde”-ről (Mme de Staël), ahol aligha lehetett kérdéses, hogy a forradalom legnagyobb drámája játszódott le a girondiak bukásában és kivégzésében, ahol a „forradalom felfalta gyermekeit”. Jellemzően még Aulard-nak is, aki a forradalom első tudományos, pozitivistá történésze volt a 19. századi romantikus politikusok és politikus romantikusok után, el-elbicsaklik a hangja a Gironde-ról szólván, szinte regényessé válik az elbeszélés Lefebvre, de akár még Vovelle tollán is: a girondiak története „tragikus, pittoreszk regény”.⁵ Végeredményben egészen a múlt század hetvenes éveig kellett várni, hogy a girondiak igazi autonóm kutatási témává váljanak⁶ (azaz ne csak a Hegypárttal való küzdelmük prizmáján keresztül értékelődjenek) – írásunkban ezeknek a kutatásoknak, monográfiáknak, tanulmányoknak a bemutatására és szintézisére fogunk törekedni.

A „Gironde” a Gironde előtt

Ha fentebb arról szóltunk, hogy a Gironde után nemigen maradt igazi politikai hagyomány vagy koherens ideológiai rendszer, némiképp eufemisztikusan fogalmaztunk: valójában az is kérdéses, hogy egyáltalán a korban létezett-e ilyesmi. Azaz létezett-e a Gironde, léteztek-e valójában „girondiak”,⁷ vagy létük korabeli ellenfeleik-

² Gallinella, 2022.

³ Nodier, 1988.

⁴ Lamartine, 1865.

⁵ Mathan, 2012.

⁶ Baecque, 1991.

⁷ Az elnevezésről már Aulard-tól származó közhely (a legtöbb történész el is meséli), hogy Lamartine találta ki a „Girondins” nevet, hiszen a forradalomban ez nem volt használatos, hanem leginkább a némiképpen pejoratív „Brissoins” kifejezés volt általános. Valójában nagyon is előfordult a kifejezés már történészek (Mme de Staël, Mignet, Thiers, Bouchez-Roux, sőt az angol Carlyle) tollán is, de fontosabb, hogy a kortársak már 1792 szeptemberétől a „fraction de la Gironde”, „clique de la Gironde”, „girondiste”, „Girondins” kifejezéseket is használták (nem kizárólagosan a „Brissoins”, sőt a „Rolandins” mellett), és már nem egyszerűen földrajzi jelentésükben (De Luna, 1998). A sokfajta elnevezésük egyrészt jelzi a világos egységük hiányát, másrészt nem véletlen, hogy honnan kapták a nevüket, noha a többszöri, mindenképpen a csoportba sorolható képviselő közül alig nyolcan jöttek Gironde megyéből, és mindössze négyen Bordeauxból. Bordeaux a legkarakterisztikusabb helyszíne volt a kereskedelmi tőkének, majd már a forradalom idején a nagyburzsoázia helyi uralmának, azaz a „Girondins” titulusa impliciten azt jelentette, hogy „a kereskedő burzsoázia politikai képviselői” – ezt egy idő után aligha bókának szánták, inkább politikai fegyverként használták ellenük (Dorigny, 1987b).

nek (a jakobinusoknak, a Hegypártnak) az ellenségek keresésében köztudottan igen élénk fantáziájának volt köszönhető csupán? Az erről szóló historiográfiái vitára még visszatérünk, de annyi mindenképpen igaz, hogy koherens girondi „pártról” (a szó korabeli jelentésében), de akár még csak frakcióról is nehezen beszélhetünk. Nem volt körülhatárolt programjuk, inkább személyes kapcsolatok fűzték össze őket, melyek azonban közös világlátásból fakadtak, és vitathatatlanul létezett közöttük valamiféle „esprit du groupe” (már a hegypártiakkal vívott eldurvuló politikai küzdelem előtt is): talán leginkább politikai „mouvance”-ként írhatóak le, azaz informális áramlatként (még székhelyük sem volt, lakásokban, szalonokban történtek a politikai egyeztetések), hálózatként, mely személyes kapcsolatokra épült, de közös elvekre is, melyet leginkább valamiféle koncentrikus körökként kell elképzelnünk,⁸ noha éppen a hálózati jelleg miatt igazi „vezére” nem volt a csoportnak.⁹

Nem véletlen, hogy a történészek is a Gironde-ról az 1792 ősze (amikor a lehető legélesebb politikai küzdelemben a csoport léte evidenciává válik) előtti korszakról szólva valamiféle „prozopográfiai” módszerrel élnek, azaz a későbbi létüket megmagyarázandó, feltételeznek valamiféle „girondi előtörténetet” már a forradalom előestéjétől.¹⁰ Az „ős girondiak” a párizsi újságíró, esszéista, a korban igen nagy divatnak örvendő tevékenységnek számító „pamfletista” Brissot¹¹ és a svájci bankár Clavière baráti köréből érkeztek, akiket összekötött a radikális felvilágosodás képviselője, az amerikai forradalom iránti rajongás, a rabszolgaság harcos ellenzése és a társadalmi-politikai rend változtatásának vágya. A baráti közösség a rendi gyűlés előestéjén változott politikai körre, a választásokon ugyan alig kaptak szavazatokat, de nem adták fel ambícióikat: ezeknek az ambícióknak lesz a terepe a Clavière által kiadott és Brissot által szerkesztett lap, a *Le Patriot français* (mely egészen a girondiak bukásáig a forradalom egyik legfontosabb lapja maradt), vagy a híres társaság, a *Cercle social*.¹² Ezek révén a csoport továbbra is fontos szereplője

8 A girondi legfelső mag a következőkből állt (szubjektív „fontossági sorrendben”): Brissot, Condorcet, Vergniaud, Roland, Paine, Bancal, Gensonné, Gaudet, Pétion, Buzot, Rabaut, Lathenas, Barbaroux és Duclos.

9 Gallinella, 2022.

10 Halévi, 1991; Whatmore, 2000.

11 Míg a csoporttal nem feltétlenül szimpatizáló történészek is elismerik például Vergniaud („a Gironde Démoszthenésze”) szónoki képességeit vagy Condorcet teoretikus és emberi nagyságát, addig Brissot megítélése a lehető legnegatívabb (még a mindig visszafogott Jaurès is „médiocre Méphistophélès de la Gironde”-nak titulálja, aki háborúba vitte az országot, a társait pedig vérpadra juttatta; de a másik oldalról Furet szerint is: „bohém Mirabeau, annak tehetsége nélkül” – Bouretz, 1991. 62.; illetve Furet, 2011. 184.). Hogy Brissot-tól nem állt éppen távol a felelőtlen politikai manőverezés, a (legfeljebb) féligazságra épülő sajtóhadjáratok és a határtalan politikai ambíció, az aligha lehet vitás, de Brissot emellett őszinte republikánus volt, jó tollú újságíró, széles ismeretekkel rendelkező esszéista és a forradalom tántoríthatatlan híve.

12 A társaságba az utókor a lehető legkülönbözőbb dolgokat látott bele: tartották radikális demokratának, szabadkőművesnek, szocialistának, feministának vagy éppen az első, „a tömegekbe radikális eszméket bevívó értelmiségi avantgárdnak”. Marx és Engels *A szent család* vagy a *kritikai kritika* kanonizálta végeredményben a klub „szocialista előfutár” képét, noha innen nem a „veszettek” vagy Babeuf későbbi „egyenlősítői” érkeztek, hanem a girondiak. Őszintén szólva, a *Cercle* szocialista aligha volt (még 18. század végi értelmében sem), a magántulajdon, a szabad piac híve volt, ellenben kétségtelenül humanizmussal viszonyult a szegényekhez, valamiféle moralizmus keretében ellenezte a túlzott luxust és így tovább. Feminista talán már inkább volt társaság, abban az értelemben, hogy politikai és matrimoniális (a válás jogát is ideértve) egyenlőséget követelt a nőknek (Condorcet vagy Etta Palm d’Aelders ilyenét álláspontja

maradt a párizsi politikai életnek, de igazán eredeti a *Cercle social* körüli idea volt: ötvözni az *ancien régime* „filozófiai” szalonjait, a felvilágosodás eszméit és a demokratikus, részvételi eszményeket, az akadémiai társaságok enciklopédikus hagyományát és a panaszfüzetek valóságát, azaz a „nép hangját” becsatornázni a politika világába (voltak több ezer résztvevővel zajló viták is a körben).

Lényeges pontján vagyunk a „Gironde” történetének, valójában már ekkor megszületett a politikai rendszert illető ideálja: képviseleti kormányzás, de ahol a nép nemcsak a választásokon alkot véleményt, hanem egyes törvényeket illetően bír a „censure du peuple” (népi szankció, azaz akár a törvényhozás által szabályosan elfogadott törvény életbe lépésének megakadályozása) jogával. Ez a jog azonban csak elviekben gyakorolható maga a nép teljessége által, és innen a „Gironde” másik nagy jellegzetessége, alig tagadható elitizmusa, erős bizalmatlansága a „populace”-szal (csőcselékkel) szemben, a „népi vétőt” a gyakorlatban a művelt közvélemény fellépése jelenti, és ennek szervezetei, a korban születő népi társaságok.¹³

Az Amerika-rajongás sem múlt el nyomtalanul, és szintén állandó elemmel gazdagította politikai elképzelésüket: már igen korán (1790 elején) nekik nem Anglia a példa,¹⁴ hanem az Egyesült Államok, azon belül is az igen kevésbé tipikus, valamiféle rurális demokráciára, a kvéker vallásra, morálra és egykamarás törvényhozásra támaszkodó Pennsylvania. Amerikából érkezik a konvenciók intézményének beépítése is az alkotmányos elképzelésekbe (ez is állandó elem marad, mind Brissot, mind Pétion, mind Condorcet tollán), azaz az alkotmány elfogadásának, de időközönkénti automatikus, vagy a nép egy része által igényelt felülvizsgálata és megváltoztatása valódi népi részvétel révén (azaz szemben az amerikai példával nem valamiféle legfelsőbb bíróság, hanem demokratikus eszközök által): mindez újabb korrakciót jelentett a tisztán képviseleti rendszerhez képest. Igen korai a „girondi” csoport (ekkor még csak elvi, a gyakorlati politikában nem képviselt) republikanizmusa is, ráadásul ez a republikanizmus komoly morális alapokon is állt: Brissot számára a köztársaság elképzelhetetlen a köz- és a magánérkölcsök egy szintje nélkül (a kvékek ezt a spiritualizmuson és egyenlőségen alapuló „republikánus vallást/

azért nem volt mindenki által osztott a klubban sem). A társaságról szóló alapkönyv: Kates, 1985, lásd még: Dorigny, 1987a.

¹³ Fox-Genoveise, 1980.

¹⁴ Bancal szavaival: Angliában a választások csak szervezett csoportok „brigandage”-ai, a király és a parlament összjátéka „kriminális koncert”; az egyenlőtlenség gazdasági és politikai téren is oly jelentős, hogy egy kisebbség uralkodik; a király az abszolút monarchia, a Lordok Háza az arisztokrata önkényuralom maradványa. De Paine is úgy vélekedett, hogy a kétkamarás törvényhozás csupán a parlament és az arisztokrácia közötti harc történelmi maradványa, egy igazán szabad országban maga a nép és akarata (illetve az ennek a kifejeződését lehetővé tevő racionális vita) az „ellensúly”, nem kellene ehhez felesleges intézmények; ha a nép dönt, akkor az egységes akaratát egyszerűen végre kell hajtani. Számukra elképzelhetetlen volt, hogy intézmények vagy ellensúlyok védjék meg a néptől a társadalmat. Még szólni fogunk a kérdéstről, de már itt is érdemes megemlíteni, hogy (szemben a későbbi anakronizmusokkal) a Girondetól igen távol állt az angolszász liberalizmus „fékek és ellensúlyok” rendszere, képviselői nagyon is a francia mintájú „absolutisme législatif” (azaz a népszuverenitásra épülő törvényhozás korlátlan hatalma) tradíciójához tartoztak (Gallinella, 2022. 121–208.).

morált” testesítették meg neki), de Bancal szerint is: „ha a monarchia a hazugságok színháza, akkor a Köztársaság az igazság és az erény diadala”.¹⁵

A választási sikerek (ezúttal a párizsi önkormányzati választásokon) továbbra is elkerülték a csoportot, innen a *Cercle social* második generációjának (ekkortól igaz a fenti leírásunk a klub tömeges részvétellel rendelkező népi társasággá alakulásáról, ez volt a *Confédération des Amis de la Vérité*, már olyan későbbi fontos girondi szereplőkkel, mint Condorcet, Paine, Mercier, Lathenas, Roland) programja, amely a népi társaságoknak pedagógiai szerepet szánt: a nép politikai nevelését. A korabeli párizsi demokratikus (azaz a választási cenzus elleni és a népi társaságok petíciós jogát, azaz a kollektív politikai részvételét védelmező) közéletben a csoport fontos szerepet játszott, igen közel állt a Danton, Desmoulins, Marat nevével fémjelzett Cordelier klubhoz (*Club des cordeliers*), amely végül ezeknek a társaságoknak a legfontosabb koordináló központja lett.

A főleg Brissot által képviselt másik stratégia, azaz ezeknek a társaságoknak a felhasználása a választási küzdelemben (a közvetlen részvételen alapuló szekciók közgyűléseit „megszállni” a társaságok tagjai révén), lassan eredményt hozott: Brissot és néhány társa a következő választásokon a párizsi önkormányzat tagjává vált. Érdekes, hogy ezek a korai (elvi) republikánusok szinte teljesen kimaradtak az 1791. nyári „republikánus pillanatból”, amely a király szökése után új dinamikát adott a forradalomnak. Nem támogatták a Cordelier klub petícióját (mely a király felelősségre vonását követelte: ez vezetett a Mars-mezei vérengzéshez)¹⁶ sem. Condorcet a forradalom egyik legszebb beszédét mondta el a *Cercle*-ben a köztársaság érdekében (ne feledjük, még a jakobinus klubban is a republikanizmus ekkor még tabu), amiből semmiféle politikai cselekvés sem következett. Eltérő történeti állásfoglalások vannak ennek miértjéről, talán nem tartották érettnek a népet a köztársasághoz,¹⁷ talán tartottak Orléans-i Fülöp ambíciójától (hogy XVI. János esetleges elmozdítása után nem a királyság vége jött volna el, hanem egy erős királyi hatalom)¹⁸ – mindenesetre innen datálható a Gironde-ot végig elkísérő kritika annak politikai „csélcapságáról”, állhatatlanságáról, a szavaik és tetteik közti néha valóban tátongó szakadékról, az ambíciók és az elvek kiegyensúlyozatlan viszonyáról.

A király szökése körüli hatalmas politikai perpatvar másik elemét, az alkotmányos monarchisták tömeges távozását a radikalizálódó jakobinus klubból (ez szinte a képviselők teljességét jelentette, Robespierre és Pétion fontos kivételével) és az előbbi által kiereszkolt döntést, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjai nem lehettek az alkotmány elfogadása után felálló törvényhozás tagjai, igen gyümölcsözően használták ki. Brissot és társai beléptek a jakobinus klubba, melynek vidéki gépezete (a vidéki klubok nagy része megmaradt jakobinusnak, nem csatlakozott az

15 Dorigny, 1984. 151.

16 Az a durva hazugság, amellyel az Alkotmányozó Nemzetgyűlés többsége próbálta megmenteni az évek óta készülő rendszert (a királyt „elrabolták” – ebben természetesen a megszavazói sem hittek, nem is beszélve a népről), az utolsó nagy törés volt a radikális, demokrata népmozgalom és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés között.

17 Vovelle, 1999. 101.

18 Furet, 2011. 124.

alkotmányos monarchisták Feuillantinus klubjához [*Club des Feuillants*]) mandátumhoz is juttatta őket az 1791 szeptemberében felállt új törvényhozásban.

Talán pár tucat „girondi” (erősen idézőjelben, mint említettük, tulajdonképpen visszavetítésről van szó, néminemű anakronizmusról) kapott helyet az új testületben, amely igen érdekes kontúrokkal rendelkező törvényhozásnak bizonyult.¹⁹ Az alkotmányozók úgy gondolták, hogy az új alkotmány felállításával ez a testület egy „normális” alkotmányos monarchia törvényhozása lesz, azaz tulajdonképpen a forradalom „befejeződött”. Persze jól tudjuk, hogy ennek éppen az ellenkezője történt: az újráválasztást tiltó szabály az országos politikában járatlan, de a helyi politikában²⁰ nagyon is jelen lévő embereket juttatott a törvényhozásba, azaz „1789–1791 embereit” az Alkotmányozó Nemzetgyűlés sok tekintetben még az *ancien régime* helyi elitje helyébe (ne feledjük, hogy az Alkotmányozó még rendi gyűlés volt, általa az *ancien régime* a törvényhozásban „túlélte” társadalmi és politikai bukását).

A Feuillantinus klubnak meglehetősen kényelmes többsége volt az új törvényhozásban, de az erősen kérdésesnek számított, hogy az új alkotmánnyal a forradalom befejeződött volna, akár csak a képviselők szemében is: ezek az új emberek, akiknek egy része a helyi jakobinus klubok tagja volt, most némi értetlenséggel figyelték az egyre konzervatívabb irányba tartó eseményeket. Arra ítéltettek csupán, hogy az új rendszer első törvényhozói legyenek, nekik „1789” nagy szakítása, profetikus pillanatai után csupán a rendszer fenntartásának prózája jutott volna? A baloldali ellenzék pedig azonnal értésére adta mindenkinek, hogy erről aligha lehet szó: a forradalom parlamentáris dinamikájának fenntartása a „Gironde” első számú küldetésévé vált. Prózái viták helyett elsősorban szimbolikus síkon azonnal hadat üzentek az Alkotmányozó Nemzetgyűlés nagyjai erőfeszítéseinek, azaz a király elhelyezésének a hatalmi ágak egyensúlyában (és ezáltal véglegesen kicsavarták a kormány tagjait is adó feuillantinusok kezéből a kezdeményezést). Nem belemerve a részletekbe, ennek legfontosabb eszköze az „ellenforradalom erői” (a király, a miniszterei, a papság alkotmányára fel nem esküvő papok, az emigránsok) elleni hadüzenet volt, azaz annak leszögezése, hogy igen furcsa alkotmányos rend volna az, amelyben még mindig a legfontosabb kérdés a belső ellenségek elleni harc, tehát: a forradalom távolról sem ért véget. Ebben a harcban kristályosodott ki talán az első igazi „Gironde”, azaz a törvényhozás baloldali ellenzéke: Brissot, Vergniaud, Isnard, Gensonné, Gaudet támadásai már egyeztetettnek és koordináltak tűnnek, közös a szóhasználat, a látásmód, a felsorakoztatott elvek és eszmék, azaz feltűntek egy politikai csoport kontúrjai. Ezek közül kiemelkedik a gyarmati kérdésről folytatott disputa, elsősorban a feuillantinusok vezéralakja, Barnave és Brissot, Duclos vagy Condorcet között.²¹

19 Uo. 145–208.

20 Ezek az új vidéki képviselők elveikben talán mérsékeltebbek voltak, mint a fővárosi patrióták (különösen azok baloldali csoportja), de módszereikben radikálisabbak és harcosabbak: vidéken sok tekintetben nehezebb volt „megcsinálni” a forradalmat.

21 Dorigny–Gainot, 2010.

Itt is igen „legendás” a Gironde története a valósággal összevetve: nem kérdéses, hogy a későbbi girondiak nagy alakjai közül páran komoly szerepet játszottak a már a forradalom előtt létező *Société des amis des Noir* köreiben, de a Gironde-ből a „rabszolgaság elleni harc élcsapatát” faragni, ahogy a velük szimpatizáló utókor teszi, nem tűnik túl megalapozottnak. Brissot és társai célja a gyarmati rendszer több lépcsőben való megváltoztatása volt a kevésbé fennkölt humanizmus, mint inkább a gazdasági hatékonyság és szabadság jegyében. Azaz először a szabad feketék és a fehérek közti jogi különbség eltüntetése, melynek a célja a rabszolgaság intézményének megerősítése volt a szabadok társadalmának egységesítésével,²² majd lassan (20-30 év, Condorcet szerint egy fél évszázad...) alatt megszüntetni a rabszolgaságot is. Nyilvánvalóan ez az álláspont szemben állt a gyarmati telepek és az őket támogató feuillantinusok véleményével (akik a szabad feketék polgári jogairól sem akartak hallani), de az igazi rabszolgaság-ellenes nem a Gironde volt, hanem a Gironde bukása utáni hegypárti Konvent, amely azonnali hatállyal eltörölte a rabszolgaságot 1794 tavaszán.

A mindig szigorú legalista Gironde képe is erős újragondolásra szorul, például az emigránsokat illetően, ahol a csoport igen kemény álláspontot képviselt, Vergniaud szavaival: „Amikor Cicero leleplezte Catilinát, kértetek volna tőle törvényi bizonyítékokat?”²³ A Gironde mint a „vallásszabadság” hőse a Legfőbb Lény „tragikomikus patrióta vallásába” fulladók jakobinusokkal szembeni kép is minimum erős túlzás, de inkább tévedés. A Gironde valóban a forradalmi, alkotmányos egyház talán legmegbízhatóbb hívének számított (mind a *sans-culotte* dekrisztianizációs mozgalom, mind a Legfőbb Lény-kultusz állami meghirdetése a bukásuk utáni, ezért ezekről nem ismerhetjük az álláspontjukat), de ennek a „vallásszabadságnak” náluk is komoly korlátai voltak. Condorcet 1791-ben az egyház polgári alkotmányára teendő papi eskütel kötelező voltát támogatta, de lehetőséget adott volna az eskütagadó papoknak, hogy maguk szervezzék meg kívánalmaik szerint az egyházukat. Hamar nyilvánvalóvá vált azonban ezeknek a papoknak és az ellenforradalomnak a finoman szólva is „összefüggése” (azaz az egyházi kérdés az ellenforradalom komoly bázisa lett), ekkor már maga Condorcet is az eskütagadó papokat „ellenséges szerveződésnek” tekintette, akiket „meg kell fosztani az eszközeiktől, hogy ne ártsanak”, azaz támogatta az őket érő egyre erősebb repressziót (nem is beszélve Vergniaud-ról vagy Isnard-ról, akik mindenfajta toleranciát megtagadtak az „alkotmány és a törvények ellenségeitől”).²⁴ A vallásszabadság igencsak relatív volt a Gironde számára is, főleg a forradalom védelmének érdekeihez képest.

A Törvényhozó Népgyűlés azonban már az 1791-es nyári-őszi „népi apály” után a nép állandó nyomása alatt állt: a Cordelier klub sosem fogadta el az új alkotmányt, a népi társaságok a legharcosabban elleneztek a cenzust és a petíciós jogok

22 Azaz bevallottan a fekete rabszolgák lázadása ellen számítottak rájuk, Brissot még 1792 februárjában is így érvelt: „Azt kérdem Önöktől, hogy a szabad feketék lefegyverzése valójában nem a nyájat felügyelő hű pásztorkutyák porázón tartását vagy megölését jelenti-e?” (Gallinella, 2022. 259.)

23 Boroumand, 1991. 244.

24 Gallinella, 2022. 313–314.

megvonását, a jakobinus klub egyértelműen funkciót váltott,²⁵ a radikális újságok kereken azzal vádolták az alkotmányozókat, hogy átengedték a hatalmat a királynak és az „arisztokratáknak” (azaz a Feuillantinus klub alkotmányos monarchistáinak). Igen érdekes fényt vet a Gironde „rendíthetetlen parlamentarizmusára” (már szoltunk arról, hogy ez elveiket illetően sem volt igaz), hogy már 1790-től a népi társaságokra támaszkodva komoly (és sikeres) kampányt indítottak a kormány miniszterei ellen, melynek során egészen egyértelműen fogalmaztak: ha a végrehajtó hatalom visszaél a hatalmával, a népre (azaz a népi társaságokra és a „közvéleményre”) száll a kötelesség a lemondatására. Majd 1791-től igazi politikai teóriává vált a társaságok „föderálása”, azaz megyénként központi klubok létrehozatala, levelezés kialakítása a központtal, petíciók a törvényhozásnak, Brissot révén hatalmas kampány is indult a társaságok alapítása mellett és így tovább.²⁶ A cél aligha lehetett kérdéses: a törvényhozó hatalom legalábbis erőteljes befolyásolása (a rossz törvények leleplezése és visszavonásuk kikényszerítése) a „közvélemény” révén, azaz a Gironde-nak komoly szerepe volt abban, hogy 1792 elejére elég egyértelművé vált, hogy a forradalmi politika többé nem a törvényhozásban játszódik.

A Gironde elévülhetetlen érdemeket szerzett a diabolizáció és a patrióta retorika erősen kirekesztő terjedésében is:²⁷ az ő találmányuk volt a „parti national” (azaz ők maguk) és a „comité autrichien” (az udvar és az arisztokraták) szembeállítása, azaz a politikai ellenfelek „hazaárulónak” titulálása, a háború propagálása, az „ellenforradalmárok” (ideértve politikai ellenfeleiket, a korban elsősorban Lafayette-et és a Feuillantinus klubot) elleni hadjáratok és így tovább. A politikai diskurzusok és meghatározások egyre veszélyesebb radikalizálódása, majd mindennek a politikai

25 A klub tagjai a forradalom kezdetén csak képviselők voltak, maga a klub valamiféle törvény-előkészítő és politikai egyeztető szerepet játszott, ahol ugyan a nemzet képviselői ültek össze, de nem ebben a minőségükben, hanem mint felvilágosult állampolgárok (különben a klub a törvényhozás vetélytársa lett volna: ez elképzelhetetlen volt tagjai számára). A későbbi cél az emberi jogok védelme volt és a nép felvilágosítása a jogairól (ez együtt járt a klub kinyitásával a közvélemény előtt, de igen magas díjhoz kötve tagságot), lassan ez a szerep lehetőséget adott a jakobinus képviselőknek, hogy a törvényhozás aktusait alávessék a „népakaratnak” a klubban, és vice versa valamiféle „népi” igazolást nyújtott a jakobinus képviselőknek. A feuillantinusokkal való szakítás után (amely abban is döntő szerepet játszott, hogy a klub derékhatát immár nem a képviselők adták, hanem az aktivisták: a kilépő képviselőket alig száz helyi klub követte, míg ötszáz vidéki társaság maradt jakobinus) egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a klub nyomásgyakorlási eszköz a törvényhozásra, sőt először talán a király szökése idején a törvényhozás helyettesítője szerep kezdett körvonalazódni: belül és kívül is az intézményeken, egyszerre javaslattevő és nyomásgyakorló hely, emellett mozgósító jelszavak kiadója a népek. A klubok a forradalomban angol mintára jöttek létre, de míg Angliában a befolyásolás útja „felülről lefelé”, azaz a parlamenttől a klubok felé vezetett, addig Franciaországban éppen ellenkezőleg (Bentham jegyezte meg, hogy Angliában a parlament szolgált modellül a népek, Franciaországban pedig éppen fordítva: más kérdés, hogy a franciák ezt alapvetően helyesnek tartották). Nem kétséges, hogy lassan a fenti helyzet logikájává is válik a jakobinus diskurzusnak: ha a klub a „nép hangja”, akkor ellenfelei „a nép ellenségei”, mint ahogy az sem, hogy ennek a dichotómiának a kialakulása akkor játszódott le, amikor a „girondiak” még jakobinusok voltak (a jakobinus diskurzusról a liberális alapmű: Jaume, 1989; lásd még: Baczko, 2008).

26 Boutier-Boutry, 1992.

27 A *Cercle social* 1791 nyarán hasonlóképpen bezáratták (elsősorban a republikánus propagandája miatt), mint a Cordelier klubot, utóbbival szemben azonban a társaság nem alakult újjá, hanem tagjai beléptek a jakobinus klubba, maga a Cercle pedig a girondi csoport igen nagy befolyással rendelkező kiadványává alakult, a csoport hatékony propagandagepezetével.

gyakorlatra való visszahatása (például a papoktól követelt esküről senki sem gondolta, hogy igazán radikális rendelkezés, mégis a forradalom belső polgárháborújának egyik legfontosabb előidézője lett). Mindez nemcsak a politikai harcokban lett hasznos fegyver, hanem létrehozott egy politikai kultúrát is, amely a szubjektivitása révén tolta a radikalizáció felé, és lökte túl és túl a határokon a résztvevőket, akik egyre kevésbé voltak képesek domesztikálni ezeket a folyamatokat.²⁸ A „Gironde” ügyesen használta mindezt (ahogy mint láthattuk, a népi mozgalmat is), de ha valahol, akkor ebben érhető igazán tetten a kortársak és az utókor szemében is védjegyükké váló politikai lezserség és felelőtlenség – olyan tűzzel játszottak, ami őket is megégette.

A Gironde tündöklése

A „Gironde” használta a népi elégedetlenséget (nem is sikertelenül, a jakobinusok 1791 novemberében Pétion révén súlyos vereséget mértek La Fayette-re a párizsi polgármester-választáson, de számos városban is jakobinus előretörés történt: ez fontos szerepet játszott a későbbi válságokban), de egyben fel is ajánlotta magát a hatalom (az udvar) számára, mint amely féken tudja tartani mindezt. Mert volt még valaki, aki nem akarta játszani az alkotmányos monarchia játékát: mint köztudott, maga a király.

Ennek a bizzar együttállásnak lett az eredménye a girondi kormány (1792 februárjától), majd a háború (áprilistól) is. A háború kérdése a girondi historiográfiának egyik központi eleme,²⁹ erre vissza is fogunk még térni, itt most csak bizonyos megfontolásokat említünk. Egyrészt 1791 végére nyilvánvalóvá vált, hogy az emigránsok, a királyság (de legalábbis maga XVI. Lajos személye és környezete, ha nem is feltétlenül az intézmény) és a háború problémája összefüggött egymással. Kétségtelen tény volt: a király testvérei voltak az emigránsok vezérei, a támogató nemese az *ancien régime* hatalomgyakorlásának a hívei, akik hadsereget hoztak létre, és külföldi segítséget kerestek az alkotmányos rendszer megdöntésére – nem volt teljesen légből kapott a belső és a külső ellenségek felvázolása révén mindezt valamiféle polgárháborúként is láttatni, ahogy elsősorban Brissot (akinek ez volt a nagy pillanata a forradalom történetében) tette.

Az ügyben vívott Brissot–Robespierre-csörte története közismert, mint ahogy az is, hogy előbbi nemcsak a törvényhozás (a Feuillantinus klub La Fayette mögötti tábora támogatta a háborút, az alkotmányos monarchisták kisebbsége, éppen a rendszert féltve, nem), hanem a jakobinusok nagy részét is maga mellé állította. Robespierre (a szélsőbaloldallal, mindenekelőtt Marat-val) egyedül maradt, azaz érvelvén, hogy a háború vagy valamiféle katonai diktatúrához fog vezetni (La Fayette egy ponton meg is kísérelte ezt), vagy visszarendeződéshez, azaz az ellenforradalomhoz (ez volt a király terve). Brissot nemcsak „forradalmi messianiz-

²⁸ Burstin, 2013.

²⁹ Furet, 1991.

mussal”, a „szabadság keresztes hadjáratával” érvelt, hanem azzal is, hogy a forradalom importja szükséges otthoni győzelméhez is (azaz általa meg lehet fosztani a belső ellenséget a forrásaitól), sőt számára „tizenkét évszázad szolgaság” után a háború szükségesnek értékelődött a megtisztuláshoz, egy új nép létrehozásához (ahogy Amerikában is történt), hiszen a háború „megszünteti az egoizmust” és erősíti a nemzet egységét, azaz egyszerre növeli a nép tudatosságát és engedelmisségét. Robespierre válasza közismert a „fegyveres misszionáriusokról”, de az is, hogy utóbbi kérdésben éppen ellenkezőleg vélekedett: számára a hatalommal szembeni bizalmatlanság a nép jogainak garanciája volt. Mindenesetre a történelmi emlékezetben a francia forradalmi nép „patrióta militarizálása” a jakobinusokhoz kötődött (főleg Danton alakjához), miközben a jelenség igazi előidézői a „girondiak” voltak, akiknek (az állami propaganda révén is) soha el nem múló szerepük volt a francia társadalom militarizálásában 1792 tavaszától.

Az is tény, hogy mindebben a „Gironde” politikai számításai igen nagy szerepet játszottak: nehezen vitatható, hogy a háború révén akartak újabb lendületet adni a forradalomnak, mint ahogy az is, hogy mindez a politikai ambíciójukat is szolgálta. Itt ismét a Gironde ellen bízvást felhozható vádpontnál vagyunk: a politikai felelőtlenségnél, az ambíciók és a gyakorlati cselekvőképeség ellentmondásánál.

Hiszen: Brissot és társai hittek-e abban, hogy az emigránsok külföldi udvarok általi támogatása valóban folyamatos arculcsapása lett volna-e a forradalomnak? Minden bizonnyal. Fel akarták-e mindezt használni a belső ellenforradalom elleni fellépésre? Mindenképpen. A háború a saját hatalmi ambíciójukat is szolgálta? Ez nehezen lenne tagadható. Volt-e alapos machiavellizmus abban, hogy a velük éppen ellentétes célokat képviselő királlyal egyetértésben indították meg a háborút? Nem is kevés. Számításaik között szerepet játszott-e, hogy mindez elvezethet akár a köztársasághoz is (azaz ami a társaságok nevelőmunkája révén és a király szökése alkalmával nem sikerült, most sikerülhet a háború alatt a király hazaárulásának egyértelművé válásával)? Talán-talán. És végül: képesek voltak-e kormányozni az elsősorban általuk háborúba sodort országot? Aligha.

Új lendületet adni a forradalomnak tehát, de ez a lendület egyben a „Gironde” hatalmi ambícióinak is a szolgálatában állt: az azonban már igencsak kérdéses, hogy a „Gironde” számára a forradalom logikus folytatása egészen egyértelműen a királyság bukása, valamint a köztársaság lett volna.

A Gironde-dal szembeni legfontosabb vádpont kormányzási képességük teljes hiánya volt (kiegészülve az ennek ellentmondó elég terebélyes politikai ambícióikkal). És bizony a tények ezt erősen alátámasztani látszanak: úgy vitték háborúba az országot, hogy a hadsereg nemesi származású tisztjei már vagy emigráltak (a tisztek több mint harmada), vagy nem voltak hajlandók sem megtámadni az ellenséget, sem hatékonyan védekezni. A nép nagy része árulást kiáltott és ebben aligha tévedett (a királynő egyenesen eljuttatta a francia haditerveket az ellenségnek), de mindez azt is jelentette, hogy a kormány képtelen volt kézben tartani az eseményeket.³⁰

30 Vovelle, 1999; Furet, 2011.

A belpolitikát illetően még inkább ez volt a helyzet: újra megjelentek a szokásos élelmezési gondok, de most nem a hiány, hanem az infláció okozta nagyon magas árak miatt (a nemesfém livre is esett a nemzetközi piacokon, az assignata 1792 júniusában már csak eredeti értékének 57 százalékát érte), a gyarmati problémák következtében pedig cukorhiány is jelentkezett. Már az 1792-es év elejétől újra (néhol erőszakba torkolló) megmozdulások történtek a falvakban és a városokban is az élelmiszerhiány és a drágulás miatt, új színezetet kapott a mozgalom, amelynek nagy jövője lesz: „taxation”, azaz szabott árat követeltek (természetesen a régi árszinten), amelyet néhol erőszakkal is rákényszerítettek a termelőkre és a kereskedőkre (ez lesz később a híres „maximum”). Azaz megjelentek a *sans-culotte*-ok, akik elsősorban az élelmezési gondokért és az elszabadult árakért a gazdasági liberalizmust hibáztatták, melyet, szintén nem alaptalanul, a „Gironde”-hoz kötöttek (túl a „spekulánsokon” és a „rejtegetőkön” – egyébként nem kétséges, hogy a termelők egy része valóban bizalmatlan volt az assignatákkal szemben, sokan még magasabb árakra számítva visszatartották a termés egy részét, azaz mindez nem „összeesküvés-elmélet” volt csupán).

A konfliktus eredeténél vagyunk, mely nagy részben a „Gironde” bukását fogja okozni: nem véletlen, hogy utóbbiak érezték is a rájuk és az általuk vallott társadalmi rendre leselkedő veszélyt. Újra a népi társaságokhoz fordultak, melyek szervezése kormányra kerülésük után nagy lendületet kapott: regionális kongresszusokat is hoztak létre a társaságok számára a kormány politikájának vidéki népszerűsítésére (egyértelműen Párizsból, Roland belügyminisztériumának szervezésében).³¹ Ezek témái egyrészt a párizsi jakobinus klubból érkeztek (háború, patriotizmus, az ellenforradalom leleplezése, emigránsok és így tovább), másrészt azonban megjelent már a társadalmi és közrend, illetve a tulajdon és a gazdasági liberalizmus védelme az élelmiszer-lázadásokkal szemben, azaz a kongresszusok a vidéki burzsoázia félelmeit is kifejezték a népi mozgalom ellenében, de azt is, hogy lassan egyértelművé vált: a „Gironde” immár a rend pártja.³²

Annál meglepőbb volt, hogy amikor a (továbbra is az „annál jobb, minél rosszabb” politikáját játszó, azaz a vétóival magát a honvédelmet is akadályozó) király és környezete leváltotta a girondi kormányt, utóbbi hívei népfelkeléssel akarták rávenni döntése visszavonására. Az 1792. június 20-i (kis túlzással) felkelés színterében játszott „girondi” szerep (főleg Vergniaud-é) ma már nem kétséges,³³ ép-

31 Ennek közvetlen politikai céljai egyértelműek voltak, Roland révén a „Gironde” talán az első igazi, modern propagandakampányt folytatta le 1792 tavaszán, erősen hozzájárulva egyébként a jakobinus klub vidéki terjedéséhez is. Azonban a társaságok fennkölt céljai sem tűntek el nyomtalanul (főleg Lathenas révén), azaz a „nép forradalmi nevelése”, az alkotmány nagy elveinek propagálása a nép körében újságok, illetve a klub, a minisztérium vagy a törvényhozás biztosai révén. Ezek elnevezése („missionnaires patriotes”, „apôtres de la Liberté”, „messagers des Lumières”) is jelzi, hogy nem volt olyan nagy különbség a Gironde és a Hegypárt között abban a kérdésben, hogy a szabadság társadalmának eljövételéhez a nép forradalmi nevelésére van szükség (és hogy ebben az államnak kiemelkedő szerepet kell játszani).

32 Duport–Dorigny–Guilhaumou–Wartelle, 1986.

33 Dorigny, 1985.

pen a kissé tragikomédiába fulladó nap története³⁴ mutatta meg a girondi politika teljes következetlenségét. A király ugyan még megalázottabban került ki az eseményekből, de először (és utoljára) nemet mondott a párizsi népfelkelésre (azaz nem vonta vissza a vétőit) – alighanem éppen akkor viselkedett bátran, amikor nem kellett volna. De megfosztotta a girondiakat 1792 tavasza óta vezetett politikájuk értelmétől, azaz a kompromisszum keresésétől az udvar és a dolgok menetével (a háború vezetése, az élelmezési kérdés, a passzívak kizárása a politikai jogokból és a Nemzetőrségből) egyre elégedetlenebb népi mozgalom között. A girondiak a népmozgalmat továbbra is inkább az udvarral való (és az ellenforradalom elleni) nyomásgyakorlásra akarták felhasználni, távolról sem a monarchia megdöntésére és a törvényhozás feloszlatására.

A „Gironde” másodszorra rettent meg (a király szökése utáni népmozgalom után) attól, hogy a köztársaságot népi felkelés hozza el, ez arra utalt, hogy jóval többről és sokkal fontosabb problémáról volt szó, mint a Gironde „politikai állhatatlanságáról”: a népi mozgalom szerepéről a forradalomban és a girondiaknak ehhez való viszonyáról. Az alapmintázat alig változott 1789-hez képest: az az élcsapat került a forradalom élére, amely hajlandó volt megfizetni a népi támogatás politikai és szociális árát (vagy legalábbis sikerrel volt képes ilyesmit elhíttetni magáról). De 1792 nyarára megszületett a „nép”, nem mint osztály, hanem mint maga a forradalom által alkotott „társadalmi-politikai” szövetség a forradalmi elit és (elsősorban) a városi alsóbb osztályok között. A népi mozgalom sok tekintetben (ha természetesen nem is teljesen) autonóm szereplőjévé vált a forradalmi folyamatnak, a politikai hegemoniáért való küzdelemben pedig elsőrangú fontosságú kérdéssé vált a néphez való viszony. És a „Gironde” lassan a „nép táborából” átkerült a másik táborba: ez eddig sem ígért egyik csoportnak sem jót a forradalom történetében.³⁵ A Gironde sem lesz ez alól kivétel.

Sokáig, ahogy láthattuk, inkább a girondiak látszottak akár népfelkelés révén is elősegíteni a király bukását, és a jakobinusok balszárnya volt óvatosabb, július közepére megfordult a dolog, noha utóbbiak sem igen akartak sokáig fegyveres *sans-culotte* felkelést (a „girondiak” pedig igen kevésbé dicsőséges tárgyalásokba kezdtek a színpalak mögött az udvarral: ezek sikertelenek maradtak, de jól mutatták, hogy a „Gironde” már inkább választotta volna a királyt, mint a királyság bukását egy népfelkelés révén). A korban inkább royalista összeesküvéstől tartott mindenki, vidéken egyre fenyegetőbb királypárti felkelések törtek ki, nyilvánvalónak látszott, hogy a háborús vereség elsöpörheti az egész forradalmat. A royalisták távolról sem voltak fegyver nélküliek belföldön sem: mellettük állt Lafayette és a párizsi nemzetőrség egy része (a nyugati gazdag szekciók), a megyék többsége is felháborítónak tartotta a király személyének a júniusi események alkalmával való megsértését, egyszerűen tulajdonképpen minden adott volt az ellenforradalmi fordulathoz. Majd pár hét alatt az ellenforradalmi veszélyből a királyság bukása lett,

34 A mintegy 10 ezer főnyi népi tömeg bevonult a Tuileriákban a király lakosztályába, némi hangoskodás után (ekkor zajlott le a híres jelenet, amikor az erkélyen a király a nép egészségére ivott), végül Pétion meggyőzte az embereket, hogy menjenek haza, noha egyetlen követelésük sem teljesült.

35 Burstín, 2013.

Európa legrégebbi monarchiájának vége. Megint a nép mentette meg a helyzetet, mint a forradalom felfelé ívelő szakaszában mindig, kevésbé spontán felkelés, mint a szekciók komoly szervezeti háttere révén (amit a jakobinusok baloldala a háttérből legalábbis erősen „orientált”).

A „Gironde” noha nemcsak kimaradt a „második forradalomból” (az augusztus 10-i népfelkelésből), hanem ellenezte magát a felkelést is (és még ezt követően is tett kísérleteket a királyság megmentésére), paradox módon erősebb hatalmi helyzetben találta magát, mint valaha. Az új ideiglenes kormány ismét girondiakból állt (a népi mozgalom domesztikálására és megnyugtatására melléjük Danton is bekerült, igazságügy-miniszterként), a szeptemberi választásokon minden fontos és kevésbé fontos képviselőjük mandátumhoz jutott az új törvényhozásban, a Konventben,³⁶ amelynek legfontosabb posztjait girondiak töltötték be.³⁷

A nép természetesen nem volt ilyen felhőtlen: egyrészt a Tuileriák ostroma némiképpen elleplezte a tényt, hogy a célpont nemcsak a monarchia volt, hanem a királyt pozíciójában tartó törvényhozás is: a nép – illetve egy része, a párizsi szekciók – valóban visszavette a szuverenitását a képviselőitől, majd aztán nagylelkűen visszaadta nekik, de ez a dolgon nem sokat változtatott. Másrészt a párizsi Községtanács (ugyanezen szekciók részvételével, a későbbi hegypártiak – mindenképp előttről éppen Robespierre – domináló szerepével) nyílt ellensúlyt képezett a törvényhozással szemben, noha az utóbbi problémát végül „megoldotta”, hogy ezek a hegypártiak párizsi Konvent-képviselők lettek,³⁸ de a párizsi Kommün továbbra is fenyegető maradt. Harmadrészt az augusztus 10-i, majd még inkább a szeptember eleji események (a hírhedt börtönmészárlások)³⁹ teljesen eltérő

36 A Konvent-választásokon a (későbbi) girondi és hegypárti képviselők is „jakobinus” cégér alatt indultak, és nyertek többnyire mandátumot. A rendkívül alacsony, 10 százalék körüli részvételi arányok oda vezettek, hogy valamiféle egyensúly alakult ki: legtöbbször régi, a „patrióta” Alkotmányozó vagy Törvényhozó Nemzetgyűlésben már szerepet játszó képviselőt választottak meg, kiegészítve a helyi klubok, népi társaságok, önkormányzati képviselők szintén patrióta reprezentánsaival. Azaz a választásokon még alig látszottak az elkövetkezendő idők gyilkos politikai harcai. A Konvent politikai számarányaira (azaz a három csoport, a Gironde, a „Síkság” és a Hegypárt képviselőinek megoszlására) még részletesen visszatérünk.

37 Bouloiseau, 1972; illetve Dupuy, 2005.

38 A Konvent-választások utáni fentebb leírt egyensúly mindenhol jellemző volt – kivéve Párizsban, ahol döntően a „Hegypárt” jelöltjei (Robespierre, Danton, Saint-Just, Couthon, Marat, Billaud-Varenne, Collot d’Herbois, Desmoulins stb.) jutottak mandátumhoz. Ez állandó zsarolási potenciált jelentett nekik a Konventben (kiegészítve a Kommün nyomásával, a Konvent karzatával, az állandóan fenyegető népfelkelésekkel, a radikális sajtóval), valamint olyan kép kialakítását, hogy „a párizsi nép mellettük áll”. A radikális sajtó (elsősorban Marat és Hébert lapja) ugyanazt a magatartást tanúsította a Gironde-dal szemben, mint utóbbiak 1791–1792-ben az alkotmányos monarchistákkal.

39 A szeptemberi események egyik olvasata közismert: az igen kétes elemekből álló párizsi „csöcselék” preventív tisztogatásáról volt szó, a háborúba menet előtt a hátszország biztosításáról az ellenforradalmárokkal való leszámolás révén. Sophie Wahnich (Wahnich, 2003) leírását jóval gyümölcsözőbbnek tartjuk, eszerint a börtönmészárlás inkább utólagos bosszú volt a Tuileriák ostromában elesettekért, akiknek a gyilkosait a törvényhozás nem volt hajlandó megbüntetni. A fájdalom, a harag felindulását, a bosszú követelését a nép a törvényhozás elé vitte, ahol a képviselőinek kellett volna lefordítani a nép hangját a törvények nyelvére. Ha a bűnösöket megbüntetik, akkor a nép szuverén, tagjai egyenlők, a demokratikus elvek érvényre jutottak, az igazság helyreállt: az új rendszer alapítása megtörtént. Ha nem: oda az igazság. A szuverén nép szemben azokkal, akik nem respektálták a szuverenitását: a bosszú nem valami archaikus, ősi (ősibb, mint az állami büntetőjog) dolog itt, inkább az igazságszolgáltatás egy másik formája,

megítélése⁴⁰ véglegesen a Hegypárt mellé állította a párizsi szekciók nagy részét, ami a girondiakból egyre fokozódó félelmet és gyűlöletet váltott ki a *sans-culotte* szekciók iránt, amelyek mindezt hasonló érzelmekkel viszonzták.

A Konvent megalakulása után talán valóban volt egy kegyelmi pillanat, amikor nem lett volna lehetetlen valamiféle „republikánus egységfront” létrehozása, ha nem is Brissot és Robespierre közvetlen hívei között, de a girondi kormány mögötti szélesebb koalícióban (ezt szorgalmazta nemcsak Danton, de a „Síkság” olyan alakjai is, mint Barère, Cambon vagy Carnot). A Konventbe bekerült friss képviselők riadtan vették szemügyre az egyre elfajuló éles szembenállást a Gironde és a Hegypárt között. Az ellenségeskedést bizonyára inkább a Gironde képviselői kezdték,⁴¹ de ennek a későbbi események szempontjából talán már nincs igazi jelentősége, fontosabb volt a teljes bizalomvesztés a két csoport között és az egyre élesebb hatalmi harc. A girondiak Robespierre-t és társait (főleg Dantont és Marat-t) „az anarchia révén a diktatúrára törő”, azaz a nép legrosszabb elemeivel szövetséget kötő „triumvireknek” tartották; míg utóbbiak a Gironde-ot titkos royalizmussal, a gazdagok egoizmusával, azaz ellenforradalmisággal vádolták. A girondiak meg voltak győződve arról, hogy a jakobinusok és a Kommün a törvényes rendet fenyegették, mely meggyőződés és egyre inkább a félelem még inkább a „rend pártja” szerep felé lökte őket, a meggyőződéshez, hogy ellenük csak a törvények uralma védheti meg őket: a népfelkelések, a forradalom vége. Már nemcsak a szeptemberi mészárlásokat tartották törvénytelennek, hanem kimondva-kimondatlanul, de egyre inkább kimondva az augusztus 10-i népfelkelést is.⁴²

Aligha volt ez őszintétlen reakció a részükről, jellemzően Pétion (Robespierre legrégebbi harcostársa még az Alkotmányozó Nemzetgyűlés idejéből, ahol ketten alkották a „demokrata frakciót”, de Pétion támogatta a júniusi, sőt az augusztusi népfelkelést is mint Párizs polgármestere) és Manuel (a demokrata Nemzetörtség parancsnoka, aki komoly szerepet játszott augusztus 10. sikerében) is a girondiak oldalára állt át. Mindenesetre, ahogy az augusztusi népfelkelés kapcsán, úgy a szeptemberi eseményeket illetően is a Gironde a másik oldalra került a „párizsi néppel” (vagy legalábbis annak „politikai testével”, a szekciókkal és a Kommünnel) szem-

egy másik társadalmi felállásban: a szuverén nép identifikációs aktusa, a nép becsületének helyreállítása. Ugyanakkor a kortársak is elismerték, hogy maga a nép cselekedett, a szörnyűség „augusztus tizedike embereinek” műve volt, nem a „csöcselék” gyilkolászása. Ami igazán érdekes volt, hogy mindenki elviselhetetlennek tartotta a dolgot, de a legtöbben (kezdetben még a girondiak is) egyben jogosnak, legitimnek is, nem egyszerű büntettről volt szó szemükben, hanem a szuverenitás (itt szörnyű formában megnyilvánuló) gyakorlásáról.

40 Dorigny, 1980b.

41 Ebben a támadássorozatban született meg a „Hegypárt” (*Montagne*) kifejezés is: kezdetben inkább pejoratív értelemben használták a Konventben a karzat legtetetjén ülő, elszigetelt képviselőkre. De lassan szimbolikusan is pozitív jelentést kapott, mint a „magaslat, ahonnan belátni a horizontot”, a „kiemelkedő pont, amely köré a nép gyülekezik”, egyszóval politikai paradigmává vált (Guermazi, 2015).

42 A kontraszt aligha lehetne élesebb összevetve a Hegypárt véleményével, azaz Robespierre ezerszer idézett szavaival az augusztus 10-i felkelésről: „Mindezek a dolgok törvénytelenek voltak, éppoly törvénytelenek, mint maga a forradalom, törvénytelenek, mint a Bastille lerombolása és a trón megdöntése, éppoly törvénytelenek, mint maga a szabadság. (...) Polgártársak, forradalmat akartok forradalom nélkül?” (Gauchet, 1995. 162.)

ben. Ráadásul hegy párti ellenfeleikkel szembeni vádpontként hozták fel a szeptemberi mérszárlások „szervezését” (ebből egy szó sem volt igaz), amivel szinte a nép karjai közé lökték őket. Nem véletlen, hogy a népi felkelés ellentétes megítélése miatt zárták ki 1792 októberében Brissot-t és eszmetársait a jakobinus klubból. Hiszen a jakobinusok számára (nem is beszélve a *sans-culotte* szekcióról vagy a Kommünről) immár két párt létezett csupán, a forradalom és az ellenforradalom pártja, ahol a girondiak egyre inkább gyanúsaknak, kétségtelen kétszínű politikájuk miatt a royalizmus titkos híveinek (és velük együtt a háború felelőseinek), de leginkább gátlástalan törtetőkné számítottak, akik a nép ellenségeivel is hajlamosak a szövetségre. Nagyon finoman szólva is: mindkét fél megkérdőjelezte a másik jó szándékát és „patriotizmusát” (azaz az immár másképp értett forradalom melletti pozícióját).⁴³ És az egyre élesebb hatalmi harc egyre élesebb fegyvereket kívánt.

Szemben a „politikában járatlan, ártatlan újságíró és értelmiségi girondiak, és a profi hatalmi gépezet élén álló machiavelliánus jakobinusok” képpel (melynek felrajzolásában nagy történészek sem voltak ártatlanok Michelet-től Cochinin át Furet-ig), nem kétséges, hogy a Gironde ugyanazokat a fegyvereket forgatta, mint a Hegypárt: rágalmak, sajtóhadjáratok, a közvéleményben meglevő félelmekre való rájátszás, és bizony hatalmi eszközök használata is az ellenfelekkel való leszámolásra.⁴⁴

Már szóltunk a *Cercle social* kiadóvállalatának (melyet, amikor kormányon voltak, a belügyminisztérium finanszírozott) fontos szerepéről a girondiak politikai kampányaiban, a jelenség augusztus 10. után új szintre lépett, az úgynevezett *Bureau de l'esprit public* felállításával, Roland belügyminisztériuma keretei között, a szintén girondi Lathenas vezetésével, aki némi túlzással igazi sajtóbirodalmat alakított ki a Gironde támogatására. Ez a gépezet lefedett minden társadalmi réteget: a parasztoknak szóló *La Feuille villageoise*-től az inkább értelmiségi *Chronique du mois*-n és a *sans-culotte* rétegeket megcélzó *Sentinelle*-en át, az igazi politikai fegyverként forgatott *Bulletin des Amis de la Vérité*-ig.⁴⁵ Utóbbi az immár valóban koherens politikai csoportként viselkedő girondiak 1789-től induló üdvtörténetét nyújtotta, elsődlegesen az aktuális politikai harcok fényében: azaz a girondiak (a „parti national”) mindig a szabadság oldalán álltak, a jakobinusok a forradalom kezdete óta veszélyes, vérszomjas demagógok voltak („parti des Maratistes”), vagy egyenesen royalisták (Louvét elhíresült pamfletjének címével: *Maximilien Robespierre et ses royalistes*). A Hegypárt elleni durva hazugságokra, a forradalom történetét meghamisító visszavetítésekre épülő sajtóhadjáratok⁴⁶ kiegészültek a néhol egészen elvadult kormánypropagandával.

43 Pertué, 1985.

44 Gallinella, 2022. 424.

45 Dorigny, 1985.

46 Nyilvánvaló, hogy a másik oldal sem bánt kesztyűs kézzel ellenfeleivel, még a „jó Camille” (Desmoulins) is *Histoire des Brissotins* című pamfletjében az ország 20-30 részre való felosztásának tervével, royalizmussal, az Orléans-ház trónra ültetésének óhajtásával vádolta „a Pitt zsoldjában álló” girondiakat, de hasonló hangnemben írt Marat vagy Hébert lapja is. A Marat által a girondiakra aggatott kifejezés, az „hommes d'Etat” („államférfiak”) aligha pozitív jelző volt: a néppel való végletes szembenállásukra utalt. Ezek a párizsi, nem túl nagy példányszámú lapok (a Hegypárt hivatalos lapjának, a *Journal de la Montagne*-nak alig 5500 elő-

Többé-kevésbé bizonyosak lehetünk abban, hogy mindkét fél tisztában volt azzal, hogy a vádjai abszurdak, vagy legalábbis rosszindulatú túlzások és csúsztatások voltak, de ez persze nem akadályozta meg, hogy a hatalmi harc keretében minden probléma jó apropó legyen arra, hogy a két csoport egymás torkának ugorjon. És probléma volt elég: az immár köztársasági Franciaország (defenzív) háborúban állt szinte minden szomszédjával, az ellenforradalmi veszély sem múlt el nyomtalanul, ahogy a belső (városi és paraszti) népmozgalmak sem. A legkevesebb, amit állíthattunk, hogy a kormányrúdnál lévő Gironde igen kevésbé állt a helyzet magaslatán.

A háborút illetően az összkép kevésbé kétértelmű a Gironde-ról: az első kormányzásuk teljesítményéről már szóltunk, 1792 őszén pedig Roland és Brissot egyenesen a menekülést javasolták, azaz a kormány evakuálását Párizsból. Nagyon nehéz lenne kétségbe vonni a történészek szinte egybehangzó ítéletét: a Gironde akarta a háborút, de nem akarta a hozzá szükséges eszközöket.⁴⁷ A helyzetet Danton mentette meg, akinek talán ez volt a nagy pillanata, mely révén legenda lett, bármilyen (nagyon eufemisztikusan szólva) kételyek is merültek fel személyes integritásával kapcsolatban: megtalálta a megfelelő szavakat („bátorság, bátorság, bátorság”) és tetteket. Mindez nemcsak teljes mozgósítással járt együtt, valamiféle rendkívüli állapottal, a „gyanúsak” letartóztatásával, rekvirálásokkal, házkutatásokkal, hanem először merült fel valamiféle állami árszabályozás igénye is.

Valmy és a katonai győzelmek megnyugtatták a kedélyeket, a Gironde megnyerte az első csatát a Konventben a gazdasági liberalizmus védelmében (decemberre felszámolták a fenti rendkívüli intézkedéseket), a Kommün befolyását sikerült csökkenteni (elsősorban a szeptemberi mézárásokban játszott legalábbis kétarcú szerepe igen sokat ártott a megítélésének), a novemberi párizsi önkormányzati választásokon a girondi Chambon több mint magabiztosan győzte le a jakobinus Lulier-t, a Síkság pedig megbízhatóan állt a girondi kormány mögött. De ez csak átmeneti megnyugvás volt.

A kormányzás másik nagy kudarca a városok élelmezésének kérdése és vele összefüggésben az assignaták ügye volt. Ha a háború elsősorban Brissot személyéhez kötődött, akkor az assignaták féktelen nyomtatása, azaz az elszabaduló infláció a girondi pénzügyminiszterhez, Clavière-hez.⁴⁸ A háború gyorsította fel a harmadik rendben amúgy is jelen lévő törésvonalak mentén a szakadást: a tulaj-

fizetője volt az egész országban) nem tudták ellensúlyozni a girondi gépezetet, főleg vidéken, ahol a legtöbb nagyváros (Bordeaux, Lyon, Marseille, Avignon, Rouen, Caen, Grenoble, Toulouse stb.) többnyire egyetlen lapja a Gironde oldalán állt. A legolvasottabb lap, a *Révolutions de Paris* és a hivatalos kiadvány, a főleg a Konvent üléseiről beszámoló *Le Moniteur* is inkább a girondiakkal szimpatizált (Gough, 1995).

47 Bouloiseau, 1972; Vovelle, 1999; Dupuy, 2005; Furet, 2011.

48 Sőt, az assignaták rendszere a kezdetektől a girondiak határozott támogatását élvezte (noha bevezetésük idején még igen távol voltak az országos ügyektől), miközben komoly súlyú ellenzői (Talleyrand, Necker, Dupont) voltak. Őszintén szólva, a dolognak jóval rosszabb a későbbi megítélése, mint amit a valóság indokolta: az assignaták nagyban hozzájárultak az államcsőd elkerüléséhez, a pénzhiány mérsékléséhez és a gazdaság beindításához. Nem is beszélve politikai jelentőségükről: olyan tulajdoni átrendeződést tettek lehetővé, amely széles társadalmi rétegeket állított a forradalom mellé, így nagyban elősegítették, hogy a későbbi társadalmi restauráció lehetetlenné vált. A korabeli körülmények között „igazi papírpénzzé” való átalakulása is nehezen lett volna megakadályozható, azaz a girondiakat ez ügyben nem érheti nagyobb kritika. Az elszabaduló inflálódásuk már más kérdés, abban elsősorban Clavière-nek volt döntő felelőssége.

donos burzsoáziát megkímélendő, a háborút két módon finanszírozták, egyrészt az „ellenforradalom adóztatása” (azaz az emigránsok tulajdonának államosítása, majd elárverezése), másrészt az infláció révén. Utóbbi következménye a nagyvárosok (főleg Párizs) népének súlyos helyzete, éhezése lett: a nép nem sokat értett az inflációból (azaz nem látta a valós okát: az árak azért emelkedtek, mert rengeteg papírpénz volt forgalomban), ehelyett a harácsolókat, a spekulánsokat, a rejtegetőket, az „ellenforradalmat” tartották felelősnek a helyzetért, de egyre inkább azt a kormányt is, amely a gazdasági liberalizmus nevében nem volt hajlandó beavatkozni az árak mérséklése érdekében. A Gironde immár nemcsak a rend pártja volt, hanem egyre inkább a tulajdonosoké, „a pénz arisztokráciájáé” (ahogy egyre fenyegetőbbben hangzott a *sans-culotte* szekciókból), a gazdasági liberalizmusé.

Itt van lehetőségünk két kérdés körbejárására, melyek össze is függenek egymással. Az egyik a bevezetőben már említett közvélekedés, mely szerint a Gironde a gazdasági liberalizmus híve volt, míg a Hegypárt az állami beavatkozása (igény szerint: a „gazdasági totalitarizmusé”).⁴⁹ A valóság az, hogy a forradalom kezdetétől mindenki a fiziokraták híve volt a törvényhozásokban: a legfontosabb kérdés, a gabona szabad kereskedelme „forradalmi vívmány” volt.⁵⁰ Jellemzően a híreshírhedt Le Chapelier-féle törvény ellen, mely elvette a munkások kollektív szerveződési jogát a munkahelyeken, a jakobinusok baloldala sem emelt szót. Az élelmiszerellátás teljes piaci szabadságához való viszonyulás jellemzően a háborús helyzet váltakozásának ritmusára alakult: Valmy előtt a Konvent lehetőséget adott helyi rekvirálásokra és gabonaraktárak felállítására a legszegényebbek ellátása érdekében, majd a helyzet konszolidálódásával a törvényhozás többsége decemberben visszavonta ezeket az intézkedéseket (a vitában még Saint-Just is a gazdasági liberalizmus mellett érvelt). Majd 1793 tavaszán, amikor a hosszú háború Anglia belépésével ténykérdéssé és a katonai helyzet újra igen veszélyessé vált, nagy vita zajlott le Barbaroux és Philipeaux, azaz a Gironde és a Hegypárt között az első maximumtörvényről (végül megyénként ármaximumot fogadott el a Konvent többsége, mely ekkor már inkább az utóbbiak pártján állt). De ez nem elvi vita volt, hanem politikai-stratégiai: szükség van-e a népre a forradalom megmentéséhez?⁵¹ Jellemzően még a girondiak bukása után (június eleje) is hónapok teltek el, és egy újabb kvázi népfelkelésre is sor került, míg az immár hegypárti dominancia alatt álló Konvent beadta a derekát, azaz bevezette a „maximumtörvényeket”. Ezek lényegében a piaci árképzés végét jelentették az elsődleges szükségletekre (alapvetően igen koherens elképzelés volt, és a hírével ellentétben a céljait illetően igen sikeres), hangsúlyosan ideiglenes jelleggel. Az is igen beszédes, hogy az „irányított gazdaság” oldódása nem Thermidor után indult meg, hanem a katonai sikerek hatására

49 Dorigny, 1980a.

50 Illendő elkerülni a súlyos anakronizmusokat a „laissez-faire” vagy a „minimális államról”. A forradalmi burzsoáziára valamiféle mérsékelt liberalizmus volt jellemző, azaz szabad belső kereskedelem és munkaerőpiac, de állami beavatkozás az ipar támogatására és főleg kemény protekcionizmus.

51 A vidékre küldött Konvent-képviselő, Jeanbon Saint-André sokat idézett szavaival: „Vidéken a gazdagok gyűlölik a Forradalmat, a nép pedig kenyeret akar. Mindenképpen életben kell tartani a szegényeket, ha azt akarjátok, hogy segítsenek nektek véghez vinni a Forradalmat!” (Dupuy, 2005. 199.)

(azaz inkább „hadigazdaság” volt, és célja a népi támogatás biztosítása a forradalom védelmében). Egyszerűen a gazdasági liberalizmus ügyében nem ideológiai, hanem politikai-stratégiai ellentét állt fenn a két csoport között.

Mindez összefügg egy igen klasszikus kérdéssel: vajon a Gironde és a Hegypárt más „osztályokat” (vagy szelídebben: a burzsoázián belül más rétegeket) képviselt a forradalomban? A legklasszikusabb ortodox marxista választ, hogy a Gironde a „nagyburzsoázia”, a Hegypárt a „kis- és középburzsoázia” csoportjait képviselte volna, ma már nemigen vallja senki, a dolog annyira ellentmondott a történelmi tényeknek. A Gironde sosem volt a nagyburzsoázia „pártja”: nemcsak politikai vezetésében, hanem társadalmi összetételében sem. Mindkét csoportot középburzsoák alkották, akik hasonló arányban vettek részt egyébként a közjavak vásárlásában is (azaz közvetlenül is kötődtek a forradalmi tulajdonátruházáshoz). Ennél jóval árnyaltabb változatban inkább „tonalité de classe”-ről van szó, azaz a girondiak inkább a burzsoázia érdekeit helyezték előtérbe, míg a hegypártiak inkább a népét. Nyilvánvalóan volt ilyen különbség a két csoport társadalmi-politikai attitűdjeiben, de már a gazdasági liberalizmusról szóló vitákban is láthattuk, hogy ez kevésbé „osztályharcos”, mint inkább politikai-stratégiai megfontolásokon alapult.

A girondiak másik nagy problémája maga Párizs volt. Mint láthattuk, a Gironde eredendően leginkább párizsi jelenség volt, egészen 1792 júniusáig maga is a párizsi népre támaszkodott politikai céljai elérése érdekében. Arról is szóltunk már, hogy a nagy törést ebben a kapcsolatban az augusztusi és szeptemberi népmozgalmak jelentették, de még ekkor sem adta fel a Gironde a fővárosért folytatott harcot, hiszen nagyon is voltak mérsékeltek a szekciókban is (sőt, a harmaduk egyenesen a mérsékeltek irányítása alatt állt), a Konventbe a girondiak is juttattak be képviselőket Párizsból, melynek a polgármesterét is ők adták.⁵² A gondot leginkább a girondiak Párizs népének való politikai ajánlata jelentette: egyszerre propagálták a „nép éberségét” (a lapjuk neve, a *Sentinelles*, „Őrszem” is erre utalt: említettük már, hogy mindkét csoport minden eszközt felhasznált, és a „gyanúsak” kutatása sem jakobinus találmány volt kizárólag), miközben a Konvent sérthetlenségét is. Mindez nehezen volt érthető a nép számára, de fontosabb volt, hogy az utóbbiak igen kevésbé voltak fogékonyak a Gironde harcok Kommün-ellenességére éppúgy, mint a gazdasági liberalizmus mindenféle korlátjának ellenzésére. De talán nem is ez számított igazán, hanem az, hogy a girondiak a legfontosabbat nem tudták megadni a népi mozgalomnak: a népi szuverenitás közvetlen gyakorlásának elfogadását. Ez volt az oka annak is, hogy szemben a Hegypárttal (mely legalábbis szavakban a népszuverenitás ilyenét gyakorlása hívének mutatkozott), nem volt, mert a fentiek miatt nem is lehetett, erős koordináció a Konvent és a szekciók mérsékeltjei között – amely együttműködés a másik oldalon a jakobinus klub (azaz „egy egységes párt”) révén ragyogóan létrejött.

A girondiak az év végére lassan „elengedték” Párizst (mindezt jól jelezte, hogy maga a *Sentinelles* is megszűnt), Párizs egyenlővé vált számukra az „anarchiával”, így a jakobinusok szabad kezet kaptak itt: egyre inkább kontrollálták és egysé-

⁵² Monnier, 1994; Soboul, 1989.

gesítették az igen szétszórt népi mozgalmat, a szekciókat (a vetélytársaik leginkább a „veszettek” voltak,⁵³ nem a Gironde), a városházát. És egyetlen politikai csoportnak sem számított jó előjelnek a forradalomban, ha nem tudta maga mögött a párizsi népet.

A Gironde immár a vidékben keresett támaszt a párizsi néppel szemben. A girondi Buzot javaslata, hogy a megyékből nemzetőr csapatokat hívjanak Párizsba a törvényhozás védelmére, elbukott a Konvent előtt még 1792 telén: vidéki nemzetőröket a forradalmi Párizs ellen?⁵⁴ Ez elképzelhetetlen volt a Konvent többsége számára is: jól mutatta mindez a Gironde éles Párizs-ellenességének a határait a Konventben is, ahol a többség egyre értetlenebbül hallgatta a Gironde szónokait, akik „nyolcvanharmadnyi” (83 megye volt akkoriban) befolyást követeltek Párizsnak az ország életébe: ez nyilvánvaló képtelenség volt. A törvényhozás nagy többségét erősen irritálta, hogy a Kommün veszélyeztette a Konvent integritását vagy szuverenitását, de megint más kérdés volt a párizsi népmozgalom elleni hadüzenet.

A Gironde a király perében is a vidékhez (azaz az ország közvéleményéhez) fordult volna: a javaslata szerint a Konvent döntéséről meg kellett volna kérdezni a népet egy referendum keretében. Robespierre és a Hegypárt nem volt érvek nélkül a javaslat ellen: a kérdésről szóló referendum igen veszélyes lehetett volna, nyilvánvalóan alkalmat adhatott a vidéki royalista propagandára, de akár polgárháborús veszéllyel is fenyegethetett. Jellemzően a Konvent többsége ebben a kérdésben sem állt a Gironde mögé.

Talán itt érdemes pár szót szólni (noha még vissza is térünk a kérdésre) a Gironde elleni legveszélyesebb vádpontról,⁵⁵ azaz a „föderalizmus” kérdéséről.⁵⁶ A köztársasággal kapcsolatban hasonló volt a korabeli álláspont, mint a demokráciával: úgy tartották, hogy csak kis kiterjedésű országokban lehetséges. Deklarálása az ország széteséséhez vezethet, ennek elkerülésére alkották meg az „egységéről és oszthatatlanságáról” szóló alapelvet, amellyel mindenki egyetértett: a girondiak sem kívánták soha az ország föderalizálását, de akár csak decentralizációját sem – éppen mert az egység alapelv volt, az ellenük szóló „föderalista” vádpont ellenforradalmisággal vádolta őket.

Alapvetően ezzel a kérdéssel is ugyanaz volt a helyzet, mint számos másik problémával: egyszerűen a két csoport gyilkos harcában kezdetben Robespierre tollán (később más hegyipártiak is csatlakoztak hozzá) a girondiak „diktatúra” vádjának a kifordítása, majd pandanja volt. Hiszen ha a Gironde meg akarja osztani a társadalmat (a „föderalizmus” elsősorban ezt jelentette: „frakciózást”, a végve-

53 Erről a bonyolult képletről: Monnier, 1995.

54 A szónok javaslata melletti indoklása is igen beszédes: „Ahonnan én jövök [Evreux], ott a törvényeket betartják, engedelmeskednek a hivataloknak, és befizetik az adókat. Itt [Párizsban] a törvényeket megszegik, az autoritások tekintélyét állandóan megkérdőjelezzik, és senki sem fizet adót.” (Biard, 2015. 62.)

55 Olyannyira így volt ez, hogy végül a girondiak perében a halálos ítéletük indoklása is azon alapult, hogy „le akarták rombolni a Köztársaság egységét és oszthatatlanságát”. Ezt a vádlottak is abszurditásként a legélesebben utasították vissza (majd a történészek elsöprő többsége is a Hegypárt propagandafogásának tartotta a dolgot). Érdekes, hogy mégis ez maradt meg az utókor számára a Gironde talán legismertebb karakterjegyének.

56 Cornu, 1991; Laval, 2015; Mathan, 2018.

szélyben a „nép megosztását”),⁵⁷ akkor annál inkább szükség van annak egyesítésére, azaz minél erősebb a „föderalizmus” veszélye, annál inkább szükség van erős központi hatalomra.

Miközben mindkét csoport tisztában volt azzal, hogy – főleg az augusztus 10. utáni legitimitációs válság körülményei között – a központi hatalom valamiféle megerősítése létszükséglet. Egyszerűen az 1791-es alkotmány diszfunkcionálisan működött a központi és a helyi adminisztráció viszonyrendszere tekintetében.⁵⁸ Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az alkotmányozók igen bizalmatlanok voltak a monarcha kezében lévő végrehajtó hatalommal szemben, ezért a törvények végrehajtását szinte teljesen a helyi szintekre bízták (nem volt teljesen bizonyos, hogy a központi végrehajtó hatalom mindent megtesz a forradalmi törvények életbe lépése érdekében). A kormánynak egyetlen embere volt vidéken (a *procureur syndic*, illetve nagyobb településeken a *procureur général syndic*), aki felügyelte a törvények betartását. Ez nyilvánvalóan nem volt elégséges, különösen ott, ahol a különböző helyi szintek (a megyék és a városok) között gyakran ádáz harc dúlt, a „második forradalom” után pedig nem volt ritka, hogy a központi hatalom egyetlen helyben lévő embere nem is értett egyet a párizsi fejleményekkel. Azaz: a „centralizáció” igénye az elégtelen működésből fakadt, nem a „jakobinus ideológiából”, és ezzel a girondiak is egyetértettek.

A megoldás igen egyedi volt: a vidékre küldött Konvent-képviselők intézményében öltött testet, ami egészen példa nélküli jelenség volt, hiszen a „missziósok” (a biztosok) nem a végrehajtó hatalom, hanem a törvényhozás küldöttei voltak. Jól lehet igen széles jogosítványokkal rendelkeztek, de hangsúlyosan ideiglenes jelleggel küldték őket vidékre, és mindenki számára egyértelmű volt, hogy rendkívüli intézkedésnek tekintették, szóba sem került „állandósításuk” egy-egy megye vagy város életében. Rendkívül rossz hírük ellenére (ami elsősorban a Thermidor utáni propagandának köszönhető) nagy többségükben távolról sem voltak hataloméhes, vérszomjas, gyűlölt, korrupt, „terrorista prokonzulok”, jóval inkább realista patrióták, akik a központi kormányzat intézkedéseinek adtak testet vidéken, de nem csupán annak teljhatalmú képviselőiként, hanem inkább mint összekötő láncszemek a helyi adminisztráció és a Konvent között. Jellemzően utóbbi 426 tagja volt „misszióban” (sokan többször is), és ezeknek csupán a fele volt hegypárti, azaz maga a Konvent ítélte helyesnek az intézmény felállítását, nem csupán „a jakobinusok”. A girondiak sem elleneztek a biztosok rendszerét, legfeljebb a rendkívüli hatalommal való felruházásukat (ez csak feltételes volt: minden döntésükhöz kellett a Konvent jóváhagyása, hogy az véglegessé váljon) – de ez aligha jelenti, hogy a Gironde bármilyen értelemben is a „decentralizáció” híve lett volna.

Visszatérve a politikai csatározásokhoz, a „föderalizmus” vádjának gyakorlati alapját elsősorban a girondiak „Párizs-ellenes”, azaz a „fővárosi anarchiával”

57 Azaz a kérdés nem az ország egysége és oszthatatlansága volt, hanem az, hogy ki vezesse és hogyan: a politikai ellenfél, aki „a nép akaratát” máshogy látja, nemcsak ellenforradalmár lett, hanem egoista, anarchista, de „föderalista” is (szemben a patriótával). Mint már utaltunk rá: a Gironde ugyanolyan kevés erkölcsi skrupulussal használta ezt a nyelvezetet, mint a Hegypárt.

58 Biard, 2010, 2015.

szemben a vidékre támaszkodni kívánó politikai kísérletei jelentették – mindez igen gyenge alap volt, hiszen ebből még semmiféle föderalizmus, sem decentralizáció nem következett. Bár a girondiak követtek el ügyetlenségeket ez ügyben: a Párizsba vezényelni óhajtott vidéki nemzetőrök tervéről már szoltunk, de még szerencsétlenebb dolog volt javaslatuk a Konvent (a párizsi nép káros befolyása előli) elköltöztetéséről Bourges-ba. Egyébként nem volt éppen teljesen alap nélküli az érvelésük, mellyel a párizsi szekciókat vádolták „föderalizmussal” (azaz „frakciózással”), és indoklásuk szerint éppen ők akarták visszaállítani az ország egységét, hiszen a vidék a legkevésbé sem kért „Párizs türanniszából”. Még ez utóbbi is alighanem igaz volt (vagy legalábbis valószínűbb, mint a Hegypárt propagandája a „megosztó Gironde”-ről), de a Konvent elköltöztetésének terve megint csak súlyos túlzásnak tűnt a képviselők nagy részének.

A párizsi szekciók sorozatos petícióiból (és a Konventen belüli igen hűvös fogadtatásukból) leginkább az látszott, hogy igen kevés képviselő értette vagy akarta érteni a párizsi nép gondjait, élelmezési nehézségeit és a népszuverenitás közvetlen gyakorlására vonatkozó igényeit (az egész forradalom legfontosabb gyújtóanyaga éppen az volt, hogy ez a két kérdés összefüggött egymással). A lehető legkevesebben voltak azok, akik támogatták a szekciók egyre hangosabb követeléseit a Konvent „epurációjára” (azaz a girondiak kizárására), és akiket ne háborított volna fel alapvetően, hogy ezek a szekciók a Konvent szuverenitását és integritását kérdőjelezték meg, lényegében folyamatosan. Ezekben a kérdésekben a Gironde-nak egyértelmű többsége volt a törvényhozásban, de ettől igen különböző probléma volt a párizsi népmozgalom és a Kommün nyílt támadása.

Nem sok jót ígért az sem, hogy 1793 februárjában felállt a „radikális Kommün”, a girondi Chambon helyett a jakobinus Pache lett a polgármester (aki a miniszteri posztjáról lemondott Roland-t győzte le igen meggyőző fölényrel), a szekciók küldötteiből álló közgyűlés pedig immár az ultraforradalmár Chaumette és Hébert vezetése alatt állt. Ez a Kommün kétségtelenül autonóm volt, független a jakobinus klubtól is, de más szerepben volt, mint a „felkelő Kommün” 1792 augusztusa előestéjén. Nem a törvényhozás legitimitásának ellensége volt, hanem egyre inkább a törvényhozás egyik pártjának a szövetségese egy másik frakciója ellenében. Az 1793. február-márciusi népfelkelések⁵⁹ során pedig bizonyossá is tették, hogy képesek semlegesíteni és politikai irányba terelni a szociális követelésekkel előálló népi mozgalmat, marginalizálni a szélsőségeket (a „veszetteket”), azaz egyértelművé vált, hogy fontos szövetségesei lehetnek a Hegypártnak a Gironde elleni harcban.⁶⁰

⁵⁹ Viola, 1973.

⁶⁰ A nagy jakobinus stratégia abban állt, hogy a szociális követeléseket megfogalmazó mozgalmakat politikai akciókra kellett ösztönözni (Viola, 1980). Egyszerűen gyakran valóban nem volt elég kenyér Párizsban, és a nép pedig már nem a vak dühöngő tömeg volt (Rudé, 1982), a „forradalmi burzsoázia” négy éve hasznalta politikai céljaira, a forradalom motorjává tette. 1793 februárjában azonban sosem látott szociális aspektust kapott az elégedetlenség a harácsolók, a burzsoák, a tele hasúak, az inkompetens adminisztráció ellen: a nagy újdonság a népi mozgalom egyértelműen antiburzsoá jellege volt. A „forradalmi burzsoázia” érezte is a veszélyt, de egyelőre nem volt kész megfizetni a népi támogatás gazdasági-szociális árát, inkább politikai kifutást kívánt találni a társadalmi válságra: a Gironde ellen létrehozni a forradalmi egységet, a nép dühét

A Konvent többségét irritálta a párizsi népmozgalom, de – szemben a Gironde-dal – még taktikai-propaganda okokból sem tartotta volna azt róla, hogy az „ellenforradalmi” lenne. Sőt. Végül is lassan, 1793 késő tavaszára valamiféle közös álláspont kezdett kialakulni a Konvent képviselői között, hogy az igazi veszélyt a (belső és külső) ellenforradalom jelenti, nem Párizs. Ez volt az a felállás, amely a Gironde végzetét jelentette.

A Konvent

A fentebb leírt girondi propagandagépezet legfontosabb mondanivalója, főleg 1792 tele, azaz a *sans-culotte*-ok végleges „elengedése” után a Konvent és a Kom-mün (illetve a mögötte álló *sans-culotte* szekciók) szembeállítása volt, azaz a törvényes rendé (vagy egyszerűen csak a rendé) és az anarchiáé, vagy még inkább: a törvényisztelő, racionális, felvilágosult polgárok és az irracionális, veszélyes, a társadalmi rendet fenyegető „csöcselék” harcának felvázolása, ahol utóbbit felelőtlen, diktatúrára törő demagógok (azaz a jakobinusok, a törvényhozásban pedig a Hegypárt) használták saját politikai céljaikra. Ez a politikai stratégia nem volt ostobaság, igen hatékonyan működött, hiszen a Konvent képviselőinek jelentős többsége nemigen gondolt mást a párizsi szekciókról, de a teljes „rendparti” visszarendeződés már egészen más kérdés volt.

Itt érdemes egy pillantást vetni a világtörténelem talán leghíresebb törvényhozó testületére, a forradalmi Konventre.⁶¹ Szemben a már említett 1791-es választásokkal, itt éppen ellenkező tendenciákról beszélhetünk: volt képviselők tömege jutott be az új törvényhozásba mind a helyi, mind az országos politikából.⁶² Hét képviselőből hatnak volt már forradalmi politikai tapasztalata, elsöprő többségük középkorú, ereje teljében lévő, tapasztalt, szakmával bíró ember: a Konvent tagjai nemcsak ismerték a forradalmat és politikáját, de személyükben is résztvevői vol-

a szociális helyett a politikai kérdésre irányítani. A fosztogató, már akár a Hegypárt- és forradalmiburzoázia-ellenes szociális mozgalmat politikai síkra kellett téríteni, de úgy, hogy a forradalmi rendszer alapvonásai ne változzanak: maga Robespierre mondott nagy beszédet a jakobinus klubban, ahol kifejtette, hogy a „népnek” nem szabad eltévesztenie a célt: a Gironde a nagy ellenfél, az újságírók a nép legnagyobb ellenségei. Rá pár napra a népmozgalom feldúlta a girondista lapok nyomdáját...

61 Hogyan tudnánk szebben fogalmazni, mint a nagy Victor Hugo? „A Konvent. Soha ennél fontosabb magaslát nem mutatkozott az emberiség látóhatárán. Van Himálája, és van Konvent. A Konvent talán a történelem tetőpontja. (...) A Konvent a nép első megtestesülése. A Konventtel új nagy lap nyílt, s ezzel kezdődött a mi jövőnk. (...) Az emberiség történetében nincs hozzá hasonlítható gyülekezés, mely egyesítette magában a szenátust és a csöcseléket, a konklávét és a piaci csödületet, az aeropágot és a népgyűlést, a törvényszéket és a vádlottat. A Konvent rendszerint arra hajlott, amerre a szél sodorta; de ez a szél a nép szájából jött.” (Hugo, 1973. 141–142., 166.).

62 A 749 képviselőből 78 az Alkotmányozó, 191 a Törvényhozó Nemzetgyűlésben volt képviselő, 298-an voltak helyi (megyei vagy települési) mandátummal rendelkezők, 59-en úgynevezett békebírók (a forradalom alatt a nem büntetőügyekben eljáró bírókat is választották), 36-an politikai újságírók vagy népi társaságbeli aktivisták (ebből 12-en Párizsból, ami a fővárosi képviselők felét jelentette: jól mutatta mindez a különleges párizsi hangulatot), mindösszesen 68 képviselőnek nem volt semmilyen politikai tapasztalata. Mint említettük, a választások nagy tendenciája a helyi és országos „patrióta párt” balszárnyának mandátumhoz jutása volt.

tak, tisztában voltak a tétekkel, felelősségükkel, és a képességeik is megvoltak ennek a szerepnek a betöltésére.

A három „párt” közti erőviszonyok a történettudomány örök problémái maradnak (egyszerűen azért, mert a képviselők nagy részének „besorolása” a történész szubjektív döntésén alapul), ennek megfelelően a számok is igen ingadozóak: a Gironde esetében 137 és 200, a Hegypártot illetően 165 és 302 között (a „maradék” minden esetben a Síkság).⁶³ Michael Sydenham angolszász történész támadta meg két oldalról az eddig bevett képet a Gironde-ról és a két párt harcáról: véleménye szerint egyrészt előbbi inkább a Hegypárt propagandájának volt talál-mánya, másrészt nem két párt küzdött egymással a politikai hegemoniáért a Konventben, hanem a törvényhozás többségével állt szemben egy kicsiny, de harcos és eltökélt radikális kisebbség, a Hegypárt.⁶⁴

Nilvánvalóan a dologban van valami: látni fogjuk, hogy tulajdonképpen még a Gironde bukása idején is kérdéses volt, hogy kik is tartoznak a „girondiak” közé. Az sem kétséges, hogy Franciaországban még angol típusú „pártokról” sem beszélhetünk a korban: mindösszesen pár éve létezett parlamentarizmus, enyhén szólva kaotikus politikai viszonyok uralkodtak, és maga a közvélekedés a lehető leg-ellenségesebb volt a „frakciókkal” szemben („két pártot ismerek, a népet és az ellenségeit” – mondta legkifejezőbben Robespierre, de többé-kevésbé mindenki így gondolta ezt, legalábbis már a Konventben). A Konvent képviselői szociológiailag is igen egységes képet mutattak (középosztálybeliek, általában szakmával rendelkeztek, azaz vagy hivatalnokok, vagy jogászok voltak), az „osztályérdekek” a pártosodásban nemigen játszhattak szerepet. Az Angliában jellemző „családi” (azaz inkább befolyási) viszonyok egy-egy nagyobb földbirtokos vonzásában a Konvent esetében már szóba sem jöhettek, miként az „új társadalom” legfontosabb kontúrjaiban sem volt igazán lényeges különbség a képviselők világlátása között. Azaz: nem az érdekek vagy az elvek számítottak döntően, hanem a személyes kapcsolatok⁶⁵ – később maguk a perbe fogott girondiak is tagadtak minden „összeesküvést”, de minden politikai egyeztetést is, „barátságokról és respektusról” szóltak, nem valódi politikai csoportról (ehhez azért nekünk hozzá kell tennünk, hogy a perbe fogottaknak ez elemi érdekük volt, de aligha volt igaz, hogy ne lett volna „politikai egyeztetés” a Gironde vezetői között).⁶⁶

63 Brunel, 1980; Chaumié, 1980; Patrick, 1969; Sydenham, 1977; Beck-Spitzer, 1991; Pertué 1981a, 1981b.

64 Sydenham, 1961.

65 A szalonok, melyek nem tűntek el a forradalom kitörésével, de az *ancien régime* szokásaihoz képest kétség-telenül demokratizálódtak, a girondiak fontos találkozási helyei voltak: Madame Roland szalonja vált híressé, de Vergniaud lakásán is működött politikai szalon, létezett a Réunion klub vagy az úgynevezett Comité Valazé is. A „második forradalom” után ezeket a privát összejöveteleket egyre inkább ellenséges közhangulat övezte, mivel szemben álltak a forradalom alapvető jellegzetességével, a közvélemény demokratikus uralmával. Mindenesetre ez a „szalonkultúra” igen jelentős szerepet játszott a Gironde „arisztokratikus” – sőt, akár „royalista” – képének kialakításában (amit főleg Robespierre nem is habozott ellenük használni, „a gazdagokhoz való dörgölőzéssel” vádolva a girondiakat, személyesen Condorcet-t pedig „az arisztokrata házi filozófusai” kasztjába való tartozással) és a nép irántuk érzett egyre fokozódó „gyanújában”.

66 Alighanem egyszerűen ilyen volt a kora modern politika: az emberek gyakran barátkoztak a hozzájuk ideológiailag közel álló társaikkal, frakciók sem voltak a törvényhozásokban, hanem a képviselők többnyire belső indítatásból szavaztak, ami nem jelenti azt, hogy ne lettek volna közöttük politikai kapcsolatok is,

Végül is szerzőnk következtetése elég radikális akár a forradalom egész története szempontjából is: a Konventben nem „három párt” volt, ahogy a historiográfia vélte (sőt, őszintén szólva, ahogy a forradalom szereplői is tartották...), mivel az alapkérdésekben (ideértve a „párizsi anarchia” iránti ellenszenvet is) konszenzus volt a többségben, amellyel szemben csak egy kis radikális csoport állt. Utóbbi befolyását növelte, hogy a fontosabb szavazások idején (nem belemerve itt a részletekbe, kevéssel lentebb röviden szólunk ezekről) nem volt egység a többség soraiban, de ez nem változtat azon, hogy a centrum és a jobboldal között alig-alig volt különbség. Azaz a „Gironde” nem létezett, vagy leginkább alig több mint tucatnyi emberből állt, és egyszerűen annyit jelentett, mint azon emberek csoportját, akik retorikai képességeik, személyes habitusuk, kiállásuk révén az első vonalban küzdöttek a radikális kisebbség⁶⁷ ellen. Ez a „girondi” csoport napról napra politizált, az egyetlen igazi célja a radikálisok legyőzése volt: noha ez a csoport is élt igen kétes eszközökkel ebben a harcban, a jakobinusok és a Kom-mün fenyegetése paradox módon a törvények uralma és az emberi jogokat tisztelő köztársaság hőseit faragta belőlük, a két párt csatájából pedig valamiképpen „elkerülhetetlen összeütközést” a forradalom két koncepciója között – noha a történelmi valóság ennél jóval prózaibb volt.

Némiképp Sydenham felvetéseire válaszként született meg Alison Patrick maliciózus, klasszikus munkája a Konvent-képviselőkről, amely igen meggyőzően cáfolja a fenti megállapításokat.⁶⁸ Patrick célja a képviselők politikai viselkedésének leírása, majd ezek alapján politikai csoportokba sorolásuk: ehhez a legjobb eszköz egyrészt az 1793 júniusa előtti hat név szerinti szavazás (négy a király perében, egy Marat perbe fogásáról, egy pedig az úgynevezett „12-es Bizottságról”) vizsgálata, illetve a „jakobinus diktatúrában” betöltött vagy éppen visszautasított szerep összevetése. Ismét nem belemerve a részletekbe, a következő számokat kapjuk: girondinak tekinthetjük a Brissot-hoz közel álló, a vitákban fellépő képviselőket, valamint a Gironde kemény magjának a Konventből való júniusi kizárása ellen tiltakozókat (ez 58 plusz 120 képviselő, azaz összesen 178). Hegypárti csoportba sorolhatjuk a vitákban ezen az oldalon szereplő képviselőket, rajtuk kívül a jakobinus klub tagjait (ez 153 plusz 62 ember, azaz 215). Ezenfelül 126 képviselő vállalt funkciót a jakobinus rendszerben, minket azonban a június előtti állásfoglalásuk érdekel, ezért ezek közül kivonhatjuk azokat, akik a fenti hat nominális szavazás legalább egyikén mérsékelt álláspontot képviseltek (87 fő), így a Hegypárt létszáma 302-t ad ki. A Síkság tulajdonképpen a „maradék” 250 képviselő.

Nyilvánvalóan a részleteken lehet vitatkozni, de a dolog belső logikáján és főleg a következtetésein aligha: a Hegypárt távolról sem radikális, hangos, nem túl jelentős kisebbség volt csupán (ez tulajdonképpen a girondiak propagandája volt

egyfajta szociális háló és így tovább (a girondiak esetében, ahogy írásunkban mi is tettük, ez kimutatható a forradalom kezdetétől).

67 Ebből az is következik, hogy a Hegypárt ellenben nagyon is létezett, mert ott volt jakobinus klub mögöttes, politikai elveiben és stratégiájában (önmeghatározásában „a szuverén nép egyedüli képviselői”) pedig különbözött a Konvent többi részétől.

68 Patrick, 1972.

leginkább), hanem fontos kérdésekben relatív többsége volt (elsősorban azért, mert legtöbbször egységesen szavazott), és abszolút értékben is nagyobb erőt képviselt, mint a Gironde. Végzőként a Konventen belüli erőviszonyokról talán annyit mondhatunk biztosan, hogy valódi többsége a Síkság nélkül egyik csoportnak sem volt, így tulajdonképpen valamiféle radikális fordulat, külső beavatkozás nélkül még sokáig elhuzakodtak volna: ez alighanem a forradalom lassú öngyilkosságát hozta volna magával.

A történészek nagyjában-egészében megegyeznek abban, hogy a Konventben a döntő momentum a két párt harcában a király pere (1793. január) volt: nem is csak arról volt szó, hogy a radikálisoknak végül sikerült a törvényhozás többségét maguk mellé állítani ebben a döntő kérdésben, hanem arról is, hogy a király perének sok tekintetben determináló hatása volt a későbbiekre: szinte az lehet az érzésünk, hogy ebben a perben mindenki letette a voksát,⁶⁹ minden elmondattott, ami elmondható volt a Konvent szuverenitását lábbal tiprókról és a royalista árulókról, a forradalmat törvényes keretek között befejezni kívánókról és a népi mozgalommal való szövetséget szorgalmazókról. Valójában a király perében nemcsak a személyes sorsáról volt szó, hanem arról is, hogy a képviselők mit gondoltak 1792 augusztusáról és szeptemberéről, azaz a forradalomról mint népmozgalomról, de szélesebb értelemben a népszuverenitás közvetlen gyakorlásáról is. Robespierre érvét bátran tekinthetjük legalábbis vitathatónak, hogy augusztus 10-én „a nép már ítéletet mondott a királyról”, de abban aligha tévedett, hogy a girondiak meg akarták menteni a királyt. A perben az is nyilvánvalóvá vált, hogy nincs igazi egység a Gironde és a centrum között. A Hegypárt győzelme a kérdésben erősen előre jelezte az elkövetkezendő hónapok harcait, de immár a kifutásukat is. Nem véletlen, hogy a per után kezdett a Síkság (és vele a Konvent többsége) akár igen fontos kérdésekben is inkább a Hegypárt, mint a Gironde oldalára állni.⁷⁰

A nagy probléma továbbra is egyszerűen a forradalom túlélésének kérdése volt. A helyzet újra kezdett egyre súlyosabbá válni: az élelmezési gondokhoz, a városi népmozgalmakhoz az újra akuttá váló külső fenyegetés járult (a Gironde-nak „sikerült” expanziós politikájával, melyet igaz, igen kevesen elleneztek, de például Robespierre vagy Marat ezek közé tartozott, bevonni a háborúba Angliát is), ezzel a konfliktus új dimenziót nyert, és nyilvánvaló lett, hogy hosszú háborúra kell felkészülni, sőt még hozzáadódott a vendée-i felkelés, amely igen gyorsan ellenforradalmi karaktert is kapott – nagyon finoman szólva is komoly kételyek merültek fel, vajon a Gironde képes-e megbirkózni a helyzettel, vagy még inkább: hajlandó-e különleges intézkedések meghozatalára a forradalom védelmére?⁷¹ És erre a kérdésre már 1793 tavaszán egyre több törvényhozási képviselő nemmel felelt.

69 A számok is ezt mutatják: a királyt valamilyen formában megmenteni akaró képviselők 79 százaléka a Konvent fennállása alatt (azaz 1795-ig) végig a jakobinusok ellen foglalt állást, a „királygyilkosok” 87 százaléka éppen ellenkezőleg.

70 Sydenham, 1977; Di Padova, 1976, 1977.

71 Az új alkotmány kérdésére még visszatérünk, de itt érdemes megemlítenünk, hogy a rendkívüli intézkedések vége a Gironde szemében a legegyszerűbben az új alkotmány elfogadásával látszott elérhetőnek. A célja immár a forradalom befejezése volt, azaz a forradalom „republikánizálása”. A jakobinusoknak

Nagyon lakonikusan fogalmazva: a nehéz idők tapasztalt, kemény embereket kívántak. És a Konvent-képviselők között is kezdett egyre egyértelműbbé válni, hogy őket nem a Gironde, hanem a Hegypárt oldalán találják meg.⁷² Az 1792 augusztusát a saját szemével látó képviselők politikai tapasztalata lehetett a döntő elem: ők látták, hogy a népi felkelés valóban nem szeplőtlen diadalmenet és veszélytelen felvonulás, de azt sem felejtették el, hogy mit köszönhetett a forradalom hasonló helyzetben a Kommünnek és Párizs népének. Ez nemcsak gyakorlati kérdés volt, hanem a Gironde-dal (amely csak vérszomjas anarchistákként volt hajlandó beszélni a párizsi népről) szembeni őszinte morális ellenérzések alapja is lehetett.⁷³ Ezek a képviselők tapasztalatuknál fogva jóval kevésbé voltak hajlamosak hinni a girondi propagandának „az anarchista csőcselék és a diktatúrára török szövetségéről”, és főleg: láttak már akár nagyon mély politikai válságot is a forradalomban, és azt is tudták, hogy ezekből mindig „előre”, azaz a radikális intézkedések és a népmozgalmal való szövetség révén volt lehetséges a kiút.

A nehéz idők azt is jelentették, hogy a helyzetet megoldani képesek inkább kerültek ki a radikálisok oldaláról, hiszen éppen ilyen intézkedésekre volt szükség. És jellemzően ezeket az intézkedéseket a Konvent már a Gironde nélkül, sőt kifejezett ellenzése ellenére hozta meg 1793 tavaszán: márciusban felállt a forradalmi törvényszék, különleges (egyszeri) adót vetettek ki a gazdagokra, Konvent-biztosokat küldtek vidékre. Kezdetben a feladatuk elsősorban a hadseregbe való rekrutálás felügyelete és a hadsereg ellátásának megszervezése volt. A vidékre küldött képviselők nagy számban a hegy pártiak köréből kerültek ki, mindez nem mellékesen komoly vidéki helyismeretet és befolyást is adott a csoportnak. A Gironde lassan kiszorult a fontosabb parlamenti bizottságokból, majd a valójában ideiglenes kormánynak számító, frissen létrehozott Közudvi Bizottságban is kisebbségbe került (már a Gironde bukása előtt is tagja volt a bizottságnak Barère, Lindet, Hérault, Couthon és Saint-Just, azaz a „nagy jakobinus bizottság” tagjainak majdnem a fele). Parlamenti részvételük a mind élesebb (és egyre több képviselő szemében az igen viharos időkben végletes politikai egoizmusnak tűnő) vitákban merült ki, és a rendkívüli intézkedések ellenzésében. Lassan a stratégiájuk ellenük fordult: egyrészt egyre kevésbé „ők voltak a Konvent”, azaz a törvényesség őrei az „anarchistákkal”

éppen ellenkezőleg: a köztársaság „forradalmasítása” (ezért obstruálták az új alkotmány vitáit egészen a Gironde bukásáig).

72 A Konvent-képviselők között a politikai attitűdöket leginkább befolyásoló változó nem a vagyon, a szociális státusz, a regionális vagy a város és falu közti különbség volt, hanem a politikai tapasztalat és felelősség megléte. A törvényhozásban a hegy párti csoportban voltak a legnagyobb arányban az 1791-es Törvényhozó Nemzetgyűlésből érkező képviselők (csak itt voltak egyenesen többségben), és itt volt a legkisebb a politikai tapasztalattal nem rendelkezők száma. Szimptomatikus volt, hogy a megelőző törvényhozás képviselőinek alig harmada támogatta a Gironde-ot (noha ők voltak ott a baloldali vezérei), míg a Hegypártot olyan onnan érkező nevek, mint Cambon, Carnot, Couthon, Hérault, Lindet. Mindez azt is jelezte, hogy nem kellett feltétlenül „robepierre-iánusnak” lenni ahhoz, hogy valaki a Hegypártba helyezze a bizalmát.

73 Ez a kérdés okozta Condorcet elhidegülését is a girondi csoporttól: Condorcet határozottan ellenezte volt „párttársai” Párizs-ellenes politikáját, de – miközben az alapkérdésekben továbbra is egyetértett velük – jóval elnézőbb volt a népi mozgalommal szemben is, és nem titkolta, hogy a girondiakat is felelősnek tartotta az egyre inkább elszabaduló politikai harcokért.

szemben, másrészt egyre inkább a hatékony kormányzás és a forradalom megmentése akadályának számítottak.

Ha a háború első szakaszáról azt mondtuk, hogy a girondiak „akarták a célt” (a háborús győzelmet), de nem akarták a hozzá vezető „eszközöket”, most inkább úgy tűnt, hogy maga a cél volt igen nehezen körülhatárolható (túl a Hegypárt legyőzésén), mert az eszközökben a Gironde nemigen válogatott. A Gironde javaslatára (és mindkét oldal támogatásával) törölték el a képviselői mentelmi jogot: elsősorban Marat volt a girondiak célkeresztjében. A lehető legnyíltabb hadüzenetnek számított a „12-es Bizottság” felállítása (kizárólag girondi tagokból) a párizsi Községtanács tetteinek „felülvizsgálatára”, ahol a cél a Kommün megregulázása volt. Mind Marat, mind a bizottság ügyében a Gironde igen távol volt a Konvent többségének megszerzésétől: a relatív többség elég volt a pillanatnyi politikai győzelemhez, de egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a törvényhozás a forradalom végveszélyének körülményei között káros pótcselekvésnek, egy frakció politikai machinációjának látta a Gironde Párizs és a népi mozgalom elleni hadjáratát.⁷⁴

Mathiez megfigyelése volt,⁷⁵ hogy a Síkság legtöbbször a Gironde mellett szavazott, ha Párizs „megrendszabályozásáról” volt szó, de inkább a Hegypárttal, ha magának a forradalomnak a menetéről. Ebben, mint már utaltunk rá, sok igazság van, két kiegészítéssel: egyrészt a szavazatok számából egészen egyértelműen látszott, hogy az előbbi ügyek jóval kisebb fontossággal bírtak a Konvent többsége számára.⁷⁶ Másrészt a két kérdéskör nem vált el ilyen élességgel egymástól, sőt alapvetően összefüggtek, a két problémára adott válasz volt a nagy törésvonal a két párt között: a Gironde számára a köztársaságot fenyegető legnagyobb veszély a „párizsi anarchia” volt, a Hegypárt számára a rendkívüli intézkedések (melyeknek részét képezte „a néppel való szövetség” explicitté tétele is), és erős központi hatalom nélkül a forradalom megmenthetetlennek tűnt, ezért az ezeket ellenzők jelentették az igazi veszélyt, azaz a „frakciók”. A forradalom megmentése stratégiai kérdéseiben a többség a Hegypárt oldalán állt már 1793 tavaszán, ráadásul nehéz volt elképzelni, hogy a Konvent kiveszi a Gironde kezéből az irányítást a forradalom ügyeit illetően (gyakorlatilag ez meg is történt már áprilisban), de mellé áll a Párizs elleni „háborújában”,⁷⁷ hiszen a Gironde–Kommün-párharc egyszerűen elvette az időt és a figyelmet a forradalom túlélésének imperatívuszától.

Nem tagadva természetesen a népi nyomás jelentőségét, a legfontosabb mégis az volt, hogy a Síkság egyre több képviselője vette objektíven szemügyre a tényleket: a Gironde politikája komoly veszélyt jelentett a forradalomra. A centrum

74 A girondi képviselő, Isnard elhíresült szavai egészen példátlan felelőtlenségről árulkodnak: „Ha, és ezt az egész francia nép nevében deklarálom önöknek, az állandóan újjászülető párizsi lázongások kezét nem emelni a nemzeti képviselőre, akkor Párizst le fogjuk rombolni, hamarosan a Szajna két partján keresni kell majd annak a városnak a nyomait, amely itt valaha létezett.” Dupuy, 2005. 302.

75 Mathiez, 1930a. 16.

76 A Marat elleni vádemelés ügyében összesen 313-an, a 12-es Bizottságot illetően 495-en szavaztak (igaz, sok képviselő vidéki misszióban volt).

77 Két kérdésben, a Párizshoz való viszonyban és a rendkívüli intézkedéseket illetően nagyon is kimutatható, hogy a girondiak egységes álláspontot képviseltek, azaz Sydenham megállapítását, hogy a Gironde mint önálló politikai entitás nemigen létezett (legfeljebb baráti kör volt), aligha fogadhatjuk el.

Hegypárt oldalára „átálló” képviselőinek elsősorban Barère adott programot: rendkívüli intézkedések a belső és külső ellenforradalmi veszély ellen, a népi követelések és a párizsi népmozgalom racionális kezelése – azaz valamiféle „republikánus egységfront” magán a Konventen belül (immár a Hegypárt körül), miként a nép és a Konvent között is, de ahol egyértelműen a törvényhozás marad az ország irányítója.

A Gironde bukása

A Gironde nem látszott tudomást venni arról, hogy 1793 tavaszán nem a forradalom (a gazdasági liberalizmuson és a „tulajdon védelméről”⁷⁸ alapuló) karaktere volt a tét, hanem a léte. A népi mozgalom semlegesítése, minden állami beavatkozás ellenzése a szegények érdekében egyszerűen az ellenforradalom kezére játszott. Ráadásul, ahogy a veszély egyre kézzelfoghatóbbnak bizonyult a Gironde számára (az 1793. márciusi, kis túlzással „népfelkelés” után, amely – kétségkívül erős jakobinus befolyásra – feldúlta a girondi lapok nyomdáit), egyre élesebb népellenes kirohanásokat intéztek igen explicit antiegalitárius attitűdökkel: a korábban a népi, demokratikus mozgalom egyik élharcosa, Brissot híres-hírhedt cikkében a nép egy részét tudatlannak, faragatlannak, demagógok által könnyen megvezethetőnek írta le, egyszóval nem népnek, hanem sokaságnak, melyet „úgy lehet irányítani, mint egy csordát”.⁷⁹ Szavait nem volt nehéz dekódolni, hogy kikről volt szó: mind a jakobinusok, mind a *sans-culotte* mozgalom értett is a szóból, de a girondiak sem voltak ártatlanok az ellentétek végsőkéig való kiéleződésében. Propagandájukban közvetlen összefüggést hirdettek a tulajdon védelme, a közrend és a törvényhozás sérthetlensége között, azaz a jómódú rétegeket hívták fel a Konvent védelmére. Míg a Hegypárt narratívájában a fenyegető ellenforradalmi veszély idején a nép nem volt képes felismerni az igazi ellenség kilétét, ezért iránymutatásra volt szüksége, azaz egyre inkább a Konvent „megtisztítására”, de a törvényhozó hatalom kizárólagos legitimációjának elismerésére is ösztönöztek. Végül az ultraforradalmárok (azaz a népi mozgalom többnyire önjelölt vezérei, a Cordelier klub, az hébertisták és a velük is ezért a szerepért kíméletben harcba álló „veszettek”) az ellenforradalmi törvényhozással szemben a népfelkelést propagálták (ennek céljait illetően a lehető leghomályosabban). Őszintén szólva, igen kevésbé ideológiai küzdelem volt ez: a forradalmi hegemoniáért való politikai harc volt inkább. De ebben nemcsak hogy a Gironde nem volt ártatlanabb, mint a másik két fél, de valójában a „törvényes rend őre” sem igen volt: kettős stratégiát követett, amely egyszerre állította,

78 A Gironde szintén igen kevésbé jóhiszemű propaganda-hadjárata korabeli kifejezéssel a „loi agraire”, azaz a tulajdon egyenlő felosztása ellen irányult, jóllehet a jakobinusok, de még a népi mozgalom döntő része sem akart semmi ilyesmit. Nyilvánvaló, hogy a vád a girondiak politikai érdekeit szolgálta csupán, Pétion szavai igen árulkodóak 1793 tavaszából: „Párizs bátor lakosai, gondolatok arra, hogy egypercnyi vesztegetni való időtök sincs (...), a tulajdonotok veszélyben forog, és ti becsukjátok szemeteket (...), míg egyesek háborút szítanak azok között, akiknek van, és azok között, akiknek semmijük sincs. (...) Látjátok, hogy a gazdag és békés emberek elmenekülnek Párizsból.” (Dorigny, 1987b. 122.) Akik háborút szítottak azok között, akiknek van, és azok között, akiknek semmijük sincs, leginkább maguk a girondiak voltak.

79 Dorigny, 1985. 526.

hogy ők töltik be ezt a szerepet, miközben politikai érdekből olajat öntöttek a tűzre a „gazdagok” és a „szegények” szembeállításával. Ez nemcsak magát a Gironde-ot, hanem a forradalmat is végveszélybe sodorta.

A végjáték akkor és úgy kezdődött, hogy míg a Gironde végül is kudarcot vallott Marat és a Kommün egyik vezetője, a népszerű újságíró, Hébert elítéltetésével (mindkettőjüket felmentette a forradalmi törvényszék), addig a szekciók (legalábbis a 48-ból 33) már áprilisban létrehozták egyeztető bizottságukat: az „egyeztetés” tárgya egyszerűen a felkelés volt. A felkelés célja meglehetősen homályos volt mindazonáltal: a Konvent „megtisztítása”, vagy mint 1792 augusztusában a törvényhozó hatalom megfosztása a hatalmától? Utóbbi elképzelhetetlen volt a radikálisabb jakobinus képviselők számára is, nem véletlen, hogy a jakobinusok a háttérből lassan át is vették az események irányítását. A felkelést előkészítő bizottságból lassan kiszorították a radikális „veszetteket”, maguk az események pedig leginkább a Nemzetőrség irányítása alá kerültek, azaz a „felkelés” inkább volt szervezett katonai (népi milícia értelmében: a Nemzetőrséget a szekciók alkották) akció, mint spontán népfelkelés, következményeiben pedig alapvetően egy parlamentáris államcsíny és egy népi mozgalom keveréke.⁸⁰ Sebészeti beavatkozásról volt szó, parlamentáris puccsról, amelyben a népnek csak annyi szerep jutott, hogy „nyomást gyakoroljon” (nagyon finoman szólva a Konventre irányuló ágyúkról).⁸¹ A dolog nem volt kockázatmentes, de végül is teljes sikerrel járt a nagyon ügyes kettős játék: a néppel nyomást gyakorolni a Konventre, de ugyanettől a nyomástól meg is védeni.

Alighanem a jakobinusok kevésbé azért győztek, mert hajlandók voltak megfizetni a népi támogatás szociális árát (ahogy a „szociális olvasat” tartotta Mathieztől Lefebvre-en át Soboulig), hiszen még hónapokig nem voltak hajlandók sem a „maximum”, sem (az előbbi végrehajtását effektívvé tevő) terror intézményesítésére, hanem mert jobban érzékelték a nép konfúz igényét a népszuverenitás közvetlen gyakorlására. És vice versa a Gironde nem azért bukott el, mert nem volt hajlandó ezen szociális intézkedések kielégítésére, hanem mert hadat üzent a népi mozgalomnak. Ebben már a Konvent többsége sem értett együtt vele, és a népi mozgalom is joggal kérte ki magának, hogy anarchistának és ellenforradalminak bélyegezzék.

A hegypárti jakobinusok voltak azok, akik egyszerre használták a népi mozgalmat, retorikai nimbust adtak neki, sok tekintetben ideológiai tartalmat, de körül is határolták a területét, ameddig még hasznosnak bizonyultak az általuk meghatározott forradalom számára. Sikerüket egyrészt a valóban fennálló külső és belső ellenforradalmi veszély okozta, másrészt a szerencsés találkozás az „élcsapat” népi

80 A szekciók kiáltványa igen fennköltlen fogalmazott („Párizs népe megsértve látva jogait, visszavont minden hatalmat a fennálló autoritásoktól.”), a valósághoz talán inkább Meillan képviselő szavai álltak közelebb: „Soha felkelésnek nem volt még ilyen kevésbé népi karaktere, olyan művészi érzékkel volt eltervezve és végrehajtva, amely jól mutatja az igazi vezetők keze nyomát” (Furet, 2011. 242.). Nem is volt a győzelmet követően olyan népi karnevál, mint július 14. vagy augusztus 10. után, a győzelem után a fenyegető felkelőbizottság pedig azonnal feloszlott, mintha sosem létezett volna.

81 Couthonnak a nép által körbevett Konventben elmondott tartuffe-i szavait mindenestre megjegyezte a történelem: „Polgártársak, a Konvent minden tagja biztosított lehet a szabadsága felől. (...) Most már teljesen szabadok lehettek a döntéseiteket illetően.” Vovelle, 1999. 299.

mozgalom köré határokat húzó törekvése és a népi mozgalom identitáskeresése között. Lehetőséget adott széles néprétegek bevonására a politikába, de a teljes zűrzavar és anarchia elkerülésére is: átmeneti, de hatékony megoldás volt. Ezzel véget vetettek a republikánus nyelvezet sokszínűségének, de testet is adtak a nép nyelvének és magának a népnek (illetve ezzel ők váltak a közvélemény szemében a nép követeléseinek legautentikusabb képviselőivé). Ám mindez nem egyszerűen demagógia, opportunizmus vagy retorikai manőver volt: politikai stratégia is. Ennek legnagyobb mestere vitathatatlanul Robespierre volt, aki példátlanul sikeres volt abban, hogy a „nép” absztrakt, virtuális kategóriája révén mintegy preventíve határt tudott szabni a népi mozgalom spontaneitásának: a „jó nép” és a „rossz nép” megkülönböztetése ki is jelölte a népi akció határait, ahol még „forradalminak” számított.⁸² Jól tudjuk, hogy még a jakobinusok is csak középtávon voltak képesek erre a bűvészmutatványra, elsősorban amiatt, mert nem tudták összeegyeztetni a forradalmi kormányzat mögött álló társadalmi rétegek eltérő szociális és gazdasági érdekeit. De ez már egy másik történet.

A „Gironde bukása” a későbbi történelmi emlékezetben véres, drámai leszámolás képét öltötte magára, noha maga a bukás valójában igen békés volt. A Közüdvi Bizottság kompromisszumos javaslatát, hogy önként és időlegesen mondjanak le a girondi képviselők a mandátumukról, a Nemzetőrség vezetősége visszaautasította, így 29 képviselőt⁸³ (kiegészülve két girondi miniszterrel) maga a Konvent fosztott meg a mandátumától és helyezett igen enyhe házi őrizetbe.⁸⁴ Nem került sor arra a masszív tisztogatásra, amit az ultraforradalmárok akartak (noha a későbbiekben további 75, az eljárás ellen tiltakozó képviselőt fosztottak meg a mandátumától), a cél a leszámolás volt a Gironde-dal, de nem az ország, inkább a girondiak politikáját támogató részével. A beszámolók szerint a hegyparti képviselők arcán sem a felhőtlen öröm jelei voltak láthatóak: a Konvent inkább némán tűrte integritásának és szuverenitásának ilyen nyílt megsértését, sokaknak elege volt a girondiakból, de „ellenforradalmároknak” aligha tartották őket.

A helyzet igen kétséges volt mindenki számára: a „felkelés” célja a Konvent megtisztítása volt az „obstruktív frakciójától”, a belső és a külső ellenforradalmi harc hatékonysága, a forradalom megmentése érdekében. Mindennek az eredménye pedig kvázi polgárháború lett: nem volt csoda, hogy a Konvent karmesterei

⁸² Burstin, 2013.

⁸³ Igen bizonytalan volt (a kortársak, de később a történészek számára is), hogy végeredményben kik és miért kerültek fel erre a listára. Jól tudjuk, hogy már tavasztól a legkülönbözőbb „feketelisták” készültek a szekciókban a letartóztatandó képviselőkről, melyek eltérő hosszúságúak voltak (mindösszesen 14 név volt, amelyik mindegyiken szerepelt). Marat májusban közétett listája egyenesen 102 nevet tartalmazott, jellemző a dologra, hogy ezek harmada egyetlen „történész” girondi listán sem szerepel, azaz a kortársaknak sem lehetett egyszerű a Gironde „azonosítása” (Pertués, 1981a, 1981b). Végül Saint-Just állította össze júliusban a hivatalos vád listáját, amelyen már csak 22 képviselőt találunk. Igen nehéz lenne konkrét kritériumokat találni összeállítás szempontjaira: úgy tűnik, hogy ebben nemigen számított a fontos politikai kérdésekben elfoglalt vélemény, de még a június utáni Párizsból való elmenekülés sem látszik döntő elemnek. Talán leginkább a politikai harcokban való részvétel, különösen a Marat-val vagy Robespierre-rel szembeni személyes attitűd lehetett a döntő elem.

⁸⁴ Ennek volt köszönhető, hogy többen elhagyták Párizst, hogy fellátsák a megyéket: Buzot, Barbaroux és Pétion Normandiába, Bretagne-ba, majd Bordeaux-ba is eljutott ezzel a céllal.

szerepkörébe került hegy pártiak is bizonytalanok voltak. Végül a girondiak hivatalos megvádolására elsősorban a népi mozgalom „megnyugtatójának” céljával, illetve az úgynevezett föderális lázadás legitimációs alapjai megingatása érdekében (azaz a Konvent „megtisztítása” jogi alapra helyezésével) került sor júliusban. A bizonytalanság érezhető volt a Konvent elkötelezett soraiban is: a girondiakról már a bukásuk után, még júniusban, az első jelentést Barère készítette, aki igen békülékeny hangnemben még inkább személyes, mint politikai hibákat emlegetett velük kapcsolatban. Pár héttel később Saint-Just (ő is igen visszafogottan, főleg ha összevetjük a későbbi, a „dantonistákkal” szembeni vádiratának tónusával) már összeesküvésről beszélt, royalistákról, akik a felelősök voltak minden frakcióharcért.⁸⁵

Végül, már Robespierre-nek a Bizottsághoz való csatlakozása és főleg a Marat elleni merénylet (Charlotte Corday kétségtelenül Caenban girondi körökben forgott) után Billaud-Varenne jelentése lett a hivatalos álláspont: a már radikális hangnemű vádirat a girondiakat föderalizmussal, royalizmussal vádolta, akik arra esküdtek össze, hogy kiszolgáltatják a francia népet az ellenségeinek. Az ultraforradalmárokhöz igen közel álló hegy párti Amar által megfogalmazott, már az októberi per számára készült hivatalos vád „nagyszabású összeesküvésről” beszélt, titkos találkozóról a nép szolgátságba döntése céljából. Mindenesetre az a tény is, hogy a Konvent (Amar kifejezett akarata ellenére) sem emelt vádat a fenti 75 „tiltakozó” képviselő ellen, azt jelezte, hogy igen kevesen hittek valamiféle „nagyszabású összeesküvésben”. Mindenesetre a 22 perbe fogott képviselőt a forradalmi törvényszék halálra ítélte. A Gironde-dal való leszámolás végül 45 képviselő életét követelte, a júniusi események ellen tiltakozó képviselőket nemcsak mandátumuktól fosztották meg, hanem a Thermidor utáni rehabilitációjukig számos hányattatás érte őket, hosszabb-rövidebb időre pedig több mint ezer ember (főleg helyi képviselők) került „girondiként” börtönbe.

Az epilógus: a „föderális lázadás”, Thermidor...

A girondiak bukása után magukban a párizsi szekciókban sem állt helyre azonnal a nyugalom: komoly mozgolódások indultak meg a szekciók vezetésének átvételére (mintegy húsz szekcióban tudunk ilyen harcokról) és a június eleji események „viszszafordítására”, ezek néhány helyen egészen nyár végéig tartottak. Jellemző volt a mérsékelt párizsi befolyására, hogy a Gironde eliminálásában elsődleges szerepet játszó Harriot viszonylag szoros küzdelemben (9087 szavazattal 6095 ellenében) tudta csak megtartani a Nemzetőrség vezetői posztját mérsékelt ellenfelével szemben.⁸⁶

De mindezek a csatározások eltörpültek a már-már polgárháborús helyzet-hez képest, amely 1793 nyarán alakult ki az országban: ez volt a híres „föderális

⁸⁵ Chaumié, 1968.

⁸⁶ Soboul, 1989.

lázadás”.⁸⁷ Maga a felkelés mindenképpen külön esszét is megérdemelne, de itt most csak a témánk szempontjából fogunk szólni róla. Azaz: milyen kapcsolatban volt a „föderális lázadás” a girondiak bukásával? Sokáig a történészek egyértelmű összefüggést feltételeztek: a megyék egy része fellázadt Párizs ellen, mert ellenezték a girondiak elmozdítását, vagy általánosabban (ahogy a pamfletjeikben fogalmaztak) „a Konvent megalázását és alárendelődését” egy „maroknyi frakciónak” (értve ez alatt a párizsi „anarchiát”). Mindkét történészi oldálnak érdeke is volt a lázadás jelentőségének felülértékelése: egyik oldalról a helyzet súlyossága újabb érvet adott (a külső fenyegetés mellett) a „terror” (legalábbis) megmagyarázására; a másik oldalról annak bizonyossága volt, hogy a jakobinusokkal „szemben állt az ország nagy része”.

Nem tagadva a veszély valóságosságát, hiszen a 83 megyéből 49 tiltakozott a girondiak kizárása ellen, de mindösszesen 13 megyében tartott ki ez a tiltakozás néhány napon túl is, és csak hatban volt igazán komoly a helyzet. Talán érdekesebb városokat emlegetni egyébiránt, nem megyéket, mivel a lázadás elsősorban városi ügy volt: Lyon, Marseille, Bordeaux, Caen és Toulon felkelése. Nem kétséges, hogy a helyzet komoly volt, egyrészt gyakorlati okok miatt (az ország három legnagyobb vidéki városa lázadt fel, a normann főváros és a legnagyobb mediterrán hadikikötő), másrészt a lázadók megtagadták a törvényhozás szuverenitásának elismerését. Ilyen értelemben valóban „föderalisták” voltak: a központi autoritás helyett a saját területükön egyedül a helyi autoritásukat ismerték el, de szóba sem került a programjukban vagy a céljaik között az ország „föderális átalakítása”⁸⁸ (mint már szoltunk róla, ez a girondiakra is igaz volt). Kapcsolatban álltak egymással, volt valamiféle közös programjuk is: a párizsi Kommün befolyásának és az ebből fakadó anarchiának a felszámolása, a szekciók politikai hatalmának vége, sőt a jakobinus és a Cordelier klub bezárása, a Konvent biztosainak visszahívása, a tulajdon, a szerzett jogok és a közbiztonság védelme, a törvények és a népszuverenitás választott szerveinek kizárólagos uralma – egyszóval a vidéki, mérsékelt burzsoázia programja.

A lázadás egészen bizonyosan nem volt független a június eleji párizsi eseményektől (bár közvetlen reakcióként arra csak Bordeaux-ban jelentkezett, ahol a helyi elit közvetlen személyes kapcsolatban is állt a girondiak valóban Gironde megyei képviselőivel), de nem, sőt talán elsősorban nem arra adott reakció volt: mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy a két legforróbb helyen (Lyonban és Marseille-ben)

87 Az alapkönyv: Hanson, 2003.

88 A cél éppen az egység helyreállítása volt a „párizsi frakció” ellenében (más kérdés, hogy például a Konvent-biztosok letartóztatása valóban az egység felé mutatott-e...). A regionalizmusnak sincs nyoma a felkelőknél, még az olyan, múltjukra büszke (és Párizst nem feltétlenül rajongva szerető) városok, mint Bordeaux vagy Marseille esetében sem. Az egész forradalomra igaz, hogy vidéken inkább a falu-város ellentét volt jellemző, nem a főváros-vidék konfliktus: még a lázadó megyék településeinek nagy része sem sorakozott fel a megyeszékhely lázadása mellé (egy példával élve: Gironde megye 559 településéből mindössze 130 támogatta Bordeaux felkelését). Azaz „az ország szétesésének” réme inkább a jakobinus propaganda fegyvere volt, de ez nem változtat azon, hogy a politikai veszély a dologban több mint valóságos volt: egyetlen hatalom sem nézheti tétlenül, hogy a legfontosabb városai visszautasítsák a központi hatalom autoritását (ráadásul kűháború idején).

a helyi jakobinusok kiszorítása a hatalomból egyenesen megelőzte az éppen ellentétes irányú párizsi folyamatokat. Talán úgy lehetne jellemezni a helyzetet, hogy a helyi konfliktusok kaptak országos jelentést Párizs miatt (és adtak a lázadásoknak valamiféle egységes képet), de a felkelés nem a girondiak letartóztatása miatt tört ki (noha nyilvánvalóan volt szolidaritás a képviselőkkel, és ez a mérsékelt burzsoázia összehasonlíthatatlanul közelebb állt a Gironde-hoz, mint a Hegypárthoz), és persze nem is a girondiak műve volt (mindenütt a helyiek vették át a hatalmat, nem az elmenekült girondi képviselők). A felkelők szívesen hangsúlyozták propagandájukban a párizsi „hommes de sang” (egyébként inkább Marat, mint Robespierre által vezetett „vérszomjas csőcselék”) elleni harcukat a törvényesség jegyében, de ez inkább a helyi küzdelem „alátámasztására” szolgált, hiszen az igazi ellenségeik a helyi jakobinusok voltak, nem a párizsiak.⁸⁹

A francia nagyvárosokban többé-kevésbé ugyanazokkal a szereplőkkel zajlottak a politikai harcok, mint a fővárosban: 1792 szeptemberétől a mérsékelt burzsoázia szemében a szabadság párizsi hőseiből vérszomjas csőcselék lett, majd a novemberi önkormányzati választásokon a jakobinusok a helyi *sans-culotte* népi mozgalomra támaszkodva sok helyen hatalomba kerültek (de ahol nem, ott is komoly erőt jelentettek), ráadásul politikájuk igen erőszakos, agresszív megvalósításába kezdtek. Vidéken nemcsak arról volt szó, hogy a „nép” potenciális szövetségesből veszélyforrássá lett a helyi elitek számára, hanem arról is, hogy egy veszélyes ellenfél is színre lépett (a helyi jakobinusok), amely a népi mozgalmat „használta” (vagy finomabban: erősen orientálta) a lokális demokráciában is. Ez nyilvánvalóan a lehető legrosszabb hír volt ezeknek az eliteknek: mindezt kiegészítette a Konvent vidékre küldött biztosainak szerepe, akik jórészt hegy pártiak voltak, így a helyi jakobinusok oldalán avatkoztak be a politikai harcokba. Alig tagadhatóan nemcsak szociális-gazdasági szempontú olvasata van az eseményeknek, hanem politikai is: a felkelés „a második forradalom” helyi lefolyására adott helyi válasz volt leginkább, amit kiegészített a Konvent hegy párti biztosainak fellépése, azaz a lázadás kevésbé a jakobinusok centralizációs törekvéseivel magyarázható (ezek nem is léteztek még ekkor), hanem a radikális politikájukkal és a *sans-culotte* rétegekkel való szövetségük kikristályosodásával. A republikánus tábor végletesen megosztott volt legkésőbb 1792 vége óta: ezeknek az ellentéteknek volt a kétségtelenül új formákat is öltő (fegyveres lázadás, a központi autoritás megkérdőjelezése, később a royalisták csatlakozása a felkeléshez) kirobbanása a „föderális lázadás”.

Ez rajzolja fel előttünk a föderális lázadásban részt vevő városok kétféle modelljét: Bordeaux-ban és Caenban a helyi mérsékelt burzsoázia a forradalom kezdete óta kezében tudta tartani a hatalmat és az önkormányzatot, ezzel semlegesítve a jakobinusokat. Itt sok tekintetben a párizsi események valóban a felkelés kezdetét jelentették (nem véletlen, hogy itt voltak jelen az elmenekült girondi képviselők is), mert azt a jövőt hordozhatták magukban, hogy ez a hatalom nincs többé biztonságban, maga a Konvent és biztosai ingathatják meg. Máshol (Lyonban, Marseilleben és Toulonban) éppen ellenkező forgatókönyv zajlott le: a jakobinusok (fino-

89 Sydenham, 1981; Di Francesco, 1991; Hanson, 1992; Edmonds, 1983; Forrest, 1988.

man szólva is kétes eszközökkel) megnyerték az önkormányzati választásokat, erőszakos módon megkezdték programjuk megvalósítását, amely azonban nem volt sikertörténet, így elveszítették népi támogatásukat, a helyi elíttek pedig 1793 tavaszán (szintén kevésbé legális eszközökkel: itt tulajdonképpen ekkor indult el a „föderális lázadás”) elűzték őket a hatalomból.⁹⁰ Itt a Gironde bukása a győzelmük veszélyeztetését jelentette, de a Párizs elleni felkelést itt is elsősorban a helyi harcok magyarázzák, nem a girondiak melletti kiállás.

Mint láthattuk, a megyék nagy része várakozó álláspontot képviselt a kérdésben, a felkelő városok sem voltak képesek az egyetlen győzelemmel kecsegtető stratégia véghezvitelére: azaz a helyi nemzetőrök összegyűjtésére és a Párizsba vonulásra.⁹¹ A Konvent június végén inkább békülékeny hangot ütött meg, „rosszul informált” emberek szerencsétlen tetteiről beszélve a felkelés kapcsán, ami így nem fog maga után vonni kemény büntetést: ez szinte mindenhol hatott (kiegészülve az új alkotmány elfogadásával és a girondiak perbe fogásával, azaz a helyzet „legalizálásával”), Caen és Bordeaux majdnem harc nélkül tette le a fegyvert. A három déli nagyvárosban valódi ostromra került sor, miközben a mérsékelt burzsoázia sem volt képes megoldani a nép élelmiszer-ellátási gondjait, így a népi támogatottsága hamar megszűnt, a helyi hatalom súlypontja egyre jobbra csúszott és militarizálódott, majd végül egyenesen a royalisták kezébe került. Mindez, mint szóltunk róla, távolról sem jelenti azt, hogy a lázadás maga „royalista” lett volna, még kevésbé bizonyíték a (felkeléssel legfeljebb közvetett kapcsolatban levő) Gironde titkos vagy explicit királpártisága mellett.

Bordeaux-ban és Caenban a megtorlás minimális volt, Marseille-ben inkább visszafogott, Lyonban hírhedten véres (az angoloknak átjátszott Toulon speciális eset volt). A megtorlás mértékét is a helyi körülmények, tradíciók és viszonyok határozták meg, nem a girondiakhoz fűződő kapcsolat: az első két városban nem volt katonai összecsapás, illetve a mérsékeltek és a radikálisok viszonya is erőszakmentes volt; Marseille a „forradalom zászlóshajójának” számított 1789 óta, a Konvent biztosai előtt sem igen lehetett kérdéses, hogy a lázadás résztvevői is „patrióták” voltak; ellenben Lyon ellenforradalmi fészek volt, ahol a mérsékeltek és a radikálisok a legkeményebb eszközökkel harcoltak egymás ellen (Chalier-t, a helyi jakobinusok vezérét a helyi elit egyenesen lefejeztette). Végeredményben a lázadásnak 3000 áldozata lehetett, ebből 2400–2600 a kivégzettek száma (1700–1900 Lyon-

90 Ez a lázadás azt is jelentette, hogy a dolog ugyan a „klubok és az utca” hatalma ellen indult a törvényes rend érdekében, de maga is törvénytelen eszközökkel élt (a szekciókat megszállták a mérsékeltek, és ezekből kiindulva megfosztották a hatalmától a jakobinus önkormányzatot). A szekciók felhasználása jó eszköz volt arra is, hogy a helyi elíttek „demokratikus köntösbe” öltöztessék a felkelést, de azért a dolog mégiscsak a helyi notabilitások lázadása volt a politika „természetes menetét” visszaállítandó a radikális jakobinus-*sans-culotte* önkormányzat ellenében.

91 Mindez jelzi, hogy a helyi elíttek által mozgatott felkeléseknek mérsékelt népi támogatása volt, és talán sok helyen nem is hittek teljes szívvel a lázadók propagandájának, hogy „a Konvent nem a maga ura, így nem is kell engedelmeskedni a határozatainak”. Nyilvánvalóan az is elbizonytalanítólag hatott, hogy nemcsak a felkelés kifutása, de a célja is igen kétséges volt: a „hivatalos cél”, azaz egy új törvényhozás összehívása Bourges-ba a képviselők helyetteseivel („suppléants” – Franciaországban máig választanak helyetteseket is a képviselők mellé) elég valószínűtlennek tűnt.

ban): nyilvánvalóan jelentős számok ezek, de őszintén szólva elenyészőek a valóban royalista-ellenforradalmi Vendée-hoz (és főleg a dolog legalábbis kezdeti veszélyességéhez) képest. Talán a megtorlást irányító Konvent-biztosok is jól tudták, hogy a résztvevők óriási többsége nem volt sem ellenforradalmár, sem royalista.⁹²

A „jakobinus diktatúra” bukása után a girondiak politikai rehabilitációjának (egyrészt szimbolikus értelemben a kivégzettek, másrészt a 75 tiltakozó képviselő mandátumának visszaadása és reintegrációja a Konventbe) problémája nem volt könnyű kérdés: az egész thermidori rendszer alapvető gondja, egy híres könyv címeivel, a „terrorból való kilépés” volt.⁹³ Mikortól lett „illegális” a forradalom: a girondiak kizárásától, vagy a király perétől, esetleg egészen 1792. augusztus 10-től? Igen delikát probléma volt az is, hogy a Thermidorban hatalomra jutott összetett politikai csoportból nem is kevesen igen jelentős szerepet játszottak a Gironde eliminálásában, sőt a föderális lázadás utáni megtorlásban is. Másik oldalról a girondi képviselők mégiscsak a köztársaság ellen lázadtak fel, sok volt hegy párti képviselő számára továbbra is legalábbis gyanúsnak számítottak (ráadásul nem voltak „királygyilkosok”, azaz jóval kevesebb vesztenivalójuk lett volna egy igazi visszarendeződés esetében), féltő volt az is, hogy a reintegrálásuk visszahozza a frakcióharcokat a Konventbe. Végül a lassan beinduló „antiterrorista” kampány (amit leginkább volt „terroristák” vezettek a jakobinus politikát – nem a terrort, hanem a néppel való szövetséget és ennek szociális-politikai vonzatait – fenntartani vágyókkal szemben) természetesen hozta magával a girondiak rehabilitálását is: igazi republikánusként ismerték el őket, aláhúzván heroikus szerepüket a „tűrannisz” elleni harcban, kizárásuk idején a Konvent egyszerűen nem volt a maga ura, ezért az ellenük való eljárások illegitímek voltak (ahogy minden 1793 júniusa után, így a „jakobinus alkotmány” is).

Ez a visszatérés igen csendesen zajlott le: a helyüket újra elfoglaló képviselők visszatekintő szónoklataikban szinte csak személyes tapasztalataikat, esetenkénti meghurcolásukat említik, szinte szót sem ejtve nemcsak kivégzett társaikról, hanem arról sem, hogy a „Gironde” valamilyen értelemben politikai közösséget is alkotott. Thermidor után egészen biztosan nincsen többé „girondiak pártja”, a mintegy 140 képviselőjük közül 95 tért vissza a Konventbe, ahol (igaz, megfosztva legfontosabb vezetőiktől⁹⁴ és legjobb ellenségeiktől) nem alkottak többé önálló csoportot. Noha a szerepük egyénileg nem volt éppen elhanyagolható: Buonarroti vagy Mercier véleménye, hogy az 1795-ös alkotmány az ő művük lett volna, erős túlzás, de kétségkívül fontos szerepet játszottak a rendszer jobbratolódásában. A közvetlenül Thermidor után hatalmon maradt, de „megtisztított”, gyakorlatilag kormányként működő két (a közüdv és a közbiztonsági) bizottság tagjainak nagyjából a fele végig volt girondiakból állt, akik fontos szerepet játszottak a prairiali népfelkelés leverésében, az új alkotmányt előkészítő bizottságban, de a vidékre küldött, az „anti-

92 Fontosabb következmény volt a helyi demokrácia, nemcsak a választások, de a klubok, népi társaságok felszámolása is (Crook, 2014): aligha kérdéses, hogy a „föderális lázadás” leverése nagyban hozzájárult a „forradalom megfagyásához”.

93 Baczkó, 1991.

94 A nevesebb túlélők a következők voltak: Paine, Lathenas, Bonneville, Isnard, Lanjuinais, Louvet, Mercier.

terrorista” kampányt vivő képviselők között is szép számban megtalálhatóak voltak. A volt girondiak közül mindenki szerepet játszott az 1795 utáni törvényhozásokban is, de karrierjük immár nem volt megkülönböztethető a volt Síkság képviselőitől, azaz integrálódtak a posztthermidori elitbe (egyébként a megmaradt hegypártiak jó része is hasonló orientációt választott): egyszerre szemben a royalistákkal és az „anarchistákkal”, részt vettek az elveikhez amúgy is igen közel álló „tulajdonosok köztársaságának” létrehozatalában, de ezzel az önálló történetük is véget ért.

Sőt kétharmaduk „Brumaire”, Bonaparte államcsíny⁹⁵ után is politikai szerepben maradt (ez már jóval kevésbé jellemző a volt hegypártiakra), igaz, legfeljebb másodlagos szerepben a helyi politikában, mint főleg vidéki notabilitások (a híres forradalmár, Auguste Blanqui apja tipikusan ilyen utat járt be). Az örökletes konzulátus bevezetése után még kevesebben támogatták az új rendszert, hogy azután a „100 nap” alatt újra politikai porondra lépjenek. Mind a Bonaparte hatalmát nyíltan ellenzők, mind a politikától visszavonulók nagy része aktivizálódott a 100 nap alatt, azaz a Bourbonok gyűlése (a fehérterror különösen felháborította őket, úgy tartották, hogy az 1793-as terror, amely őket is sújtotta, a haza védelmében történt, az 1814-es éppen ellenkezőleg), a hűség a forradalomhoz és az *ancien régime* restaurációjának elutasítása igen erős maradt köreikben.

Még 1815-öt is 67 volt girondi képviselő élte meg, nem meglepő módon már jóval kevesebb köztük az ügyvéd, az újságíró vagy az értelmiségi, inkább hivatalnokok és földbirtokosok, a vidéki, vagyonos középburzsóázia tagjai. Az országos politikát illetően aligha beszélhetünk valamiféle tovább élő „girondisme”-ről, de talán igaz, hogy főleg a Restauráció alatt sokat köszönhetett a francia liberalizmus a Gironde emlékének (főleg Daunou személye lehetett az összekötő láncszem). Lényegesebb talán a fentebb említett, vidéki, konzervatív, de forradalmi középburzsóázia kialakulása, amely igen fontos szerepet játszott a 19. századi francia (főleg helyi) politikában: ezek a „notable”-ok, annyi nagy francia regény „hősei” (noha éppen hősiesség nem sok volt bennük) valamiképpen a „Gironde” leszármazottai? Ez így biztosan túlzás volna, de a girondiak politikai-ideológiai öröksége is inkább feledésbe merült a 20. század nyolcvanas éveiben feltűnt (őszintén szólva, mérsékelt jelentőségű és igen rövid) reneszánszukig.

A Gironde klasszikus historiográfiája

Mint említettük, sokáig a girondiak önmagukban nem voltak konkrét kutatások tárgyai, ez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a történetük csak a forradalom „nagy történetének” kontextusában íródott, másrészt (és ebből következően) maga a „Gironde” mint jól körülhatárolt, konkrét ideológiával és programmal rendelkező csoport léte magától értetődőnek tételeződött, elsősorban a jakobinusokkal, a Hegypárttal vívott küzdelmükben.

⁹⁵ Chaumié, 1971.

Már a 19. századi klasszikusok tollán felsejlett a később a történetírásban kanonizált (de persze nem változatlan) kép: Mignet vagy Thiers szerint a girondiak voltak a középosztály pártja, valójában a szívük mélyén alkotmányos monarchisták voltak, de az események logikája és ereje a republikanizmus felé terelte őket, mindazonáltal megmaradtak erőszakellenes idealistáknak (akiknek a kormányzóképtelensége komoly veszélybe sodorta az egész forradalmat) és az alkotmányos berendezkedés híveinek. Az ellenforradalom történészei szemében nem volt igazi különbség köztük és a jakobinusok között, talán azt leszámítva, hogy ők túl „civilizáltak” voltak a forradalom féktelen barbárságához, és túl ambiciózusok: ez a két körülmény okozta a bukásukat is. A „jakobinus” oldalról is korán elhangzik a legfontosabb vádpont: Buchez-Roux számára a Gironde a „testvériség” (és vele a népi forradalom) ellensége volt; Louis Blanc szemében „szabadságot akartak egyenlőség nélkül”, túlzott ambícióik gyakran magát a közérdeket veszélyeztették, kormányon pedig „kis embereknek bizonyultak nagy felelősséget kívánó posztokon”, összeségében „nem volt még a világtörténelemben illusztrisabb, de hiábavalóbb, attraktívabb, de szerencsétlenebb párt”, mint a Gironde.⁹⁶

A nagy történetet közismerten Lamartine vetette először papírra (egy amerikai történész gonoszkodó, de nem teljesen hamis szavaival⁹⁷ „ez a Gironde-ról szóló legszebb és leghaszontalanabb könyv”), aki meg is teremtette a girondiak legendáját leginkább a bukásuk valóban igen megragadó irodalmi ábrázolásával. A közvélekedéssel szemben azonban Lamartine nem üdvtörténetet írt, valójában igen kevésbé kegyes velük: igazi burzsoáknak festi le őket, annak minden előnyével (az *ancien régime* elleni harcokban való radikalitásuk) és minden hátrányával (gyengék és határozatlanok voltak, akár az osztály, melyet képviseltek). Lamartine tollán a Gironde természetesen már igazi republikánus csoport, de a köztársaság, melyet ők akartak, nem az a köztársaság volt, melyet a nép óhajtott: ezzel egy idő után a forradalom akadályának bizonyultak. Nem voltak tehát eléggé demokraták, a köztársaság örve alatt az új privilégiumok (a tulajdon, a hivatkozó tehetség) képviselői voltak, nem hittek igazán a demokratikus köztársaságban, ambícióik érdekében csak színlelték elkötelezettségüket. Lamartine verdiktje igen szigorú: „igen szép dolog meghalni a hitünkért, és igen szomorú, megcsalva az ambícióink által”. A leghíresebb szakasz a könyvből, az „utolsó bankettől” is igen kétarcú: a Gironde bukásában („mint Lakedaimón”) sirathatjuk „a fiatalságot, a nemzet virágját”, de még itt is komolytalanul, könnyelműen viselkedtek, „tiszteletlenek voltak a halhatatlansághoz”.⁹⁸

A 19. századi, forradalomról szóló történetírás nagy betetőző munkája, Jules Michelet klasszikusa megőriz elemeket a fenti képből, de a célja sok tekintetben a Gironde „rehabilitálása is”, „igazságot szolgáltatni” nekik.⁹⁹ Michelet számára a girondiak elsősorban mégiscsak a *République* és a *Nation* hősei: a forradalom első republikánusai, akik elidegeníthetetlen érdemeket szereztek a köztársaság

96 Furet, 1989. 133.

97 Sydenham, 1961. 21.

98 Lamartine, 1865. 234., 512., 537.

99 Viallaneix, 1991.

megalapításában, de szerzőnk Brissot oldalán áll a forradalmi háború, a szabadság keresztes hadjárata kérdésében is, a Gironde kapcsolta össze először a forradalomban az univerzalist és a nemzetit, amely az egész században Franciaország missziója lett. De Michelet sem tagadja, hogy képtelenek voltak irányítani az államgépezetet, sok tekintetben önismádk, felszínes emberek voltak, arrogáns filozófusok és ügyvédek, nem államférfiak. Ez volt az igazi probléma velük, nem az, hogy „burzsoák” voltak, ez okozta azt is, hogy valójában „megvetették a népet”: a köztük és „a forradalom” közti szakítás már első kormányzásuk során megtörtént, végül is ez okozta a bukásukat is. Amikor 1792 augusztusa után ismét hatalomra kerültek, a konzervatívoknak egyre inkább a kisebbik rossznak számítottak, ez egy ideig hatalomban tartotta őket, de ezzel egyben örökölték utóbbiak ellenségeit is. Már a király pere során is ügyetlenségükkel „elhitették magukról, hogy royalisták”, mindez a Hegypárttal vívott harcukban kényszerpályára lökte őket, leginkább a vidéki városok rendpárti hívei „girondinak mondták magukat”, hogy szembeszálljanak a Konventtel és biztosaival, majd a föderális lázadás során ez a logikus (és számukra tragikus) csúcspontjára ért: „a royalisták védőpajzsai és álarcai lettek” a köztársaság alapítói, noha minden elválasztotta őket a royalistáktól. Mindez kiegészül a Gironde „Párizsfóbiájának” ostromozásával, amit szerzőnk még ennél is nehezebben bocsátott meg: nyilvánvaló volt, hogy ezeket a vidéki burzsoákat sok minden elválasztotta a párizsi néptől, de Michelet inkább az előbbieket teszi felelőssé a kölcsönös bizalmatlanságért. Ha a Gironde-nak problémája volt a Kommünnel és az „anarchista agitátorokkal”, akkor neki kellett volna a párizsi nép élére állnia, nem elfordulni Párizstól a vidéki konzervatív burzsoázia felé: tagadhatatlan, hogy ezzel magát a forradalmat is végveszélybe sodorta. A végső verdikt is kétféle: a Gironde egy ideig mindenhatónak látszott, de valójában inkább tehetetlen volt, sosem tudta igazán a kezébe venni a „forradalom dinamikáját”, ehhez hiányoztak a képességek, és főleg egy egységes szervezet, amely a Hegypárt oldalán a jakobinus klub révén megvolt. Mindkét csoport végeredményben magát a népet szorította háttérbe és fosztotta meg hatalmától, maga a Gironde is legtöbbször demagógiával kábította a népet, alkalmatlansága pedig türanniszhoz (a „jakobinus diktatúrához”) vezetett.

Említettük, hogy a forradalomról szóló professzionális, pozitivistá történetírás első nagy alakja, Aulard is szinte regényes, pszichologizáló szerepbe esik vissza a Gironde szerepét illetően. A dolog nem véletlen: a leginkább republikánus üdv-történetet író Aulard a lehető legnehezebben tudta megmagyarázni a problémát, hogy miként volt lehetséges, hogy a két őszintén republikánus politikai csoport ilyen hévvel, gyűlölettel (és ilyen tragikus kifutással) esett egymásnak. A választ a Gironde pszichológiájában találta meg: véleménye szerint a két csoport csak attitűdökben, látszatokban különbözött egymástól, a girondiak esetében ezek szinte skizofréniához vezettek, az elveik és politikájuk republikánus volt, de royalista stílust és ízlést képviseltek, arisztokrata manírokkal bírtak, a közéletben valamiféle, az *ancien régime*-ből származó „maszkot” viseltek (ezért Aulard-nál a Gironde legfontosabb alakja Madame Roland). Azaz ugyan demokraták voltak, de mindez teljesen másképp látszott a nép (és ellenfeleik) szemében: ez vezetett egy ponton a bukásukhoz is.

Jaurès klasszikus (és az első igazán modern) forradalomtörténetében a Gironde-nak egészen különleges szerep jut, némileg túlmutatva saját történetükön is: a girondiak a forradalom folyamatának valamiképpen tükörképei vagy inkább megtestesülései, históriájukon keresztül érthető meg igazából a forradalom nagy drámája, a fennkölt elvek és a történelem realizmusa (a forradalom sok tekintetben tragikus valósága) duettje.¹⁰⁰ A Gironde a forradalom antinómiájának megtestesülése a humanista ideálok és az erőszak, vagy éppen az emberi akarat és az események menetének fatalizmusa harcában. A Gironde a történelmi fatalizmus játékszere és áldozata, de nem büntelen mindebben, elsősorban félmegoldásaik, állandó hezitálásuk, felelőtlenségük, politikai ambícióik, személyes karakterjegyeik miatt (Jaurès sem bánik kesztyűs kézzel ebben a tekintetben velük: számára is frivolak, egoisták, öntelten hivalkodóak és így tovább).

Szerzőnk már Marx forradalomról szóló megállapításai után írta meg monumentális munkáját, melyben a lehető legkevesbé ért egyet utóbbi véleményével: egyrészt, számára szó sem volt a Gironde és a Hegypárt között valamiféle osztályharcról, előbbit illetően még igazán eredeti doktrína vagy politikai program képvi-seletéről sem, a két párt között leginkább személyes és politikai ádáz küzdelem zajlott, szinte antik dráma, ahol a szenvedélyek súlya megakadályozta az elvakított szereplőket, hogy ennek a küzdelemnek a lefolyását igazán irányítani tudják. Másrészt, és ez talán a fontosabb, stratégiai küzdelem is zajlott a két fél között, ahol a Hegypárt végül azért győzött, mert ők voltak képesek a forradalom és a haza érdekében cselekedni. A Gironde-dal a forradalom alighanem elbukott volna, mivel nem volt lehetséges legális „leléptetésük”, ezért nemcsak a bukásuk volt szükséges, hanem annak tragikus módja is. Jaurès nem hagy kétséget afelől, hogy a girondiak sok tekintetben a maguk által is használt fegyverek által estek el, hiszen hasonló intrikákkal éltek, mint maga Hegypárt. Szemben azonban az utóbbiakkal, az ő machiavellizmusuk, határokat nem ismerő politikai propagandájuk, gőgjük és ambícióik komolyan veszélyeztették magát a forradalmat. A Konvent első napjaiban esély volt arra, hogy valamiféle republikánus egységfront jöjjön létre Dantonnal és Robespierre-rel együtt Marat és a vérszomjas „veszettek”, majd az ultraforradalmárok ellen az új alkotmány elfogadásával, a háború racionális békével való lezárásával, de a Gironde inkább a hatalmi harcot választotta. Ami még inkább a szemükre vethető: a kettős játék, melyben a „humanizmus”, a „törvény és a rend védelme” propagandája örve alatt valójában a saját hatalmi küzdelmüket vívták a Hegypárt ellen, az anarchiával való riogatással olajat öntve a tűzre. Ez igazi történelmi bűn volt, nemcsak következményeiben, hanem abban is, hogy kompromittálta magát a forradalmat. Minderre a koronát a Párizs ellen vívott harcuk tette fel, melyben noha a párizsi zűrzavar ellen valóban a francia nép többségét képviselték, mégiscsak mint az egyik hataloméhes frakció viselkedtek. Jaurès véleménye szerint ettől kezdve „a Gironde szíve nem esett egybe pontosan Franciaország szívével”, vagy „Franciaország és a Gironde között kölcsönös meg nem értés volt”.

100 Bouretz, 1991.

Szerzőnknel merült fel először egyrészt a háború kérdésének kulcsfontosságú szerepe a későbbi eseményekben, másrészt a megfontolás is, hogy a háborúnak elsősorban belpolitikai okai voltak, nem a külső fenyegetés (azaz a dolog távolról sem volt elkerülhetetlen). Jaurès elismeri ugyan, hogy a Gironde-nak volt igaza abban, hogy a háború hasznos eszköznek bizonyult mind a belső ellenforradalom, mind a „nép elfáradása” ellen, azaz új dinamikát adott a forradalomnak, de nem hagy kétséget afelől, hogy a girondiak számára elsősorban mégiscsak belpolitikai lépés volt, amely a hatalomba emelte őket. Joguk volt-e ehhez a szerencsejátékhoz? Az ítélet a *posteriori* ugyan, de kétség nélküli: a Gironde-nak volt a legnagyobb felelőssége abban, hogy a háborút és a forradalmat egymáshoz kötötték, mindezzel pedig elszabadították a forradalom „brutális ösztöneit” mind kívül, mind az országhatáron belül. Végül a bukásuk a forradalom túlélésének szükségszerűsége volt (és Jaurès számára ez számított igazán: a forradalmi terror humanista ellensége volt, de nem tagadta, hogy a korban a Hegypárt soraiban „foglalt volna helyet”), amikor a történelem egy pillanatra visszatartja a lélegzetét, hogy átadja a szerepet a fatalitásnak.

Az első igazi „marxista” történésznek, Mathiez-nek a girondiak leírásában is jóval rosszabb a historiográfiai megítélése, mint ami a valóságos véleményéből következne: még a történetírói közvélekedés is úgy tartja, hogy Mathiez a Gironde-Hegypárt-konfliktust nemcsak abban a formában tekinti „osztályharcnak” (a nagyburzsoázia és a közép- és kisburzsoázia és a velük szövetséges népi rétegek között), hogy a két csoport más osztályérdekeket képviselt, hanem akképpen is, hogy a pártok képviselői maguk is ezen osztályok reprezentánsai lettek volna. Utóbbit illetően szerzőnk semmi ilyesmit nem állít,¹⁰¹ nagyon nehéz is volna valódi szociológiai különbséget felfedezni a két párt képviselőit illetően. De Mathiez a képviselt osztályérdekek kapcsán is jóval szofisztikáltabb: tulajdonképpen valamiféle „lutte de classe de procuration”-ról (helyettesítő osztályharcról) beszél, ahol a politikai-stratégiai ellentétek a dolgok logikájából következően gazdasági-szociális karaktert is kaptak. A girondiak mély ellenérzése a népi mozgalom politikai szerepe, illetve az azzal való szövetség és a forradalom érdekében bevezetendő gazdasági-szociális rendkívüli intézkedések iránt a burzsoázia képviselőjévé tette őket, míg a Hegypárt éppen ellentétes stratégiája (melyet a hegypártiak is kényszerként fogtak fel) a nép mellé sorakoztatta fel a hegypártiakat. Mathiez persze nem hagy kétséget afelől, hogy igazából ez az, ami számít (azaz a konkrét politikai és szociális választások), nem az egyébként általa sem kétségbe vont tény, hogy a két csoport ugyanabból a társadalmi rétegből érkezett, sőt nagyjában-egészében ugyanazokat az ideológiai (természetesen „burzsoá”) elveket vallotta.

Ezzel kétségtelenül szakít is az eddigi történetírói konszenzussal, hiszen eddig mindenki „szíami ikrek” ilyen-olyan okok miatti csatározásának tartotta az ellentétet, Mathiez ellenben valódi antagonizmusnak a forradalom jellegét és lefolyását illetően. Mindez kiegészül a Vergniaud–Robespierre-duett leírásában a személyiségi jegyek, mint láthattuk, más történetíróknál is erősen hangsúlyozott különbségei-

101 Mathiez, 1930b.

nek kétségtelen csúcsra járatásával (előbbi degenerált udvari manírokkal bíró, könnyű beszédű ügyvéd, utóbbi az erény megtestesítője, a szavának komoly súlyt adó, valódi nagy szónok) és a Mathiez-nél esszéiben sokszor jelen levő történelmi párhuzamkereséssel: a girondiak bukása a forradalom szempontjából éppoly szükségszerű volt, mint 1917-ben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés feloszlata, az 1793. júniusi események pedig az októberi forradalommal kerülnek párhuzamba, majd a „jakobinus diktatúra” a „szociális demokrácia” első felvonásaként értékelődik.

A forradalom klasszikus vagy szociális olvasata¹⁰² igazi megteremtőjének számító Lefebvre a girondiakat illetően leginkább elegyíti Aulard és Mathiez álláspontját: egyrészt maga is az *ancien régime* „szalonpolitikájának” és a demokratikus republikanizmus elegyének tartja a Gironde-ot (kiegészítve a meggondolatlanság, a politikai hebehurgyaság, a politikai ambíciók elsődleges szerepe toposzával), másrészt nem tagadja, hogy bizony egy idő után a politikai ellentétek szociális karaktert is öltöttek a két csoport között. Igazán eredeti az a meglátása volt, hogy a Gironde-ot a „legalizmus” képviselőjének látta, legalábbis a forradalom második szakaszát illetően: azaz a girondiak akkor kerültek nehéz helyzetbe, amikor augusztus 10. után a forradalom „illegálissá” vált. A rend, a törvények, a tulajdon képviselőiként léptek fel, éppen abban a pillanatban, amikor a nép igazán a színre lépett, ráadásul mindez a saját politikájuk megkoronázása is volt, amelyből éppen akkor hátráltak ki, amikor az győzedelmeskedett. Azaz nem is annyira az egyszerre politikai és társadalmi szempontok (mint Mathiez-nél), hanem a legalitás–felkeléspártiság kérdése vett fel szociális színezetet: és ez lett végzetes a Gironde számára. Lefebvre a második világháború előtti munkáiban még a girondiakat a külső ellenséggel szemben a „forradalmi nemzet” megtestesítőinek látta (mint Michelet igen hangsúlyosan, de még Jaurès-nél is érzékelhető, hogy véleménye szerint minden belső negatív következményével együtt a háború tette Franciaországot naggyá, bátorrá és nagyvonalúvá), ezt később a Gironde bellicizmusának igen erős kritikája váltotta fel.¹⁰³

A szociális olvasat igen ortodox történésze, Albert Soboul, főleg az 1950–1960-as években, a Gironde kérdésében is a lehető legsematikusabb álláspontot képviselte: a girondiak a nagyburzsoázia pártja és képviselői voltak, azaz egyértelmű (nemcsak politikai, hanem szociális értelemben is vett)¹⁰⁴ osztályharc zajlott le a közép-, de főleg a kispolgárságot és a vele való népi szövetséget képviselő Hegypárttal. Előbbiek a társadalmi hierarchiát, a gazdasági liberalizmust képviselték a „nép boldogságát” előtérbe helyező ellenfeleikkel szemben. Soboul sem vonja kétségbe, hogy a Hegypártot ehhez a szövetséghez a belső és külső ellenforradalmi kényszerek, a háború vezette, de véleménye szerint mégiscsak egyértelmű

102 Baecque, 1991.

103 Talán ez az oka annak is, hogy a 19. századi baloldali történészek jóval kíméletesebbek a Gironde-dal szemben, mint a 20. századiak.

104 Azaz a girondiak nem egyszerűen a nagypolgárság képviselői, hanem maguk is nagypolgárok voltak. Soboul elég szerencsétlen cikksorozatot is szentelt a forradalom történetének legfontosabb lapjában az ötvenes években a girondi képviselők „meggazdagodásának”. Szóhasználata is elég árulkodó: „bourgeoisie girondine” vagy egyenesen „brissotins”.

osztályharcról volt szó a két fél között. Így a Gironde bukása (a főként kereskedő) „nagyburzsoázia eliminálását” jelentette a néppel szövetséges (termelő) közép- és kispolgárság hatalomátvétele javára, azaz a „jakobinus diktatúra” a „politikai és szociális demokrácia” egy különleges formáját¹⁰⁵ valósította meg.

Végül a nyolcvanas évek elején a szociális olvasathoz közel álló történészek részvételével tartott konferencia a Gironde-ról Soboul is nehezen tartható álláspontja felülvizsgálatára vezette. Tulajdonképpen a visszatéréshez Mathiez vagy Lefebvre jóval szofisztikáltabb álláspontjához: a meglévő politikai ellentétek kaptak szociális aspektusokat (és nem fordítva) a forradalom egy adott pillanatában. Talán léteztek a két párt között eredendően eltérő „osztályattitűdök” is, de végeredményben a forradalom megmentése érdekében eltérő stratégiák vezették az egyik oldalt a „burzsoázia” (azaz a rend és a törvényesség), a másik oldalt a „nép” (azaz a rendkívüli intézkedések elfogadása) felé. Mindez Soboulnál szélesebb, teoretikus dimenziót is kapott, ami kétségtelenül érdekesebbé teszi az álláspontját: a Gironde koncepciója a „forradalom felülről” (azaz Gramsci „passzív forradalma”), míg a Hegypárté a „forradalom alulról” (azaz az „aktív forradalom”) volt a „burzsoá/polgári” forradalmak történetében.

A fentebb említett konferencia a szociális olvasat Gironde-képének a nyugvopontra jutását is eredményezte: a közvetlen osztályszempontok magyarázó szerepének elvetését, de Mathiez és Lefebvre véleményének fenntartását a politikai-stratégiai választások szociális tartalommal való feltöltődéséről a két párt harcában. Mindezt kiegészítették kétségtelenül érdekes elemek, elsősorban Jacqueline Chaumié tollából.¹⁰⁶ Az egyetlen kimutatható regionális jellemző a kikötővárosok felülreprezentáltsága a girondi képviselők körében,¹⁰⁷ itt a kereskedelem, a kultúrák találkozása, a szokások sokfélesége magyarázó erejét hozza fel Chaumié, azaz egy rafináltabb politikai kultúra létét, mint a kontinentális városokban: ez magyarázza a Gironde „pluralizmusát”, más mentalitások, kultúrák, tradíciók iránti megértését a Hegypárt „szigorú forradalmiságához”, „uniformizáltságához” képest. Ezt kiegészíthetünk olyan elemek, mint az iskolák különbsége: az átlagéletkort tekintve kétségtelenül kissé idősebb girondiak inkább jezsuita iskolákba jártak, a hegypártiak inkább az oratoriánusokhoz, az utóbbiak földhözragadtabb, egalitáriusabb, a természettudományokhoz, az élő nyelvekhez közelebbi nevelést kaptak, azaz hirtelen a klasszikus „Voltaire” vs. „Rousseau”, azaz az optimista, elitista vs. a voluntarista, egalitárius felvilágosodásképénél találjuk magunkat.¹⁰⁸ És persze a két lelki-szellemi

105 A magyar olvasók is jól tudják, hogy mindezzel együtt Soboul a *sans-culotte* népi mozgalom történetének (és a „forradalmi kormányzat” általi felszámolásának) klasszikus, nagy, úttörő történésze is volt: itt jóval inkább a „szociálison”, mint a „demokrácián” van a hangsúly.

106 Chaumié, 1980.

107 Mindez kiegészülhet a „folyóvölgyek városaival” (őszintén szólva, jóval kevésbé meggyőző módon, tekintve a folyó menti francia városok meglehetősen nagy számát...), elsősorban Lyon „bevonása” érdekében, amely nehezen nevezhető kikötővárosnak (Vovelle, 1993). Véleményünk szerint erre nincs igazából szükség: mint szoltunk róla, a föderális lázadásban való részvétel nem feltétlenül jelentett „Gironde-pártiságot”.

108 Őszintén szólva, ennek semmi nyoma a szereplőknél. Még talán a Gironde „legvoltaire-iánusabb” alakja, Brissot is „óriási szakadékról” írt, amely elválasztja egymástól a két filozófust (nem nagyon látszott

beállítódásnál, ahol a Gironde az ész, a racionalitás, a Hegypárt a szenvedélyek és a tragikus történelmi nagyság képviselője.

A szociális olvasat nagy kihívója, az úgynevezett revizionista iskola is konferenciát rendezett a nyolcvanas években a Gironde-ről (bevallhatjuk, hogy jóval tartalmasabbat), ahol a történelmi és historiográfiai megközelítéseken túl, melyekből mi is sokat merítettünk esszénkben, végül is inkább ellentétes folyamatra lehetünk figyelmesek, mint az előbb jellemzett iskola esetében. Furet és Richet forradalom-történetében (vagy Mona Ozouf munkáiban) még valamiféle pszichologizálásról volt szó, ahol a Gironde köreiben az *ancien régime* szalonjainak elitista, *bon vivant* szelleme kísértett a jakobinusok rigid, forradalmi önmegtartóztatásához képest, majd 1793 júniusában „a remény és a szabadság Gironde-ja átadta a helyét a vér és a könnyek Hegypártjának”. A konferencián, túl a szociális olvasat igazságának implicit elismerésén (azaz a politikai-stratégiai kérdések valóban egy idő után tagadhatatlanul szociális színezetet is öltöttek a két párt harcában), a Gironde leginkább (Philippe Raynaud révén) az igen speciális francia liberalizmus első képviselőjeként tűnik fel.¹⁰⁹

Ha talán koherens politikai filozófiája nem is volt a girondiaknak, de intellektuális logikájuk bizonyosan: hűségesebbek voltak a klasszikus felvilágosodás elveihez, mint a Hegypárt, de nehezen tagadható, hogy jóval kevésbé látták a politikai-stratégiai szükségszerűségeket, és igen problémásan egyeztettek össze a teoretikus elveiket a forradalmi folyamat megértésével is. Az alapmotívum a 18. századi gazdasági liberalizmus (azaz a fiziokraták) elveinek összeegyeztetése volt a forradalom demokratikus tendenciáival: azért hogy a törvények mindenhatósága nem valamiféle „despotisme légal”, hanem alá van vetve a „közvélemény” (azaz a művelt elit) ítéletének. A racionális, az általános akaratot közvetítő törvény abszolút erővel rendelkezett mindazonáltal itt is: igen kevés jelentősége van a fékek és ellensúlyok rendszerének, de ebből következett a társadalmi-gazdasági konfliktusok alábecsülése és a végrehajtó hatalom természetének alapvető félreértése is. A céljuk olyan intézményi keret létrehozása volt, ahol a felvilágosodás eszméi szabadon kifejlődhetnek, túl volt mindez az angol alkotmányosságon, de innen az állampolgári erényre épülő hegypárti felfogáson. És alig tagadhatóan: jóval demokratikusabb volt politikai értelemben a girondiak krédója, mint a klasszikus liberalizmus, nemcsak a kétkamarás törvényhozásnak voltak az ellenségei (azaz az *ancien régime de facto* továbbélésének), hanem komoly korlátokat képzeltek el a tiszta képviseleti kormányzás ellenében is, a nép (a „közvélemény”, azaz a „népi társaságok”) szankciós jogainak elismerésével.

megbocsátani Voltaire-nek annak royalizmusát). A szalonbölcsekedéshez leginkább kötődő Madame Roland is „Jean-Jacques” feltétlen hívének mutatkozik levelezésében.

¹⁰⁹ Raynaud, 1991.

A Gironde „végredelele”: az 1793-as alkotmány girondi tervezete

Az 1793-as „jakobinus alkotmányról”, tartalmáról, létrejöttének politikai és történelmi körülményeiről, jelentőségéről és utóéletéről hosszan szoltunk már e folyóirat hasábjain egy korábbi írásunkban.¹¹⁰ A legfontosabb megállapításainkat mégis kénytelenek vagyunk megismételni, hiszen ezek nélkül nem lenne teljes a Girondéről alkotott képünk. Ez lehetőséget is ad számunkra, hogy a girondiak (politikai története és historiográfiája felvázolása után) legfontosabb eszmei-ideológiai jellemvonásait is szemügyre vegyük – különösen az utókor róluk kialakított képének kontasztyjában.

Mint említettük, a girondi képviselők a Konvent összeülte után azonnal sürgették az alkotmányozást, nemcsak politikai, hanem elvi okok miatt is: véget kívántak vetni az 1792 augusztusa óta húzódó *de facto* rendkívüli állapotnak (nemcsak a politikai helyzet volt különleges, de az országnak nem volt alkotmánya sem) és visszatérni a törvényes állapothoz. Arról is szoltunk már, hogy tévedés lenne a girondiakat a „procedurális” képviseleti rendszer hideg reprezentánsainak tartani az „erény köztársaságának” jakobinusaihoz képest. A korban mindenki egyetértett abban, hogy nem egyszerűen egy új intézményrendszer létrehozásáról van szó, hanem a Köztársaság valódi megalapításáról: republikánus erkölcsökre, politikai kultúrára is szükség volt, nem egyszerűen jogszabályok elfogadására. A girondiak is, főleg a vitákban Vergniaud, meg voltak győződve arról, hogy az alkotmány célja olyan morális „intézmények” megalkotása is, melyek „korrigálhatják a nemzeti karakter hibáit”.¹¹¹

Az alkotmány körüli vitákban (1793 áprilisában) a két párt, illetve a Condorcet-féle tervezet és Saint-Just alkotmányterve csapott össze egymással a Konventben: mindkét tervezet a forradalom 1789 óta felmerült nagy problémáira keresett választ, elsősorban a népszuverenitás és a törvényhozás, azaz a demokrácia és a képviseleti rendszer problémájára. Már Anglia mintaszerepével kapcsolatban is érintettük a kérdést, amely központi jelentőségű a Gironde koncepciójának megértésében: súlyos tévedés a girondiakat a klasszikus liberális, a „fékekre és ellensúlyokra”, a hatalommegosztás elvére épülő képviseleti rendszer reprezentánsainak tekinteni a „jakobinusokkal” szemben.¹¹² Az általános akarat korlátok nélküli uralma, a törvényhozás hatalmi megosztás nélküli dominanciája és a tiszta képviseleti rendszer

¹¹⁰ Balázs, 2022.

¹¹¹ Hogy leszámoljunk a „modern racionalista” Gironde és a „spártai jakobinusok” képpel is: a Benjamin Constant-tól eredő leírás „a régiek és a modernek szabadságáról” súlyosan félrevezető az egész forradalmat illetően is (Dumont, 1984). Az antik példák a korabeli műveltség részei voltak, mely átitatott volt az antik szerzőkkel (Cicero, Cato, Lükurgosz, Szolón és főleg Plutarkhosz), de ez nem jelenti, hogy ezek az antik köztársaságok „modellek” lettek volna. Az antik köztársaságok egyrészt példatárként funkcionáltak (a polgári erények, az erkölcsi értékek, a közügyekért való egyéni önfeláldozás tekintetében – gyakran szemben a kortársak önzésével is), de mindenki tisztában volt vele, hogy a forradalmi köztársaság teljesen újszerű: rabszolgaság nélkül, az egyéni jogok tiszteletben tartásával és főleg a képviselet elvével. Maga a Gironde esetében is a klasszikus republikánizmus és a modern alkotmányosság szintéziséről volt szó, itt előbbi leginkább az amerikai rurális világ morális ideáljának képe jelentette.

¹¹² Kates, 1989.

népi részvételen alapuló bizonyos fokú korrekciója tekintetében nem volt különbség a két csoport között. Ellenben az általános érdekek eltérő (szubsztanciális és formális) felfogása közti különbség eltérő alkotmányos elképzelésekhez is vezetett: ezért nehéz egyetérteni azokkal az akár igen klasszikus (mint például Aulard) történetészekkel is, akik a girondi és a hegy párti alkotmánytervezetek lényegi azonosságáról beszélnek, hiszen alapvető konceptuális eltérés volt köztük.

Condorcet (és az egész Gironde) számára az általános akarat nem valami féle eredendően létező és csak felszínre hozandó, a népben gyökerező, mintegy „megismerhető” álláspont, hanem állandóan változó folyamat. Állandó interakció eredményeképpen jön létre nemcsak a nép tagjai, hanem a nép és a törvényhozás viszonyában is; utóbbi esetében nemcsak az alkotmányozás folyamatában, hanem a törvényalkotásban is. Az általános akarat az egyének racionális döntésének az eredménye, amely nagyon is lehetséges, hogy ellentétbe kerül a törvényhozó hatalom döntésével: nem felkelésekre van szükség, hanem intézményes eszközökre, hogy előbbi megakadályozhassa igazságtalan döntések létrejöttét. Condorcet procedurális koncepciója és megoldása mindenképpen igen eredeti, és alighanem a legdemokratikusabb a forradalom történetében: a „*censure du peuple*”, a nép – régi jogi nyelven – „szankciója” (*sanction*, azaz vétő) utólagos korlátok közé szorítja a törvényhozást: nem egy újabb vagy sok újabb augusztus 10. (mivel mindig lesznek igazságtalan törvények), hanem a népi szankció törvényesítése, amelynek egyetlen intézménye lehet: a demokratikus elsőfokú gyűlések vétője. Magában az 1793 júniusában elfogadott „jakobinus alkotmányban” a közvetlen népszuverenitást érintő minden kérdésben fokozatos visszalépés történt a Condorcet-féle tervzettől, aligha kérdéses, Condorcet tervezete ebben az értelemben demokratikusabb volt, mint a jakobinus alkotmány.

Noha szinte nemzeti mítosz rangjára emelkedett a jakobinusok = centralizáció vs. girondiak = decentralizáció szembeállítás,¹¹³ a girondiak alkotmányterve sem tartalmazott decentralizációs (és különösen nem föderatív) elemeket. A tervezetben komoly szerepet kapó megyék is csupán eszközök arra, hogy az „egy és oszthatatlan” köztársaságban a képességekkel rendelkezők kiemelkedjenek, a kompetenciák, az egyéni különbségek érvényesüljenek, de szó sincs megyei partikularitások érvényesítéséről. A Gironde (szintén szemben a közkeletű vélekedéssel) a francia nyelv egész országra való „kiterjesztésének” igényével megelőzte a jakobinusokat is, Lathenas javaslata a nemzet nyelv általi homogenizálására kiegészítette oktatási-nevelési terveit a szokások és az erkölcsök egységesítésére – a girondiak körében nyoma sem volt bármiféle regionalizmusnak.

Az alkotmány körüli vitákból azért egyértelműen kitűnik, hogy bizonyos politikai filozófiai kérdésekben is eltérő állásponton volt a két csoport: a girondiak számára az egyéni természeti jogok a társadalomban is közvetlenül érvényesek voltak, maga a népszuverenitás is az egyének természetes szabadságából következett. A Hegypárt számára a közösség nem egyszerűen egyének összessége volt, hanem bizonyos autonómiával rendelkezik hozzá képest: ebből következett, hogy az egyé-

113 Mathan, 2018.

ni szabadság a közösségi szuverenitás egy darabja, és a természeti jogok eltűntek a társadalomban létező emberi jogok mögött (azaz természetesen garantáltak, de mint egyéni jogok alá vannak vetve a közösség természeti jogainak). A Gironde számára így az alkotmány csupán a közösség legfontosabb szabályainak összességét jelentette, a Hegypárt szemében az alkotmány célja inkább az, hogy fokozza a közösség természetes kohézióját: nem kétséges, hogy két politikai vízióval is van dolgunk.

A girondi Isnard, a csoport kétségtelenül „legjobbaldalibb” tagja, egyenesen azzal érvelt, hogy a társadalom létének legfontosabb értelme a tulajdon biztosítása, amely az elsőszámú természetjog, felette áll a törvényeknek is, Robespierre, aki pedig kétségkívül ebben a kérdésben a másik oldalon is a „legbaloldalibb” álláspontot képviselte, ezzel szemben a tulajdonhoz való jogot társadalmi intézménynek tartotta csupán, nem természeti jognak.

Az oktatás kérdéseit illetően is erős kritika érheti a „liberális Gironde” képet az oktatás teljes szabadságát, az onnan kivonuló minimális államot illetően. Condorcet híres tervezete nem állt messze ettől a képtől, legalábbis abban az értelemben, hogy a morális nevelés nem jelentett nála valamiféle „forradalmi indoktrinációt”, de előtte sem volt kétséges, hogy az új forradalmi rend új embereket kíván. A Gironde ebben a folyamatban a nevelés elsődleges szerepét tételezve felponatosan beilleszkedett a forradalom felvilágosodásból eredő fővonalába, a csoport „oktatási felelőse” pedig, a már többször említett Lathenas, nemigen gondolt mást ebben az állam szerepéről, mint a jakobinusok: *citoyen*eket az állami iskolák nevelnek, a szabadságra való oktatással és az erkölcsre való neveléssel.¹¹⁴

Még fontosabb, hogy a nagy francia forradalom „politikai filozófiai” természetének teljes félreértése a girondiakból a klasszikus vagy angolszász liberalizmus francia képviselőit faragni. A Gironde nem véletlenül nem volt a „fékek és ellensúlyok” vagy a hatalommegosztás híve, mindez a forradalom alapvető jellegzetességéből fakadt: az elvei természetesen a felvilágosodás liberális eszméi voltak, de a megvalósulásuk teljesen más utat vett, mint az angolszász világban.¹¹⁵ Az *ancien régime* monarchikus elvét mozgósították a monarchia ellen: a királyság és a király személyének azonosítása a nemzet és a képviselő, az új társadalom és az új hatalom azonosításává alakult át, ennek lett a megtestesülése a törvényhozó hatalom, mint az egységes és oszthatatlan nemzet reprezentánsa, az általános akarat képviselője. Úgy tartották, hogy az általuk elképzelt és megvalósított népképviselői rendszerre respektálja az egységes politikai test kifejeződésének igényét: a francia nép nemcsak négy-évente volt szabad. Innen az egész forradalom érdekes „rousseau-izmusa”: mindenki alapvetően hűséges volt *A társadalmi szerződés*hez, miközben a másik oldalról teljesen egyértelmű, hogy képviselői rendszert hoztak létre: azonban ez a képviselő az egész egységes politikai test megtestesülése. A nagy kérdés az volt: ez a rendszer a tiszta képviselő korrekciója eszközeként a közvélemény uralmát jelenti vagy a nép valódi részvételét? Abban, hogy a „képviselet” sosem vesztheti el politikai vitalitását, aktivitását a közéletben, a még egységes republikánus baloldal minden

¹¹⁴ Dorigny, 1988.

¹¹⁵ Gauchet, 1995.

csoportja egyetértett. De amikor, legkésőbb 1792 tavaszán–nyarán, választ kellett adni erre a kérdésre, hogy mindez a művelt közvélemény, a népi társaságok jó szándékú „szankcióját” jelenti-e vagy a nép „felügyelő” részvételét, a girondiak egyértelműen az előbbi mellett tették le a voksukat.¹¹⁶ A Hegypárt sokáig az utóbbit látszott képviselni, hogy aztán a „forradalmi kormányzat” révén maga számolja fel a népi részvétel mindkét formájának a lehetőségét. Nyilvánvalóan stratégia is volt ez, de aligha egyszerűen csak politikai cinizmus. A jakobinusok a nép forró szívé barátai voltak – és egyúttal a nép közvetlen hatalomgyakorlásának megghiúsítói, az erényes nép a szemükben helyettesítődött a nevében és érdekében hatalmat gyakorlókkal, egy diktatúrával, amely (alighanem őszintén) nem látta magát diktatúrának.

Nyilvánvaló, hogy a „néppel való szövetséget” nem a jakobinusok találták fel. A „harmadik rend” univerzalisztikus diskurzusa, absztrakt önidentifikációja (gondoljunk Sieyès lakonikus klasszikus meghatározására) igen hasznosnak bizonyult az „egységfont”, a csoportérdekek háttérbe szorítására a közös ügy érdekében, de mindez óriási veszélyeket is rejtett magában: ugrás volt a sötétbe, az elvont, globális vízió (Marx szavaival a „heroikus illúzió”) a konkrét gazdasági-társadalmi érdekek helyett a forradalom előre menekülésének és radikalizálódásának, a hatalmi harcok folyamatos „ráágéréseinek” lett alapja – tekintve hogy minden politikai csoportnak ebben a küzdelemben szüksége volt a népi rétegek támogatására. Ezt a veszélyt kompenzálta és korlátok közé szorította, hogy ezáltal a „forradalmi burzsoázia” kapcsolatban maradt a társadalom jó részével, és főleg: végig a kezében tudta tartani a legfontosabb folyamatok irányítását.¹¹⁷ Mindez a francia politikának az egész 19. században jellemző alapvonását hozta létre a „nép és a forradalmi burzsoázia szövetsége” alakzatában: a girondiak alighanem azoknak a burzsoáknak voltak az előképei, akik nemigen találták meg önmagukat ebben a szövetségben. Talán a Gironde leginkább ennek a „forradalmi jobboldalnak vagy centrumnak” volt a történelmi epilógusa a században: ez a burzsoázia már 1789 talaján állt (azaz nem volt ellenforradalmi), de a társadalmi rend, a tulajdon és a vagyoni hierarchia, a „tulajdonosok uralma” oldalán is. A „föderális lázadás” sok helyi vezetője Thermidor után újra pozícióba került, hiszen „természetes” vezetői voltak a közösségüknek 1789 óta: mérsékeltek voltak, de patrióták. A felkelés, amely ha nem is volt közvetlen kapcsolatban a girondiakkal, de hozzájárult a konzervatív, „respektábilis” helyi republikánus elit kialakulásához, mely oly nagy szerepet játszott a 19. században.

Mindez a másik oldalról azt is jelenti, hogy a „jakobinus diktatúra” kialakulása miatt „1792–1793” igazi elszalasztott lehetőségnek bizonyult a helyi demokrácia tekintetében – de a Thermidor utáni rezsimek sem tündököltek ezen a téren, azaz a girondiakból nehéz lenne a helyi demokrácia harcosait faragni a „jakobinus centralizáció” ellenében. A Konvent-biztosok intézményének igen különleges megoldásáról szoltunk már, később a „forradalmi kormányzat” (a „jakobinus diktatúra”) intézményrendszere hangsúlyosan ideiglenes (ezt jelenti a „forradalmi” jelző) volt, a girondiak jelentős részvételével megszülető új alkotmány (1795) és a felépült

¹¹⁶ Dorigny, 1978; Higonnet, 1985.

¹¹⁷ Burstin, 2013.

rendszer viszont állandó jelleggel hozta létre a végrehajtó központi hatalom helyben mindenható szereplőjét (*commissaire central*), de magát a helyi demokráciát is a notabilitások kezébe adta. Azaz a „jakobinus centralizáció” és a „girondi helyi demokrácia” szembeállítás legendája csupán.

Kevésbé lényeges, de nagyon röviden nem árt szólni a két könnyebben megfejtethető legenda, a girondiak „feminizmusa” és Condorcet „halálbüntetést ellenző álláspontja” feltételezéséről. A dolog forrása a Badinter házaspár Condorcet-ről szóló könyve,¹¹⁸ amelyben a szerzők saját koruk harcait¹¹⁹ vetítik vissza a forradalom idejére. Condorcet valójában csak magánjogi esetekben törölte volna el a halálbüntetést, közügyekben nem, sőt maga is az ellenforradalmi összeesküvések egyik ostromozójának számított („idiótának vagy árulónak kellene lennünk, hogy ne higgyünk létükben”, írta¹²⁰ – és egyébként igaza volt, hiszen ezek valóban léteztek). Ellenben Condorcet valóban a női jogok egyik első, igen ritka, bátor harcosának számított,¹²¹ maga a Gironde azonban nem volt „feministább”, mint bármely más politikai csoport a korban. A legenda inkább Madame Roland alakjának köszönhető, aki politikai szalont vitt a forradalom ideje alatt, de ez inkább az *ancien régime* női szalonjainak valamiféle továbbélése volt (ez igen sokat ártott a Gironde imázsának, de a régi rendszerhez való hasonlatossága és nem – a nem is létező – „feminizmusa” miatt).

Miért buktak el a Panthéon lépcsőjén a girondiak? Még a republikánus hősök, a köztársaság alapítói „címet” sem ítélte meg nekik az utókor (mint hosszan szoltunk róla: nem alap nélkül, noha az sem kérdéses, hogy a „korai Gironde” fontos része a francia republikanizmus genealógiájának), bár erre emlékirataik alapján maguk jelentettek be igényüket. Mint láthattuk, a Thermidor utáni közvetlen utókor is igen hűvös volt „visszafogadásukban”, majd el is vesztették a politikai egyéniségüket, a historiográfia pedig sokszor bizony igen kevésbé volt kíméletes hozzájuk.

Történettudományi rehabilitációjuk, az ellenük felhozott tarthatatlan vádak elejtése, sőt még anakronisztikus aktualizálásuk kísérlete is lezajlott a nyolcvanas években, és mégis: sosem lettek a forradalom igazi ünnepezt vagy éppen kárhozott hősei,¹²² mint a Hegypárt nem is egy nagy alakja. A francia történelmi mitológia

118 Badinter, 1988.

119 Robert Badinter igazságügy-miniszterként a halálbüntetés eltörlésének keresztülvívője volt, Elisabeth Badinter a francia feminizmus közismert alakja, noha feminizmusa igen konzervatív, nemcsak a „metoo”-t, hanem a „68-as” radikális feminizmust is visszautasítja.

120 Dorigny, 1989. 336.

121 Noha a *Cercle social*nál a *sans-culotte* szekciók „feministábbak” voltak: a nőellenes előítéletek hiánya a *sans-culotte*-ok között minden bizonnyal a népi életmód egyik jellemző jegye volt. A korabeli városi társadalmakban a nők ugyanolyan fontos szerepet játszottak, mint a férfiak. A népi mozgalmakban, a szekciók életében, sőt a városi lázadásokban (melyek igen gyakran a hagyományos női feladatnak számító „kenyérkérdés”, azaz a család élelmezése körül törtek ki) talán még fontosabbat is. A Konvent 1793 áprilisában elutasította a női szavazati jogot, azonban a *sans-culotte* népi társaságokban a női részvétel egyre elterjedtebb lett, sőt a nők szavazati joga sem volt ritka. Külön női klub is alakult (*Club des Citoyennes républicaines révolutionnaires*), komoly mozgalom indult a női egyenjogúságért, amit a „veszettek” is támogattak.

122 A forradalom a nemzeti emlékezetben „egy blokk” az 1789 óta zajló republikánus üdvtörténetben, noha a főszereplői megítéléséről nagyon is komoly viták folytak és folynak. Éppen ezért nincs Franciaországban olyan kultusza az „alapító atyáknak”, mint Amerikában, de van magának a forradalomnak.

mintha elfeledkezett volna róluk. A bicentenárium vad (és néhol igen kevésbé elegáns) vitái után valamiféle puha konszenzus jött létre a középiskolai tankönyvekben is, ahol egyre kevésbé említődtek, majd az ezredforduló után teljesen eltűntek, hiszen a fokozatosan egyre egyszerűsödő történelmi tablóban XVI. Lajos, Robespierre és persze a szuperhős, Napóleon mellett már nem maradt hely számukra.

Igaz, ami igaz: legfőbb ellenfelük, a Hegypárt politikai teljesítménye jóval meggyőzőbbnek bizonyult, a Gironde-ból csak a bukása és tragikus végezete maradt meg. Sok tekintetben persze a „jakobinusoknak” azért lett ezer életük és hosszú emlékezetük, mert a köztársaság végül is nem az ő receptjeik szerint épült fel (azóta sem), de a girondiak sem lettek egyik köztársaság „alapító atyái” sem. Hiányzott volna belőlük az a bizonyos „történelmi nagyság”? Talán igen: „a girondiak történetében” egyszerűen nincs elég „anyag”, hogy hőökké tegye őket.

De nehéz lenne őket gyűlölni vagy akár csak különösebb ellenszenvvel is viseltetni irántuk: kisebbek és sebezhetőbbek voltak, mint ahogy a kortársak tartották, de nagyobbak annál, ahogy ma beszélnek róluk. A forradalom 19. századi történései talán jobban értették, mint a modernnek: a II. év (1793) embereit nem lehet a normális idők szabályaival mérni. Ismét Victor Hugo szavait idézve a forradalmi Konventről: „Sosem láttunk ennél furább és fönségesebb testületet. Csupa hős, egy gyáva falka. Dúvadak a hegy hátán, csúszómászók a mocsárban.”¹²³ A girondiak nem voltak talán hősek, de gyáva falka sem: sok tekintetben ugyanabban az illúzióban osztoztak, mint a legnagyobb ellenfeleik – ez a mai illúzió nélküli világunkban bizonyára értetlenséget szül.

A Hegypárt és a Gironde, a Gironde és a Hegypárt: hatalmas generáció volt. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy az elmúlt több mint két évszázad alatt talán nem is volt még egy hozzá hasonló.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Baczko

1991 Baczko, Bronislaw: Les Girondins en Thermidor. In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 48–71.

2008 Baczko, Bronislaw: Jacobinisme. In: Baczko, Bronislaw: *Les politiques de la Révolution française*. Paris, 2008. 231–296.

Badinter

1988 Badinter, Élisabeth – Badinter, Robert: *Condorcet, 1743–1794. Un intellectuel en politique*. Paris, 1988.

Baecque

1991 Baecque, Antoine de: La Gironde et la Sorbonne, les Girondins dans l'historiographie universitaire (1886–1989). In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 111–133.

¹²³ Hugo, 1973. 148.

Balázs

2022 Balázs Gábor: „A nép jó, a képviselői megvesztegethetőek.” Az 1793-as francia alkotmányról. In: *Világtörténet*, 44. (2022) 4. sz. 539–585.

Beck–Spitzer

1991 Beck, Lewis – Spitzer, Hildreth: Y a-t-il eu un groupe girondin à la Convention nationale (1792–1793)? In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 168–188.

Biard

2010 Biard, Michel: Quelle „centralisation jacobine”? In: *La Révolution française. Une histoire toujours vivante*. Sous la direction de Biard, Michel. Paris, 2010. 53–63.

2015 Biard, Michel: Paris/provinces. Le fil conducteur des pouvoirs, rouages et dysfonctionnements. In: *La Révolution à l'oeuvre. Perspectives actuelles dans l'histoire de la Révolution française*. Sous la direction de Martin, Jean-Clément. Rennes, 2015. 57–76.

Boroumand

1991 Boroumand, Ladan: Les Girondins et l'idée de la République. In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 233–264.

Bouloiseau

1972 Bouloiseau, Marc: *La République jacobine 10 août 1792 – 9 thermidor an II*. Paris, 1972.

Bouretz

1991 Bouretz, Pierre: Jaurès et la Gironde. In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 48–71.

Boursier

1972 Boursier, Anne-Marie: L'émeute parisienne du 10 mars 1793. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 208. (1972) 204–230.

Boutier–Boutry

1992 Boutier, Jean – Boutry, Philippe: *Atlas de la révolution française*. Tome 6. *Les sociétés politiques*. Paris, 1992.

Brunel

1980 Brunel, Françoise: Les député Montagnards. In: *Girondins et Montagnards. Actes du colloque, Sorbonne, 14 décembre 1975*. Sous la direction de Soboul, Albert. Paris, 1980. 344–361.

Burstin

2013 Burstin, Haïm: *Révolutionnaires. Pour une anthropologie politique de la Révolution française*. Paris, 2013.

Chaumié

1968 Chaumié, Jacqueline: Saint-Just et le procès des Girondins. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 191. (1968) 14–26.

1971 Chaumié, Jacqueline: Les Girondins et les Cent Jours. Essai d'explication de leur comportement par leurs origines géographiques et sociales et leur passé politique (1793–1815). In: *Annales historiques de la Révolution française*, 205. (1971) 329–365.

1980 Chaumié, Jacqueline: Les Girondins. In: *Girondins et Montagnards*. Sous la direction de Soboul, Albert. Paris, 1980. 19–60.

Cornu

1991 Cornu, Laurence: „Fédéralistes! Et pourquoi?” In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 265–289.

Crook

2014 Crook, Malcolm: Les révoltes „fédéralistes” et les origines de la Terreur. In: *Visages de la Terreur: l'exception politique de l'an II*. Sous la direction de Biard, Michel et Leuwers, Hervé. Paris, 2014. 15–27.

De Luna

1988 De Luna, Frederick A.: The “Girondins” Were Girondins, After All. In: *French Historical Studies*, 15. (1988) 506–518.

Di Francesco

1991 Di Francesco, Antonio: Popular Sovereignty and Executive Power in the Federalist Revolt of 1793. In: *French History*, 5. (1991) 74–101.

Di Padova

1976 Di Padova, Theodore A.: The Girondins and the Question of Revolutionary Government. In: *French Historical Studies*, 9. (1976) 432–450.

1977 Di Padova, Theodore A.: The Question of Girondin Motives: A Response to Sydenham. In: *French Historical Studies*, 10. (1977) 349–352.

Dorigny

1978 Dorigny, Marcel: Les Girondins et Jean-Jacques Rousseau. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 234. (1978) 569–583.

1980a Dorigny, Marcel: Les idées économiques des Girondins. In: *Girondins et Montagnards*. Sous la direction de Soboul, Albert. Paris, 1980. 79–98.

1980b Dorigny, Marcel: Violence et Révolution. Les Girondins et les massacres de septembre. In: *Girondins et Montagnards*. Sous la direction de Soboul, Albert. Paris 1980. 99–120.

1984 Dorigny, Marcel: La République avant la République. In: *République et Révolution. L'exception française*. Sous la direction de Vovelle, Michel. Paris, 1984. 142–154.

1985 Dorigny, Marcel: La presse girondine et les mouvements populaires. Nécessité et limites d'une alliance. In: *Mouvements populaires et conscience sociale, XVIe–XIXe siècles. Actes du colloque de Paris, le 24–26 mai 1984*. Recueillis et présentés par Nicolas, Jean. Paris, 1985. 510–528.

1987a Dorigny, Marcel: Le Cercle Social. Égalitarisme et libéralisme aux débuts de la Révolution, ou l'impossible compromis. In: *Les Cahiers de l'IRM*, 1987. 171–179.

1987b Dorigny, Marcel: Les Girondins. Essai de définition d'une pratique politique. In: *Les Cahiers de l'IRM*, 1987. 109–126.

1988 Dorigny, Marcel: Francois-Xavier Lanthenas et la formation du citoyen. Les paradoxes du libéralisme girondin? In: *La Révolution française et l'homme moderne, Colloque internationale de Rouen (1988)*. Préface de Mazauric, Claude. Paris, 1988. 86–98.

1989 Dorigny, Marcel: Condorcet, libéral et girondin. In: *Condorcet mathématicien, économiste, philosophe, homme politique. Colloque international*. Sous la direction de Crépel, Pierre et Gilain, Christian, Paris, 1989. 333–340.

1995 Dorigny, Marcel: Pouvoir central et pouvoirs locaux dans les projets constitutionnels girondins de 1793. In: *Les fédéralismes. Réalités et représentations, 1789–1874*. Sous la direction de Cousin, Bernard. Aix-en-Provence, 1995. 53–64.

Dorigny–Gainot

2010 Dorigny, Marcel – Gainot, Bernard: La Révolution et la „question coloniale” (1789–1804). In: *La Révolution française. Une histoire toujours vivante*. Sous la direction de Biard, Michel. Paris, 2010. 268–281.

Dumont

1984 Dumont, Jean-Christian: Le spectre de la République romaine. In: *République et Révolution. L'exception française*. Sous la direction de Vovelle, Michel. Paris, 1984. 121–134.

Duport-Dorigny-Guilhaumou-Wartelle

1986 Duport, Anne-Marie – Dorigny, Marcel – Guilhaumou, Jacques – Wartelle, François: Les Congrès des Sociétés Populaires et la question du pouvoir exécutif révolutionnaire. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 266. (1986) 518–544.

Dupuy

2005 Dupuy, Roger: *La République jacobine. Terreur, guerre et gouvernement révolutionnaire, 1792–1794*. Paris, 2005.

Edmonds

1983 Edmonds, William D.: “Federalism” and Urban Revolt in France in 1793. In: *Journal of Modern History*, 55. (1983) 22–53.

Flaubert

1913 Flaubert, Gustave: *Dictionnaire des idées reçues*. Paris, 1913.

Forrest

1988 Forrest, Alan: Federalism. In: *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*. Vol. 2. *The Political Culture of the French Revolution*. Ed. by Lucas, Colin. Oxford, 1988. 309–327.

Fox-Genovese

1980 Fox-Genovese, Elisabeth: Aux origines de la politique, les Girondins se définissent. In: *Girondins et Montagnard*. Sous la direction de Soboul, Albert. Paris, 1980. 61–78.

Furet

1991 Furet, François: Les Girondins et la guerre: les débuts de l'Assemblée législative. In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 189–205.

2011 Furet, François: *La Révolution*. Tome I. 1770–1814. Paris, 2011.

Furet-Ozouf

1988 *Dictionnaire critique de la Révolution française*. Dir.: Furet, François – Ozouf, Mona. Paris, 1988.

Gallinella

2022 Gallinella, Fabien: *La république des girondins. La pensée constitutionnelle d'une mouvance politique sous la Révolution*. Paris, 2022.

Gauchet

1995 Gauchet, Marcel: *La Révolution des pouvoirs. La souveraineté, le peuple et la représentation (1789–1799)*. Paris, 1995.

Gough

1995 Gough, Hugh: La presse provinciale et le fédéralisme. In: *Les fédéralismes. Réalités et représentations (1789–1879)*. Actes du colloque de Marseille, 1993. Aix-en-Provence, 1995. 251–262.

Guermazi

2015 Guermazi, Alexandre: La naissance de la Montagne dans l'espace public: un mot au service des conventionnels du côté gauche ou de la République? Octobre 1792 – janvier 1793. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 381. (2015) 31–53.

Halévi

1991 Halévi, Ran: Les Girondins avant la Gironde: esquisse d'une éducation politique. In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 137–168.

Hanson

1992 Hanson, Paul R.: The Federalist Revolt: An Affirmation or Denial of Popular Sovereignty? In: *French History*, 6. (1992) 335–355.

2003 Hanson, Paul R.: *The Jacobin Republic under Fire. The Federalist Revolt in the French Revolution*. University Park, Pa., 2003.

Higonnet

1985 Higonnet, Patrice: Social and Cultural Antecedents of Revolutionary Discontinuity: Montagnards and Girondins. In: *English Historical Review*, 396. (1985) 513–544.

Hugo

1973 Hugo, Victor: *Kilencvenhárom*. Bp., 1973.

Jaume

1987 Jaume, Lucien: Le public et le privé chez les Jacobins (1789–1794). In: *Revue française de science politique*, 37. (1987) 230–248.

1989 Jaume, Lucien: *Le discours jacobin et la démocratie*. Paris, 1989.

Kates

1985 Kates, Gary: *The Cercle Social, the Girondins, and the French Revolution*. Princeton, N.J., 1985.

1989 Kates, Gary: The Girondins: Champions of Representative Democracy. In: *French Politics and Society*, 7. (1989) 82–89.

Lamartine

1865 Lamartine, Alphonse de: *A girondiak története*. Pest, 1865.

Laval

2015 Laval, Michel: Vous avez dit Girondins? In: *Histoire et Liberté*, 58. (2015) 37–48.

Leroux

1995 Leroux, Serge: Fédéralisme, jacobinisme et particularisme. In: *Les fédéralismes. Réalités et représentations (1789–1874). Actes du colloque de Marseille, 1993*. Aix-en-Provence, 1995. 49–63.

Mathan

2012 Mathan, Anne de: Grandeur et misère des Girondins. De „l’illusion héroïque” à l’instrumentalisation historiographique. In: *Héros et héroïnes de la Révolution française*. Sous la direction de Bianchi, Serge. Paris, 2012. 55–77.

2018 Mathan, Anne de: Le fédéralisme girondin. Histoire d’un mythe national. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 393. (2018) 195–206.

Mathiez

1930a Mathiez, Albert: Girondins et Montagnards. In: Mathiez, Albert: *Girondins et Montagnards*. Paris, 1930. 1–19.

1930b Mathiez, Albert: Robespierre et Vergniaud. In: Mathiez, Albert: *Girondins et Montagnards*. Paris, 1930. 20–69.

Monnier

1994 Monnier, Raymonde: *L’espace public démocratique. Essai sur l’opinion à Paris, de la Révolution au Directoire*. Paris, 1994.

1995 Monnier, Raymonde: Cordeliers, sans-culottes et Jacobins. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 300. (1995) 249–260.

Nodier

1988 Nodier, Charles: Le dernier banquet des Girondins. In: Nodier, Charles: *Portraits de la Révolution et de l’Empire*. Paris, 1988. 58–166.

Patrick

1969 Patrick, Alison: Political Divisions in the French National Convention, 1792–93. In: *The Journal of Modern History*, 41. (1969) 421–474.

1972 Patrick, Alison: *The Men of the First French Republic. Political Alignments in the National Convention of 1792*. Baltimore–London, 1972.

Pertué

1981a Pertué, Michel: La liste des Girondins de Jean-Paul Marat. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 245. (1981) 379–389.

1981b Pertué, Michel: Remarques sur les listes des Conventionnels. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 245. (1981) 366–378.

1985 Pertué, Michel: Autonomie du mouvement populaire parisien et contrôle jacobine sous la Convention girondine. In: *Mouvements populaires et conscience sociale, XVIe–XIXe siècles*. Recueillis et présentés par Nicolas, Jean. Paris, 1985. 529–545.

Raynaud

1991 Raynaud, Philippe: Y a-t-il une philosophie girondine? In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 291–304.

Rudé

1982 Rudé, George: *La foule dans la Révolution française*. Paris, 1982.

Soboul

1989 *Dictionnaire historique de la Révolution française*. Dir.: Soboul, Albert. Paris, 1989.

Sydenham

1961 Sydenham, Michael J.: *The Girondins*. London, 1961.

1971 Sydenham, Michael J.: The Montagnards and Their Opponents: Some Considerations on a Recent Reassessment of the Conflicts in the French National Convention, 1792. In: *The Journal of Modern History*, 43. (1971) 287–293.

1977 Sydenham, Michael J.: The Girondins and the Question of Revolutionary Government: A New Approach to the Problem of Political Divisions in the National Convention. In: *French Historical Studies*, 10. (1977) 342–348.

1981 Sydenham, Michael J.: The Republican Revolt of 1793. A Plea for Less Localized Local Studies. In: *French Historical Studies*, 12. (1981) 120–138.

Tackett

2018 Tackett, Timothy: *Anatomie de la Terreur. Le processus révolutionnaire (1787–1793)*. Paris, 2018.

Viallaneix

1991 Viallaneix, Paul: Michelet et les Girondins. Révision d'un procès. In: *La Gironde et les Girondins*. Sous la direction de Furet, François et Ozouf, Mona. Paris, 1991. 73–87.

Viola

1973 Viola, Paolo: Sur le mouvement populaire parisien de février-mars 1793. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 214. (1973) 503–518.

1980 Viola, Paolo: Luttres pour l'hégémonie au printemps 1793. In: *Girondins et Montagnards*. Sous la direction de Soboul, Albert. Paris, 1980. 121–148.

Vovelle

1993 Vovelle, Michel: *La découverte de la politique. Géopolitique de la Révolution française*. Paris, 1993.

1999 Vovelle, Michel: *La chute de la monarchie, 1789–1792*. Paris, 1999.

Wahnich

2003 Wahnich, Sophie: *La liberté ou la mort. Essai sur la Terreur et le terrorisme*. Paris, 2003.

Whatmore–Livesey

2000 Whatmore, Richard – Livesey, James: Étienne Clavière, Jacques-Pierre Brissot et les fondations intellectuelles de la politique des Girondins. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 321. (2000) 1–26.

GÁBOR BALÁZS

WHO WERE THE GIRONDINS AND WHAT DID THEY WANT?

The prevailing image of the Girondins in the historical consciousness is, on the one hand, their tragic fate, when the “revolution devoured its own children”; on the other hand, the Girondins became, in the aftermath, early adherents of liberal, representative “democracy”, moderate supporters of the republic, fighters against decentralisation and even federalism, opponents and victims of “terror”. In a word: consensual representatives of the Revolution, neither reactionaries nor terrorists, the ‘human faces’ of the First French Republic. In our study, we will attempt to do the opposite of these two types of description, i.e. to give a description of the phenomenon and the political group in the dynamics of the Revolution.

CONTENTS

The Price of the Alliance (László Bíró)	483
<i>Studies</i>	
Gábor Balázs: Who Were the Girondins and What Did They Want?	487
Balázs Réti: From the British–French Alliance to German Friendship: Turkish Neutrality, 1939–1941	543
László Bíró: From Ally to Enemy: Geopolitics and Soviet–Yugoslav Relations, 1941–1948	559
Tibor Mezei: Illusions about Denuclearizing North Korea: The Evolving US Policy on North Korea in the 1990's	575
Natália Váradi: Soviet-style Emancipation: The Situation of Transcarpathian Women in the Soviet Period	595
<i>Workshop</i>	
Csaba Keresztes: “Question is not Timely”: Plans to Relaunch the <i>Fontes</i> Series in 1948–1949	613
<i>Book Reviews</i>	
The Knowledge about Islam and Image of Ottomans in Early Modern Bohemia (Kristóf Szuromi)	627
The Past and Present of Francophonie in Africa (Zoltán Prantner)	632
The River as a Montage: Danube Narratives in Text, Film and Images (Máté Tamáska)	638

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET